

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 5 (350), May, 1977, Vol. XXX

Головний Редактор Григорій Драбат
Розділ «Література і Мистецтво» редагує Леонід Полтава

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1977-ий РІК

Країна	Річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	20 дол.	10 дол.	6 дол.	2 дол.
Австрія	300 шіл.	150 шіл.	80 шіл.	30 шіл.
Аргентина	1000 пез.	500 пез.	270 пез.	90 пез.
Бельгія	600 б.фр.	300 б.фр.	160 б.фр.	60 б.фр.
В. Британія	10 ф.	5 ф.	2,70 ф.	90 п.
Канада	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2.50 дол.
США	25 дол.	12.50 дол.	7 дол.	2.50 дол.
Німеччина	50 нм.	25 нм.	15 нм.	5 нм.
Франція	80 фр.	40 фр.	25 фр.	9 фр.
Швеція	100 кор.	50 кор.	30 кор.	10 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Адреси наших Заступників на стор. 3-ій обкладинки

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (350)

ТРАВЕНЬ, 1977

Річник XXX

Зміст V-ої книжки

Проблеми національного визволення

СУВФ: У 60-ТУ РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ	515
Д-Р ДМИТРО ДОНЦОВ: ДУХ НАЦІЇ, ЩО «ВОСКРЕСНЕ ЗНОВУ СЕРЕД МЕЧІВ»	518
В. Я.: СОВЕТСЬКО-КИТАЙСЬКА ВІЙНА ТА РОЗВАЛ СОВЕТСЬКОЇ РОСІЇ (2)	532

Із поезії українських поетів-політв'язнів

ЄВГЕН СВЕРСТОК: МАТЕРІ-СТРАДНИЦІ, НЕ ПРИХОДЬ ДО МЕНЕ, ЛЮБИТЕ СВОІХ ВОРОГІВ, І ЗНОВ ТА КАМЕРА, У ВІЛУ НІЧ, Я ЗНАЮ, ІДУТЬ ДОДОМУ ВМИРАТИ	542-547
ВАСИЛЬ СТУС: НУ Й СОНІ, УСЕ ЖИТТЯ МОЄ В ІНВЕНТАРІ, ВЛАЖЕН...	547
ЗІНОВІЙ КРАСІВСЬКИЙ: НЕ ВРЯЖЧАТЬ КАЙДАНИ	548
ОЛЕКСА РІЗНИКІВ: ОВЛОГА ДУШ	548

Документи і публікації

ДЕКЛАРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УТОД	550
ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ НАРАДИ НА РОЗВИТОК ПРАВОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНІ (Меморандум, ч. 1)	552
СВГЕН ГРИЦЯК: ЗАЯВА	569

Мистецтво і пам'ятки культури

Д-Р МИХАЙЛО КУШНІР: СВІТ МИСТЕЦТВА (2)	576
Г. Н. ЛОГВИН: ПО УКРАЇНІ — СТАРОДАВНІ МИСТЕЦЬКІ ПАМ'ЯТКИ (12)	583

З галерії творчості наших письменників і поетів

ЯРОСЛАВ КУРДИДИК: НАРОД, МОВ ЛІС... (поезія)	592
ВОЛОДИМИР ГАВРИЛЮК: ЧОМУ В КРАЇНІ ВОЛІ ГНУТЬСЯ ЖАЛОВ ТОПОЛІ? (поезія)	592
ГАННА ЧЕРНЬ: ПОВОРІТ (поезія)	593
ГЕО СИВАШ: ПОВІРТЕ НА СЛОВО (Повість)	594

*

ВОЛОДИМИР ЧЕЧВА: У ВОРОТЬВІ ЗА ВОЛЮ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (закінчення, 2)	605
---	-----

Мовознавство і шкільництво

ПРОФ. ІВАН КРИЛОВ: ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ МІСЯЦЯ ТРАВНЯ	613
Д-Р ГРИГОРІЙ ВАСЬКОВИЧ: ШКІЛЬНИЦТВО В УКРАЇНІ — 1905-1920 РОКИ (Додатки, 9)	616

Огляди і спостереження

ПРОФ. ІВАН КРИЛОВ: ЗВІРКА П'ЄС «ЕПІЛОГ ПРИЙДЕ»	623
О. ПИТЛЯР: «СВІТЛО ІЗ СХОДУ»	629
Л. Ж.: АСОЦІАЦІЯ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В АМЕРИЦІ	631
ПРЕЗИДІЯ УВАН: ЗАГАЛЬНІ ЗВОРИ УВАН У КАНАДІ	635
ЛЕСЬ ОЛЕКСАНДЕР: ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ	637

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

ПОКРОВСЬКИЙ ХРАМ У РОМНІ. ЗБУДОВАНИЙ 1764 РОКУ
НА КОШТИ ПЕТРА КАЛЬНИШЕВСЬКОГО — ОСТАННЬОГО
КОШОВОГО ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ, ЗНИЩЕНИЙ 1941 РОКУ.

В 60-ТУ РІЧНИЦЮ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

В березні 1917 року — півтора століття після знищення Москвою Української держави і півстоліття після смерти українського генія і національного пророка Тараса Шевченка, який закликав український народ: — «Вставайте! Кайдани порвіте!», — і саме в місяці його народження і смерті, почалася Українська Національна Революція.

Перші підняли прапори революції українці — вояки Волинського й Ізмаїльського царських гвардійських полків у Петербурзі, перетворившись із «руських солдатів» в українських козаків, та перші започаткували повалення московської тюрми народів.

Під ударами революційних сил визволених із закріпачення народів завалилася московська колоніальна імперія. Поневолені народи скинули чуже ненависне ярмо і почали будувати своє власне самостійне життя — свої національні суверенні незалежні держави.

Встав і розірвав московські кайдани й український народ, він із запалом енергією та посвятою взявся до будови свого власного самостійного суспільного, економічного, культурного і релігійного життя.

Мільйони дужих українських рук підняли тисячі синьо-жовтих прапорів, могутня хвиля національного пробудження нашого народу покотилася по всій Україні, український народ підвівся і випрямився на весь зріст. Відразу і стихійно пробудився лицарський дух наших славних прадідів великих, народ відразу пригадав собі, «хто ми, чії сини, яких батьків, ким, за що закуті». Заговорив дух народу — невмирущий і непоборний.

Український народ усією силою душі і серця відчув, що настав вирішальний час брати свою власну долю у свої власні руки: будувати свою власну самостійну незалежну державу. Про це виразно говорять і цього домагаються багатолюдні маніфестації, з'їзди, збори: військові, робітничі, селянські, кооперативні. Всеукраїнський Національний Конгрес, що відбувся в Києві 19-21 квітня 1917 року, вимагав негайного проголошення самостійності Української держави, зірвання всіляких політично-правних зв'язків з Московщиною, організування українського уряду, власного державного апарату, української національної армії та розбудови власного самостійного життя. Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд (18-21. 5. 1917 р.) поставив до диспозиції півтора мільйона українських вояків, готових відстояти Українську державу. Народ давав своїх синів, свою силу і зброю та проголошував: кінець невслі, кінець чужому пануванню, «в своїй хаті — своя правда і сила, і воля!» Хай живе самостійна Україна!

Щоправда, тодішні соціалістичні провідники не проголосили відразу Української самостійної держави, прогайнували перші місяці революції. І аж 22-го січня 1918 року в Києві 4-тим Універсалом Української Центральної Ради стверджено волю українського народу жити самостійним, ні від кого незалежним, державним життям та знову стати господарем і володарем своєї власної землі:

»Народе України! Твоєю волею, силою, словом утворилася на українській землі вільна Українська республіка... Од нині Українська Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу...«

1-го листопада 1918 року у Львові проголошено державну самостійність західноукраїнських областей, а 22-го січня 1919 року в Києві — соборність України.

Така була мета Української Національної Революції, такими були прагнення українського народу.

Але зовсім іншу мету мала березнева російська революція, яка, хоч і була звернена проти царського панування, проте в питанні поневолених Росією народів стояла на тому ж становищі, що й царська Росія і пізніше большевицька т. зв. жовтнева контрреволюція себто — на становищі дальшого поневолювання народів у «єдиної неделімої» Росії, чи в т. зв. ССРСР. Саме тому московські большевики пішли війною на Україну і після кількарічної боротьби знищили Українську державу, перетворивши її на свою колонію, на т. зв. УССР.

І з цього часу триває посилена боротьба між Україною і Москвою, червоною і білою, на рідній землі, поза межами України й у всьому світі. Бо Москва одна й однакова, червона вона чи біла, пролетарська чи «демократична», — має одну й ту ж саму мету: поневолювати Україну та інші народи й країни, загартати й поневолити увесь світ.

Між першою і другою світовими війнами боротьбу з Москвою вели повстанські, а далі підпільні революційні організації і формації: БУД, УВО, ОУН, СВУ, СУМ, Карпатська Січ, і з ними український народ. 15-го березня 1939 року проголошено самостійність Карпатської України.

35 років тому, під час другої світової війни, український народ знову рвав ворожі кайдани, відновивши Українську державну самостійність 30-го червня 1941 року у Львові:

»Волею українського народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України...«

Прапори одвертої збройної боротьби проти двох наїзників і окупантів — брунатної Німеччини і червоної Москви — підняла в 1942 році славетна Українська Повстанська Армія під проводом Головного командира Романа Шухевича-Чупринки. Український народ знову дав їй свою силу і повну підтримку та післав у ряди УПА своїх найкращих синів і дочок.

В 1944-му році створено революційний уряд України — Українську Головну Визвольну Раду (УГВР), у маніфесті якої читаємо:

«... Український народе!.. У боротьбі за волю української землі, за власну самостійну державу, Ти віддав мільйонові жертви... Українська Головна Визвольна Рада — найвищий і єдиний керівний орган Українського Народу на час його революційної боротьби... Ставай до боротьби за свою волю і за свою державу. Єднайся у своїй боротьбі, кріпись у своїй вірі!»

Тоді ж постав і розгорнувся спільний фронт поневолених Москвою націй, що пізніше перетворився в Антибольшевицький Блок Народів (АБН).

І хоч і тоді Українська самостійна держава не втрималась, проте Україна не склала зброї. Змінила лише спосіб і тактику боротьби. В нових формах і в нових обставинах боротьба йде далі. Воїни ОУН і УПА напереді. А з ними український народ, особливо його молоде покоління, бореться з московським окупантом всіма доступними способами на всіх місцях, на всіх ділянках і відтинках життя. Також і на заланнях, і в концтаборах смерти.

Вже 60 років триває теперішня боротьба України з большевицькою Москвою, що докладає усіх зусиль, і то хитрощами, то обманом, то підступом, то насильством і терором, то прямим розбоям, то своїми висланниками «з циноними гудзиками», то культобманом намагається втримати Україну в ярмі.

Але боротьба йде далі. В Україні стоїть твердий непереможний визвольний фронт, другий твердий український національний визвольний фронт стоїть у всьому світі — ОУН в авангарді. Цих фронтів не зламає жодна ворожа сила! Микола Міхновський, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Роман Шухевич-Чупринка, Степан Бандера — полум'яні семафори революції!

Українська Національна Революція ще не закінчена. Остання дата, дата остаточної перемоги над Москвою і відновлення Української самостійної держави — ще не поставлена.

Два рази в цьому столітті український народ вставав, рвав кайдани і встановлював свою самостійну державу. Український народ буде рвати московські кайдани третій раз, буде їх рвати доти, аж їх розірве, аж «на оновлений землі врага не буде супостата», аж знову стане володарем на своїй власній землі, в своїй власній ні від кого незалежній самостійній соборній державі! А ми маємо цьому допомогти нашою працею, нашими акціями, нашою дією.

Аж сповнитися заповіт Шевченка: В своїй хаті — своя правда і сила, і воля!

Слава Героям Української Національної Революції!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Березень 1977 р.

СВІТОВИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ ФРОНТ

Д-р Дмитро ДОНЦОВ

ДУХ НАЦІЇ, ЩО «ВОСКРЕСНЕ ЗНОВУ СЕРЕД МЕЧІВ»

СИТУАЦІЯ ПО 1945 РОЦІ Й УКРАЇНА

Від 1917 року минуло сорок літ (праця написана 1957 р., — Ред.), і перед нацією стоїть те саме велике завдання: «вставати... кайдани рвати... кропити землю вражою злою кров'ю», щоб на руїнах потворної імперії здвигнути наново старо-київську державу. Ті самі Блокові «азіяти з раскосими і жадними і глазами», з невидимим Антихристом на чолі, стоять готові до скоку, але вже над Ельбою і Адрією. Завдання те саме, політична ситуація — інша, подекуди зовсім інша. Яка саме?

Достоевський обсервував вже, що москалі, які волочилися тоді по Європі, чомусь завше приставали з її лівими колами, вихованцями Ж. Ж. Руссо, вольтеріянців і Карла Маркса. А ті ліві кола — симпатизували з Росією революційною, соціалістичною. Вони ж поволі приходили до влади в країнах Окциденту. Оці ліві кола, Вальтер Ратенау, банкіри Кун, Льоб, Вартбург та інші, уможливили і зфінансували повернення до Росії, в березні 1917 р., — Леніна і Троцького з їх большевицькою бандою. А вони незабаром віддячилися лівому таборові в Європі, почавши в самій імперії.

Насамперед, екіпу вишколених у марксизмі большевиків накинута Україні, як її «уряд», в трагічні дні 1917-21 року. Подібну банду, разом з поляком Держинським, везли з Москви до Варшави в 1920 році. В березні 1919 р. висланці Леніна Бела Кун, Тібор Самуель та інші, скинувши уряд графа Каролія на Угорщині, встановили криваву диктатуру над тим вимученим війною народом. У листопаді 1918 р., на доручення Леніна, Йоффе і Радек (Собельсон) встановили в Баварії диктатуру комуністичного «Спартака» з Куртом Айснером, Гіршем і Розельфельдом. Остання спроба Москви роздмухати громадянську війну в Європі — перед 2-ою світовою війною — була в Іспанії, де, на щастя для еспанського народу, і на великий жаль наших соціалістів та радикалів, новим Кунам і Айснерам їх завдання не вдалося. В усіх тих спробах виразно виступає один момент, який особливо яскраво виявився в комуністичних революціях в Україні, в Болгарії, на Угорщині Бели Куна, і в Іспанії, — це головна мета тих революцій: знищити християнство в його видимих проявах, в Церкві і — в душах людей, що їх мали пхнути в комуністичну «віру».

Події під час другої війни і після неї ще яскравіше підкреслюють антихристиянську мету підтримуваних Москвою комуністичних рухів. Ці ж події в Україні, в Угорщині, в Польщі, в Югославії, зрештою майже в усіх країнах Європи (і не лиш Європи) — показують, що наш континент під впливом тих акцій Москви розколовся на два ворожі табори, що ми вступили в добу громадянської війни. Від неї залежить не тільки майбутнє України як самостійної нації, а й майбутнє всієї

цивілізації Окциденту, опроміненої і надхненної в усіх її проявах об'явою, післаною світові Галилеянином.

За першої світової війни проти Росії билися три монархії — німецька, австро-угорська і турецька; вони ж опинилися на боці України. З Росією були дві великі республіки і дві демократичні монархії. Та ж так звана Антанта західних держав по революції 1917 року активно помагала Росії — Керенського, Денікіна, а потім Леніна — проти України. По 2-ій світовій війні західні демократії, союзниці Росії, віддали їй усю східню і центральну Європу. Лівиця західного світу, де мала впливи, активно підтримувала комуністів в Іспанії, на Балканах, а пасивно — в Угорщині, в Україні, в Польщі та інших країнах.

Післявоєнні роки витягнули на верх досі загальові невидиму таємницю світової політики. А саме те, що на Заході в кожній країні постали добре зорганізовані сили, оті «ліві кола» Достоевського, сили розкладу, яких найближчою метою є захопити владу в кожній даній країні, а потім — панувати над всіма ними в формі того чи іншого «світового уряду». Формально — це була та сама мета, яку ставить собі Москва. Про ці темні сили писав ген. Мак-Артур ще в 1951 році:

Найбільша небезпека загрожує Америці від тої «підступної сили, яка діє зсередини, протиставлячись усім нашим великим традиціям, і яка поважно послабила структуру і тон нашого американського «way of life». Так само, зрештою, і в інших країнах, де ті сили здобували (напр., комуністична партія) впливи на мільйони співгромадян, або як інші, проникнувши в пресу, в мистецьке життя, в літературу, у фінанси, в уряди, навіть в церковні кола, в дипломатію, в армію намагаючись захопити всі командні височини суспільства тої чи іншої нації. Іноді члени тих таємних сил одверто звать себе комуністами, іноді — вони соціалісти, але не ворожі комуністам. Іноді звать себе «прогресистами» чи «демократами», але неворожі соціалістам, ні комуністам. Все це охоплюється однією назвою — людей чи табору «прогресу». І все це коadlo явно симпатизує з большевицькою Росією, і явно вороже всім тим, які виписують на своїм прапорі слова — Бог, отчизна, національна свобода, честь.

Якщо советська Росія виграла останню війну і посунулася аж до Ельби й Адріатики, обертаючи в рабство цілий ряд старих європейських культурних народів; якщо в тих країнах переслідується їх віра і традиції; якщо в закордонній політиці деяких держав не раз вище розцінюється польський, угорський чи якийсь інший «тітоїзм», аніж націоналізм, аніж режим патріотів своєї країни; якщо нагінка зустріла багатьох борців проти замаскованого комунізму в їх країнах, як, напр., нагінка на великого американського патріота, сен. Мак-Карті; якщо по першій світовій війні Захід не раз підтримував не визвольні змагання уярмлених Москвою народів, а большевицьку силу, а по другій світовій війні вже одверто пропагується догму, що для Заходу корисніше, щоб у сателітах СССР був свій «націонал-комунізм», залежний від Москви,

аніж виразно національний режим цілковито від Москви незалежний, — то це тому, що вплив в тих країнах якраз здобувають анаціональні сили, про які згадує Мак-Артур, і які симпатизують з Росією.

Чому це так? Власне тому, що ті сили намагаються захопити владу, провести у себе ту революцію, яку провели більшовики в СРСР. Свою мету вони формулюють різно — одні як комунізм, як ось у Москві, другі — нібито інакший трошки, треті — як соціалізм, четверті — як »Welfare State« або етатизм англійських лейбористів, але мета їх та сама: над розпорошеною, обезсиленою, позбавленою свого національного проводу нацією встановити панування потужної інтернаціональної бюрократії тоталітарної, але лівої держави, без свободи індивідуума, особи, без свободи нації, без свободи релігії.

Коли можливо — поступенно, коли ні — то революційним способом.

Чому ті сили сприяють Росії? Бо, покищо, вони думають, що Росія робить їх роботу: обезголовлює підбиті нею народи, накидаючи їм чужі провідні верстви, витереблюючи серед людности сотками тисяч і мільйонами все сильне, відважне, здібне до спротиву насильству, забиваючи всякий ідеалізм, нищивши релігію. Така »народна демократія« — вимріяний ґрунт для експериментів тих темних сил що про них говорить ген. Мак-Артур, на випадок коли б розлетілася російська імперія... Бо є три можливості: або — сподіваються ті сили — буде »апізмент« з СРСР, або — хоч би й захопили владу в країнах вільного світу — будуть змушені до остаточного обрахунку з СРСР, або — нарешті — СРСР розпадеться в наслідок натиску завойованих націй і загинання більшовицької »еліти«. В першій випадку — це була б ситуація націонал-соціалістичної Німеччини в 1939 році, а тоді могла б та мафія жертвувати всякими територіями і народами, як жертвував для задоволення Сталіна в 1939 р. Адольф Гітлер або в 1945 р. Захід. У випадку другої чи третьої можливості, себто розпаду російської імперії в наслідок її воєнної поразки, чи в наслідок розвалу без війни, — та мафія знову таки, мабуть, має на думці наслідувати Гітлера в перші два роки війни з Москвою: проти »vielstaattereі«, не допустити до постанови незалежних національних держав на Сході Європи, створити під іншою назвою — різні »райхскомісаріати« із »щиродемократичними« комісарами і »гавляйтерами«, з новими польськими, українськими, мадярськими, румунськими чи іншими Тітами, Гомулками, Гречухами, Кадарами чи Павкерами яких привезуть у заплomboваних вагонах, так як свого часу Вартбург привезли Леніна і Троцького до Петербургу, які чинитимуть волю пославших їх.

Таку тенденцію тієї проросійської мафії, коли б їй удалося захопити владу, вже слідно в її наставленні до емігрантських політиків з країн підбитих Москвою. Коли б вона стала рішачим чинником при відбудові Сходу Європи по упадку більшовизму, її метою було б — змонтування нової »єдиної і неділімої«, з поминенням національних аспірацій України, Кавказу та інших країн. Після більшовизму, це для України найгірніша небезпека в ситуації, витвореній 1945 року.

В такі, діючі вже на Заході, політичні сили, що так чи інакше сприяють лівим колам, часто націонал-комуністичним чи проросійським, — включається і наша емігрантська лівиця, галицька і наддніпрянська. Це ідеальні наслідники винниченківщини і грушевщини, прихильники коляборантства з Москвою чи з її покровителями, відрізняються вони тільки тим від своїх попередників — Драгоманова, Винниченка і Грушевського чи А. Крушельницького, — що тамті бодай одверто заявляли себе приятелями Росії одверто плямували сепаратистів «бандитами» і «гіршим елементом» суспільства, тоді як нинішня емігрантська лівиця, визнаючи такі ж самі думки, соромливо й трусливо ховається за маскою декларативного самостійництва. В передпокоях великих магів західньої лівиці вони грають ролю псарів (квіслінгів), ролю колишніх гітлерівських Гахів, або вірних підданих «демократа» Керенського з часів Центральної Ради, щоб як і ті, з чужою допомогою — у випадку розпаду Росії шахувати самостійницькі рухи в Україні, як «фашистівські» і «реакційні», щоб з брехливими брязкальцями — «миру, добробуту, гуманности, міжнародного братерства» і «кращого життя» матеріяльного — віддати Україну в руки якоїсь міжнародної мафії. З тою лівицею Україна не піде, і не сміє піти, і не вона є тою силою, яка завалить панування большевизму в Україні і відверне країну раз на все від всякої Московщини.

Європа вступила в фазу громадянської війни різних сил. І Москва, і ті темні сили, про які мова, на Заході, — хочуть збудувати свій новий світ, нову «*neues Europa*», світ рабства і тиранії. Проти них стоять ворожі тій мафії кола на самім Заході та табір націй, що прагнуть бути вільними, прагнуть боротися до кінця за незалежність та свої традиції історичні. Ось це і є та нова ситуація, яка витворилася в Європі і в Росії по другій світовій війні, і з якою кожний українець повинен рахуватися, якщо думає про завдання нової національної революції в Україні та про знищення московської імперії.

ЛЖЕПРОРОКИ «ПРОГРЕСУ»

Лінія фронту, що йде між двома ворожими таборами в Європі, перетинає живе тіло не одної нації. Тореси із своєю бандою, Кадар із своєю, еспанські «демократи» часів громадянської війни — тримали фронт проти власного народу, в союзі з московськими комуністами і соціалістами Англії і Франції. Коли виб'є година національної революції в Україні, патріоти матимуть проти себе єдиний фронт своїх перекинчиків із прихильників «сучасної України» і «справжнього соціалізму», об'єднаних з комуністичними, соціалістичними, світоурядовими і всякими іншими інтернаціональними «демократами», — цілком так, як було це під час громадянської війни в Іспанії. Така нова політична ситуація вимагає відповіді на питання — в яким таборі повинні бути націоналісти, патріоти не якогось явного чи таємного Інтернаціоналу, а своєї батьківщини? Які будуть завдання нової революції? Дурити

себе оманами не час. Дивитися треба дійсності у вічі, а не цепеніти перед нею, як перед «реальним фактом», як крілик перед дауном, — а щоб дійсність, ворожу нам, поконати і створити власну. Час наш це один з тих часів, в які, читаємо в Євангелії, — з'являються лжепророки, а обдурена юрба слухатиме їх. Демаскувати тих фальшивих пророків насамперед, викривати облуду їх пишноцвітних прапорів із брехливими гаслами на них! Валити, в житті і в думках мільйонів, їх ідолів, — ось перше завдання тих, які думають про грядучу годину обрахунку зі силами московського диявола, про новий 1917 рік.

Повторяю, весь лівий табір представляє одну ідейну цілість, як би вони себе, в своїх секторах, не називали — комуністи, соціялісти ліві, соціялісти праві, прогресисти, «сучасні українці», націонал-комуністи або просоветські «демократи», прихильники «нашої держави УССР». Вони мають одну релігію т. зв. «прогресу», з усім її ідейним багажем і жаргоном, і всі із захопленням дивляться на московську зізду, кожний готовий скласти з іншим якийсь «людовий фронт». І всі ворожі до таких «ретроградних» цінностей, як релігія, патріотизм, гієрархія.

Що таке той «прогрес»?

Як зазначено вгорі, самі москалі визнали, що їх першим завданням є знищити в людській душі ідею Бога. Це перша річ, а коли її здійснюється, то решта «приложиться» сама собою. Далі — все йде послідовно: «Як можна, сказавши що Бога нема, не сказати, що є Бог»? Так настає культ людського Я, автономного, незалежного від Вищої сили. Як це висміював Шевченко — «немає Бога — тільки Я!» Цебто — суверенний людський розум, не стримуваний дисципліною згори, ні законами космосу, і нічим не стримувана гра людських апетитів, нашого нищого Я. Така людина неминуче починає слухатися того, хто обіцяв їй зробити рай на землі, «краще життя», де були б задоволені всі людські апетити, обіцяє обернути каміння в хліб, зробити «просперіті», добробут, соціялістичний рай, комфорт. Але під умовою: коли люди підуть за тією невидимою силою зла, що через них говорить, коли «падши поклоняться» тій силі. Коли це осягнуто, тоді даремно підходити до того людського стада з високими ідеалами, це буде безцільне «метання бісера перед свиньми». які, розлючені, обернувшись, розтопчуть вас. Корупцією розуму займається Аріман, корупцією серця — Люципер. Так є тепер у большевицькому суспільстві: свині це ті, яких ріжуть, звірі — це ті, які ріжуть. Де гине дисципліна наказана згори, де гине аристократія походження, крові чи духу, — там приходить «аристократія» дрюка (або гроша).

Де людською душею опанував ідеал матеріяльного «прогресу», — «щасливого, кращого життя» (щоб «жити стало лучче, веселей») або ідеал «соціялістичного раю», чи там, деінде, ідеал «просперіті», «держави-добробуту», комфорту і забави, — там всі прекрасні гасла «прогресистів», запозичені з ідей французької революції 1789 року, «свобода, рівність і братерство», — всі вони стають цинізмом, дурисвітством і облудою. Тоді свобода — стає анархією біснуватих, які охоче

тою свободою жертвують для «добробуту», охоче віддаючи ту свободу в руки шайки тиранів, яка обіцяє їм добробут, обіцяє обернути каміння в хліб.

Тоді ідеал рівності приводить до «згіляхшальтованого» суспільства, до знищення всього шляхетного, високого, мудрого й гарного, всього індивідуального, до обернення суспільства з мільйонами людей, де кожний створений по образу і на подобу Богу, — в людську отару з одним — як казав Г. Успенський — «колективним рилом». Там бідний стає рівним багатшому, хоч би бідним він був через п'яцтво, а багатший — завдяки праці; там дурний стає рівним з розумним, нікчема — з чесним, злодій — з порядним, бридкий — з гарним, нероба з людиною праці, божевільний — з нормальним, дитина — з дорослим, там настає царство зависти проти всього шляхетного, там зрізничковане, згієрархизоване суспільство стає отарою однакових овець, а потім — царством мільйонів рабів під одним тираном, бо рівність без тиранії запровадити не можна.

Там, нарешті, цинічним обманством стає братерство, бо братерство, гуманність створінь, які в голові мають не накази Творця, а шлункових апетитів творива, — вироджується в боротьбу всіх проти всіх, одиниці проти одиниці, кляси проти кляси, клану проти клану, нації проти нації, в дім божевільних, де остаточно мусять бути залізні ґрати і залізний кий сторожі.

Оці три, одідичені від французької революції, ідеали — «свобода, рівність, братерство», що обернулися в огидну карикатуру в СРСР, і які є страшним «мементом» та загрозою для вільного ще Заходу, — намагаються «прогресисти» консолідувати в певних установах, надати їм конкретну, видиму матеріальну форму. Ідеал «рівності» — в соціалізмі, в соціалістичнім суспільстві; ідеал «свободи» в тому, що вони звуть різно — «народна демократія», «народна республіка», «соціалістична республіка», «демократія» і т. п.; ідеал «братерства» — в т. зв. інтернаціоналізмі, який теж приймає різні форми — то «союзу» советських республік, московського «союзу народів», то в формі покійної «Ліги Націй», то у формі «Організації Об'єднаних Націй», де вже є мішанина західньої «демократії» з московською «народною демократією», а недосяжною, бо недосягальною, метою всіх тих установ у політиці, в соціальному житті, в житті міжнароднім — є, нібито, встановлення «миру, економічного поступу і добробуту»...

В секторі соціальнім має це досягнути соціалізм. Зроджений у головах двох ненависників всього шляхетного і величного, ненависників всієї цивілізації Окциденту, в головах жида Карла Маркса і відступника москаля Володимира Ульянова-Леніна, — виписав соціалізм на своїм стягу два гасла, що мали б перевернути догори ногами весь лад і порядок суспільний Європи, і всі її моральні цінності. Були це гасла — «класової боротьби» і «диктатури пролетаріату» як засобу, і обернення суспільства в стадо рабів — як мета. Керувати ним, під фірмою «про-

летаріату», мала б кліка гангстерів — комуністична партія. Потім, як більшовизм захопив владу в Росії, хмара його adeptів і висланців з різних містечок Литви, Білорусії, України, розповзлася по світу і протягом літ, деякі з них зайняли відповідальні становища в університетських катедрах, у соціалістичних партіях, у пресі, — і від них, як теж і від соціалістів «домашнього хову» Франції, Англії, Америки, Італії, пішла невсипуща пропаганда тої згубної доктрини соціалізму по західнім світі.

Під різними етикетками, по цей бік залізної заслони, як то — «Welfare State» і етатизму, діріжизму, лейборизму, — доктрина та поставила собі за мету в суспільстві, засадничо антитеїстичнім, позбавленим «забобонної» віри в потойбічний світ і в його закон («немає раю ані пекла»!) — створити тут, на землі, власний «рай», з камінням обернутим у хліб, з повним забезпеченням для всіх і кожного (від колиски до домовини), — від злиднів, від безробіття, від хвороби, і від обов'язків, лиш із правом жадати, щоб про нього дбала доброчинна, всезнаюча «вездісуца» і всемогутня соціалістична держава, яка знає секрет досконалої організації людського муравлиська. Все це буде вам збудовано, — заявляли фальшиві пророки, але тільки тоді, коли ви дасте тим магам повновласть правити людом («лиш дайте себе в руки взяти!»).

Так постала на Сході потужна тиранічна каста бюрократії, яка запровадила нове кріпацтво для нових панів, червоного московського «дворянства». Бо хто хоче мати повне забезпечення усього від держави, хто добровільно віддає їй в руки право і обов'язок дбати про нього, як господар дбає про домашню худобу, — той мусить поступитися своєю свободою, той має стільки ж права на все своє, як худоба, якої господар сам добре знає, коли її годувати, а коли різати. Постепенно такий «щасливий громадянин» соціалістичної кошари втрачає право на свою власність, на продукт своєї праці, на свою родину, на своїх дітей, на свій край, на вільну міграцію, на власну думку, на власну віру, на власну совість, на своє божеське Я, на свою фізичну, душевну і духову незалежність.

Все в цій доктрині — від початку до кінця — було брехнею. Обіцяла вона знищити капіталізм — і запровадила ще гірший, бо капіталізм державний, де та сама кліка була власником і підприємств, і землі, і того, що під землею, і поліцаєм, і суддею, і законодавцем, і катом — все в одних руках. Казала, що бореться за знищення приватної власності народних визискувачів, — і позбавила власності всіх і кожного, на свою користь. Казала, що іде проти кляси буржуїв, і буржуями обстемплювала всіх, до останнього малоземельного селянина. Вгорі опинилася шайка суспільних паразитів і гангстерів під назвою «диктатури пролетаріату» або компартії. Свобода людини гинула такою самою мірою, як росло — на словах — те забезпечення, яке людині обіцяла соціалістична держава-потвора. Наслідок був — озвіріння, охудоблення людини, терор і загальні злидні — каміння не обернулося у хліб, а навпаки — хліб у каміння. Це було логічне завершення експе-

рименту фальшивих пророків. Коли по вимордуванню дворянства, поміщицтва, потім — великих буржуїв, вивлащено дрібних, далі ремісників, потім «куркулів», потім — незаможників; коли не було кого вивласнювати, щоб ділити, тоді самих тих людей погнала на панщину всесильна соціалістична бюрократія. »Додаткову вартість«, Mehrwert Маркса, яку нібито витискав колись буржуї з працівника, востократ більшу витискали «диктатори пролетаріату».

Цей «ідеал» суспільного устрою проповідують симпатички Москви тепер на Заході, комуністи, соціалісти, політики... і різні науковці в західних університетах, члени мафії, яка прагне вільний світ обернути в такий же стан рабства, в яким опинилися народи підбиті Москвою.

Жадна влади банда демагогів намагається, покищо без ножа, ступнево вивласнити весь третій стан, то великими податками, то девальваціями грошей, то іншим способом. Все більше розширюється компетенція держави-бізнесмена, і все більше обмежуються права індивіда й приватного продуцента... Той самий ідеал безправного «раю комашні», матеріального «кращого життя» під червоним прапором, проповідують і всіх мастей емігрантські соціалісти, або вчені професори, мов очманілі, задивлені в советську потвору — в колхози, в совхози, у вавилонські вежі фабрик на місці зруйнованих соборів.

Все частіше лунають голоси перестороги на Заході проти одвертого чи замаскованого соціалізму.

В одній промові, 9 листопада 1950 року, президент Айзенгауер казав: »Основна боротьба нашої доби є боротьбою свободи проти регіментації (скошарування)... В нашій країні мусимо берегтися занепаду нашої свободи через нашу власну байдужість. Деспотизм, хоч замаскований, розів'ється там, де людина втратила віру в себе, передавши, ступнево, свою власну відповідальність центральній владі. З кожним кроком у напрямі перетворення держави на опікуна всього нашого життя, йдемо до того, щоб зробити з держави нашого пана і майстра«, — а це ж і є ідеал соціаліста!

Навіть голоси видатних демократів перестерігають від грізної небезпеки: турботи про своє здоров'я, про майбутнє своєї родини, — тепер одиниця перекидає на державу, яка через вишрубовані податки і видатки, через нову доктрину етатизму, загрожує приватній ініціативі та свободі одиниці, що грозить «повною деструкцією демократії» (Норрель). Організація, централізація і повне підпорядкування одиниці державі-господареві, це страшна річ. Безпеку не вільно купувати за ціну зречення свободи. »Коли ми волітимемо безпеку над риск власних пригод і негод, то станемо замаленькі для нашого великого континенту«, — казав проф. Джон Бассет, канцлер Бішопського університету.

Коли ж мова про замотеличених приятелів »держимордівської« держави соціалістичної, то їм дав заслужену критику ще Іван Франко. Писав він, що міжнародна соціалістична кліка не прагне визволення праці, а приносить із собою »воєнну дисципліну, претенсії накидання свєї волі іншим, диктування своєї волі «реакційним масам»..., деспо-

тизм і нетолеранцію навіть унутрі власного табору. Їх релігія — це релігія основана на догмах ненависти та класової боротьби».

Ні! Всупереч пропаганді тих людей із висохлим мозком, не за такі ідеали боролася, кривавилася і вогнем горіла Україна в пам'ятні дні 1917-22 років, у 1941-му і наступних роках! Не зважаючи на задурманих соціалістичних провідників, не за ідеал людської кошари, не за нову панщину змагалася тоді Україна, а за свободу, за приватну власність, за людську гідність, неможливу без перших двох. І тепер не за соціалізм, а проти цієї божевільної доктрини і проти цього рабського устрою підійме нову революцію Україна, не за «сучасну Україну» панів і рабів, примусом і терором здвигнуту Москвою, а за стару традиційну Україну нашого минулого, наших ідеалів і нашого майбутнього...

Ідеал «прогресистів» у політиці, ідеал їх «свободи» — це те, що вони називають «демократія». Що та «демократія» означає в ССРСР, — знаємо. Менше точно усталено, що таке ця «демократія» на Заході. Дехто з тих «демократів» декретує її як примусову віру, як догмат, як режим, який мусить бути запроваджений в усіх землях світу, і в тих, де це поняття родилося, і в тих, де воно досі зовсім чуже, чи навіть суперечить культурі й структурі нації. Ця порода «демократів» уважає, що ніяка нація не має права запровадити у себе іншої політичної системи, як — по їхньому зрозумілої — «демократії». Країна чи народ, який прагнув би собі запровадити, напр., монархічний режим, або такий «фашистський», як в Іспанії чи в Португалії, — мусить опинитися на чорній дошці серед народів світу. Єдиний режим, який — поза демократією — дуже радо такі «демократи» толерували б, — це режим комуністичний, як в Москві, чи «націонал-комуністичний», як в московських сателітів. Тим часом демократичний режим новий в Європі. Ще славний державний муж Великої Британії, основоположник її могутності XIX стол., Пітт, казав, як річ самоочевидну, що «конституція Англії — це її гордість; її досконалість у тому, що вона однаково далека і від тиранії абсолютної монархії, і від розперезаности демократії». Але в нашому віці, цей режим многи «демократи» ладні б, як «теплий кожух, не на нас шитий», принести в подарунок і Україні, коли б упав большевизм. Що ж означає на їх жаргоні та «демократія»?

Це ідеал їх «свободи», «свободи» прогресистів. А для них свобода — це вигода, це щось, що не зносить дисципліни, це мир, мир за всяку ціну, це право на комфорт. Вони апелюють до тої частини демосу, народу, про яку Теодор Рузвельт, видатна політична особистість Америки, її президент у перших роках цього століття, говорив, що вона «зацікавлена тільки найближчим сніданком, дахом над головою, одінням вкрити себе, і другом чи подругою життя. Бо неможливо мають візію і глибшу уяву про те, щоб думати про структуру суспільства, в якому вони живуть». Такі завше віддають свої голоси політикам, які обіцяють їм якраз це, як раз повну свободу, мир і «благоденствие», хоч би навіть у дану годину потрібне було не масло, а гармати. Віддадуть

голоси політикам, які шукають не рятунку нації, а власної популярности у масах, демагогам.

В руках таких політиків державний корабель ішов назустріч тяжких халеп... Постепенно наступав занепад авторитету влади, авторитету права, занепад громадської дисципліни, — в школі, в родині, в публічному житті. Наступав зріст злочинства, панування п'ятої колони комунізму, пропаганди, розпусти, в пресі і в кінах, ослаблення екзекутиви, брак стабільности урядів, які не раз міняються за таких режимів двічі до року, penetрація провідної верстви елементами чужими народів, позбавленими національного патріотизму, інтернаціоналістами всякої масти, нехтування оборони нації (бо це ж тягар!) коштом різних добродійств масам. Тоді гасне в народі почуття патріотизму, бажання боронити своє «благоденствіє», гине репульсія до заливу країни чужими впливами, людьми й ідеологіями. І коли підіймається проти цієї анархії голос протесту, його закричується як ворога народу, як расиста, шовініста, ксенофоба і мілітариста.

У нас поширена справжня ідолатрія слова «демократія». Та ті демократи, які вміють бачити глибше, далекі від цієї ідолатрії. Стюарт Гарсон, міністер судівництва Канади, говорив в одній промові, що демократія функціонує лиш там, де народ сам хоче ладнати свої справи. «Коли ж суспільство, як голода старого Риму, жадає тільки чергової порції їжі і змоги приглядатися гриццям, тоді Макіавель має рацію — безглуздо робити вільними людей, які не мають бажання бути вільними людьми й нездібні до самоуправи... Віда тоді такій країні, коли декому удається змусити вільних громадян прийняти тиранію, як єдину альтернативу до анархії». В цьому, мабуть, сенсі казав Лінкольн, що Америці не так грозитиме небезпека ззовні, як зсередини. Подібно О. Шін констатує, що суспільство демократичних народів все більше дає правити собою анонімним осередкам — і навіть хоче коритися їм, бо вони за нього думають, рішають і діють. Подібно стверджує ген. Альфред Грюнтер, що за такого стану умів демократії — не здолають опиратися зовнішнім варварам, бо «в основі боротьба між комунізмом і Заходом є змагом між релігією, вірою в гідність індивіда, і атеїстичною філософією. Мене дуже турбує, що забагато займаємося матеріалістичним «способом життя» (way of life). Наша завелика увага до благ цього світу може відтягнути наш зір від м'яча у грі, і прогавити фатальний для нас советський удар».

Не раз самі «демократи» злісно висміюють такий стан речі в карикатурі... Сотки людей, старі, малі, чоловіки, жінки, штовхаючись, пхаються крізь браму спортового майдану, на якийсь сенсаційний змаг... І всі байдуже минають, тут же обік, великий плякат із написом: «Завтра о 12 год. вполудне — кінець світу!». І тільки, як одинокий глядач, сидить, дивлячись на цей плякат, — стривожений пес... І чи не нагадуються тоді знову і знову слова Євангелія: «Бо як у дні перед потопом їли, пили й виходили заміж» і ні про що не думали, «аж пришов потоп і витеребив усіх». Так як це було, напр., в старій Візантії

перед тим, як її взяли й знищили турки. Як було в 1917 році в Україні, коли безжурна соціалістична й «демократична» еліта думала про іділію своєї демократії із братньою московською і не думала про потоп.

Ось таку «демократію» пропагують «прогресисти» на Заході, і на неї присягають всі еміграційні наші «прогресисти». І нею ж прагнуть ці кола після упадку большевизму ошчасливити Україну, щоб нас обернути в «римську голоту» перед упадком імперії, а країну — в стан анархії, як етап до неминучої тиранії: тої чи іншої «нової» Росії, або якоїсь інтернаціоналістичної мафії.

На форумі міжнароднім брехливе гасло, з яким виступають «прогресисти», — це гасло «інтернаціоналізму». Це ідея «гליйхшальтування», регіментації, по-нашому — скошарування цілої людськості. Це той ідеал, який «прогресисти» запозичили у Сталіна. Об'єднання людськості! Одні представляють собі це як «союз советських соціалістичних республік», другі — як всі народи під якимсь «світовим», наднаціональним урядом, треті бачуть великий крок до цього «ідеалу» в «Організації Об'єднаних Націй», як перед другою світовою війною — у «Лізі Народів», і т. п.

Наївні наддніпрянські й галицькі радикали й соціялісти, за Драгома-новим, теж мріють про те, як всі народи зіллються в один народ, — як, напр., знаний колись радикально-соціалістичний «бос» Григорійв (Гр. Наш). Ніхто інший, як Іван Франко п'ятнував фальшиву релігію «інтернаціоналізму». Є це, писав він, або «хворобливий сентименталізм фантастів, що раді б широкими «вселюдськими» фразами прикрити своє духове відчуження від рідної нації», або «фарисейство людей, що інтернаціональними гаслами хотіли б прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою». Власне! Коли москалі, або члени якоїсь іншої «вищої раси», йшли на Україну з гаслами інтернаціоналізму, то були це фарисеї в масці, за якою був намір обдурити і панувати. Коли українські соціялісти радо прислухалися до облудних тих гасел, то були це позбавлені розуму «сентименталісти».

Наївні ідуть за такими гаслами, а спритні махери різних мафій — ведуть їх. Мета тих інтернаціональних об'єднань однакова. Вже Ленін уживав це дурисвітське гасло, «єдність пролетаріату» як маску, за якою крилося справжнє обличчя того «інтернаціоналіста», — знищення націй, загнаних ще в царську тюрму народів, доценту, до денаціоналізації, до втоплення в «русском море». Нічого іншого не бажають і нинішні — соціалістичні чи якісь інші — махери інтернаціоналізму. Їх мета — проголосити насамперед націоналізм, а потім патріотизм взагалі, прив'язання до землі батьків, за перестарілий забобон, за щось «вузьке», ретроградне. Знищити саме поняття нації, знищити границі між ними, насамперед митні, потім політичні й духові, її дух, індивідуальність, тому в деяких мафійських маніфестах границі між народами звуть ті «інтернаціоналісти» вже не національними, а націоналістичними. Ще крок, і всякий, хто захоче відгородити свій город від інших

границями, стане підлим фашистом в очах «прогресивної» мафії, бо для тих космополітів — «ubi bene, ibi patria».

Далі вони стараються знищити символіку вільних народів, їх ім'я. Так щезає ім'я України, є лише «УСРСР», або — на жаргоні агентів мафії — «сучасна Україна», бо Україну Богдана і Шевченка, навіть Україну Зимового походу або Базару — вони мусять витеребити в умах сучасників. Мусять обірвати нитки традицій з минулим, живих — із «мертвими» силами даної землі, з предками, обірвати духові зв'язки з ними, спільність ідеалів, спогадів боротьби за націю. Мусять теж бути обірвані кровні, мовні, культурні, релігійні зв'язки, які еднають в одне національне тіло «живих» членів нації. Щоб викоренити в пам'яті живих — хто вони, «чії сини, яких батьків, ким, за що закуті». Привчити думати, що нації-п'явки, які століттями висаються силу і кров іншої нації — є її «брати» (старші брати!). Що боронитися від них — це «мілітаризм»! Що не любити, напр., народ-народовбивцю, а любити тільки свій народ — це шовінізм! Що прямувати до національної солідарності — це «расова дискримінація»! А одночасно під фальшивою маскою інтернаціоналістів — завше криються запеклі шовіністи, герольди вищости і вибраности своєї тільки раси командувати і володіти іншими. Ось чому комуністичні або «прогресивні» мафії хочуть ошчасливити тим «інтернаціоналізмом» Україну.

На відтинку культури «прогресисти» мають таку саму мету. Коли в політичній і соціальній житті ідеалом в них було забити в людині індивідуальність, звести людину до стану скошарованої домашньої худоби, — що не знає інших потреб, крім найдатися і паруватися, — то культ того самого «ідеалу» став гаслом і модерної «культури» — насамперед у СРСР, з її Маяковськими, Еренбургамі та іншими. Прославлення нових фараонів і «щасливого, веселого життя» велетенського всемосковського совхозу, з його донощиками і катями, адорація нового бога — машини і фабрики — ось головні теми советської літератури й мистецтва.

Така сама гниль, через певних емігрантів з СРСР і через їх західних учнів, шириться на культурній відтинку життя Окциденту, з отими — у вчорашні часи Золями, Андріями Жідами, П. Мавгерітами, Барбюсами, а нині — з Сартрами, Пікассо і т. д. Завдання — спаскудити в літературі і мистецтві все гарне, високе, шляхетне, все що підноситься над матерію, насолоду і секс, понизити всі ідеали, всяку духовість, безкорисливість, боротьбу за щось велике, честь, героїзм, висміяти це все, а звеличити людину-хама, людину-гангстера, повію. Насамперед вбити дух вільної людини, потім її душу, щоб лишилося лиш тіло з його апетитами і потребами, які і стають темою голотської літератури. Все — кіно, телевізія, радіо, книжки, пісні, — все в руках спритних спекулянтів, і на директиви мафії, яка свідомо прямує до здеправування християнської молоді, — все служить тій меті. Щоб усе відповідало вульгарним смакам голоти. І все це робиться під галас гучних фраз про «свободу преси», «свободу творчості» і взагалі «демократичних

свобід», як у політиці, за фразами про «свободу преси» і «свободу думки» — ведеться кампанія за непорушність шпівонів і деправаторів підростаючого покоління. Щоб відвернути його від шляхетних думок і почувань, від горіння і боротьби за світлі високі речі, віддати його під владу чорта.

Хто бачить в цьому перебільшення, хай придивиться знімкам із оргій «рок-н-ролу», наймодернішого «танцю». Поминаючи несамовиту, розперзану вульгарність і просто дикунство того вияву «прогресивної» культури, — обличчя тих «дансерів» вже не тільки хамські, або звірячі, а просто — у своїм дикім шалі й розгнузданості — нагадують маски чорта, людського в них нема нічого. Такі біснування молоді нагадують «раденія» московських «пригунів» або «хлистів». В старі часи всякі «бісовські грища» гостро осуджувались, нині — це витвір модернізму, в обороні якого, нібито в обороні «свободи» мистецтва, стає «прогресивна» і «демократична» преса! Нагадує це середньовічні відьомські шабаші та відьмаків, де «чесне зібрання» наперед відрікалося Христа, а потім починало свої оргії, і вкінці, на знак відданости своєму патронові, цілувало його персоніфікацію — чорного цапа у хвіст. У СРСР донедавна ролю такого цапа грав Сталін, а демоніяцтво прогресистів, яке на Заході виявилось в тих «танечних» оргіях, в СРСР виявляється в садистичнім, вирафінованім катуванні. Закулісові кліки, які хочуть готувати західній цивілізації тут долю народів підбитих Москвою, знають, що вони роблять, що розповсюджують своїм кіном, пресою і «рок-н-рол»-ом гангстерство і деморалізацію серед свого суспільства, приготсвляючи, на всякий випадок, готові кадри «комсомолу» і МВД, хоч який опір чинять тій кліці шляхетні й відважні постаті західнього світу, з яких декого я цитував вгорі.

Мусимо застерегтися проти данайських дарів «прогресистів», що їх хочуть вони принести на схід європейського Окциденту, в першій лінії — на Україну. Ми вже знаємо, до чого doprowadило захоплення достоевщиною, толстовщиною, горьківщиною, арцибашівщиною та іншою чортовинню нашу демократичну інтелігенцію кінця ХІХ-го і початків ХХ-го століть. Маємо цього досить. Відкинення Божественної іскри в душі людини, нехибно провадить до «освінення». А ця порода (гляди Євангеліє!) любить — навіть вимита — знову валятися у грязюці, кидатися на кожного, хто замість поживи метає «бісер» перед нею, і легко дає в собі притулок бісам, щоб — в остаточнім рахунку — зломити собі шию. З морального зла — виходить речеве зло, з особистого зла — соціальне зло. Деправация й корупція почуття і розуму, хаос і бедлам у політичнім і соціальнім житті, — правдива демократія. Може тими розкладовими гаслами «прогресу» захоплюватися наша лівиця, яка з підскоком дає себе запрягти до російського або проросійського возу «прогресистів», — не є і не сміють бути ті розкладові гасла кличами нової революції на Україні. Такі кличі безсилі в боротьбі з московською почварою, бо хоч вони теж інспіровані

якимсь дияволом, то, без сумніву, дияволом нижчої ранги, а відомо, що Сатану не виганяється Вельзевулом...

Чим же ж московські біснுவаті сильніші від тих, що гасають по цей бік залізної заслони? Що вони таки сильніші, це спостерігали вже здавна вдумливі чужинці. М. де-Вогое давно писав, що «сила (московських) нігілістів... ховається у характері кількох людей... Напружена до краю воля, душі холодні, як сталь... Характер тих, рішених на все, людей діє на московський народ», і на інших теж. «Їх вабить до себе характер, навіть тоді, коли вся його енергія направлена на зло». Передбачаючи добу агресивного більшовизму, Вогое писав кілька десят літ перед 1917 роком: «Коли нігілісти перейдуть до пропаганди чином, вони здадуться нам подібними до наших західних революціонерів. Але ви знайдете між ними таку різницю, як між диким звірем і удомашненим. Наші найгірші революціонери лише злі пси, московський нігіліст — це вовк», навіть «скажений вовк». Їх душу, волю, характер кріпить, як вже знаємо, диявол; дрібними бісами, в порівнянні з ними, є оті Дюкло, Гайцклі, Ненні й Толіятті. І коли московські більшовики поклоняються духові зла, то не лиш тому, щоб «валятися в грязюці», а щоб, як дикі звірі, розтрощити наш світ. Для них не вигода, а пригода, їх мета, саме оте трощення, дебош, розбій. Їх «мораль» — це «мораль» толстовського «розбійника і вора» Єрошки, «азіятів з жадними глазами» (Блока), і — чого не розуміє Захід, — «не «добробут» і «мир» є їх метою, а розбій і війна. Тому більшовик, до певної міри аскет, як був ним предтеча його — народоволець Нечаєв. В його катехизмі революціонера читаємо, що революціонер «не має особистих інтересів, любовних зв'язків, сантиментів, прив'язань до майна, над всім у нього панує один, виключний інтерес — революція; він порвав із поглядами цього світу, який уважає своїм найбільшим запеклим ворогом; як його зруйнувати — його єдина мета... Він суворий до себе, суворий до інших». Він кличе — «подати руку цілому хороброму світові розбійників, цих єдиних справжніх революціонерів у Росії».

Це люди, що виреклися світу і себе самих — для виключної служби дияволу... Боротися з цією силою, з тими «скаженими вовками», не потраплять «злі пси», визнавці релігії «прогресу». Побороти тих «скажених вовків» можуть тільки люди із ще більш напруженою волею, із ще сильнішими душами, із ще більшим ентузіазмом і твердим характером, ще більш рішені на все, із ще більш динамічною ідеєю. Не калькулятори і «соглашателі» із Злом, тільки люди надихані тою Правдою, перед якою «і дияволи трепечуть». З тієї Правди, не з її заперечення, вийдуть логічно і ті ідеали, — за які підійме свою нову революцію Україна. Не будуть це ідеали «прогресу», матеріалізму, соціалізму, проросійської демократії чи інтернаціоналізму, чи угоди з ними. Ні! Інші! Надхненні духом нашої власної традиції!

(Розділи із праці «За яку революцію», ЛВУ, Торонто, 1957 р. Заголовок — ред. В.Ш.)

В. Я.

СОВЕТСЬКО-КИТАЙСЬКА ВІЙНА ТА РОЗВАЛ СОВЕТСЬКОЇ РОСІЇ

(Продовження, 2)

4. Утворення російської національності та великого Московського князівства

Ми вже з'ясували питання, від чого залежать спадково-національні властивості та їхню роль у формуванні історії кожної нації зокрема, як у минулому так і в майбутньому. Наукової праці з цієї галузі ще нема. Отже, це завдання для тих істориків, які будуть писати наукову, а не описову історію народів.

Користуючись фактами описової історії російської нації, зокрема фактами біологічного змішання різних народів, які її створили (себто — її спадково-національні властивості), маємо за мету довести, що її минула історія повністю зрозуміла з погляду концепції, з'ясованої у попередніх розділах нашої праці. Застосувавши згадану концепцію і до майбутньої історії російської нації, можна зробити й відповідні та правильні передбачення.

Поперше, треба зазначити, що історія російської нації і її національної держави, яку писали російські історики до кінця першої чверті 20-го сторіччя, так фальсифікована, як ні одна історія іншої нації. Неросійські історики в своїх працях покликалися некритично на російські джерела, отже і їх історичні праці мають подібний характер. І щойно в середині 20-го сторіччя у галузі російської історії появились праці, які її підняли на науковий рівень, зближений до міжнародного. Але тут мова тільки про закордонні праці, натомість світські історики далі фальсифікують російську історію так само, як і царські.

Російська національність утворилась на території басейнів верхів'я річок Волги та Оки з біологічного змішання східних слов'ян (які емігрували з басейну Дніпра) із фінськими племенами, що були місцевими аборигенами. Згодом прийшло змішання ще й із монголо-татарами, що прибули з Азії і утворили свою державу, Золоту орду, на нижній та середній Волзі. Спочатку Золота орда була частиною імперії азійського завойовника Чингіз-хана, а потім стала незалежною.

Територія на якій утворилась російська національність, належала Золотій орді. Процес формування російської національності тривав понад 500 років, почавши в 10-го сторіччя. Наприкінці 15-го сторіччя російська національність уже мала прикмети нації, бо витворила свою провідну верству, яка формувала російську національну державу.

Треба ще раз підкреслити, що коли говоримо про утворення російської національності, або нації, маємо на увазі її спадково-національні

властивості, більшість яких можна спостерігати і в наш час. Грецькі історики дали детальну характеристику слов'янських племен, почавши з 4-го сторіччя, з якої видно, що серед них не тільки не було племен із властивостями подібними до російських, а навіть і не могло бути. Отже, російська національність — такий же новотвір, як, наприклад болгарська або англійська.

Незаперечне те, що фінські племена є біологічною складовою частиною російської національності, що визнають навіть деякі російські історики (дивись, наприклад, «Історія Росії» Ключевського). Маємо також багато фактів, що слов'яни із земель Київської Русі переселялись на центральні й навіть на північні землі сучасної т. зв. Великої Росії. Першим із таких фактів є зміст народного російського епосу билин, що були записані із слів т. зв. «сказателей». Це були селяни, що знали напам'ять сотні строф про Київ, про князя Володимира, красне сонечко, про його битви з кочовиками і т. д. Другий факт — назви багатьох російських міст походять від назв міст Київської Русі. Російські міста засновані значно пізніше від наших, а це один із доказів, що переселення з київських земель на російські відбувалось цілими громадами, які ще довго зберігали свої звичаї і назви. Тодішні умови життя у Київській Русі, зокрема в 11-13 сторіччях, повністю з'ясовують причини такого переселювання (дивись, «Історія України-Руси» Грушевського).

Коли мова про біологічне змішання слов'яно-фінів (себто населення басейну верхів'я річок Волги та Оки) із монголо-татарами, то маємо багато записаних фактів, а підтверджують їх властивості монголо-татарів, що особливо відбилися на характері російського народу. Майже ціле століття монголо-татарська кіннота чинила наїзди на російські міста та села, наслідки яких у психіці росіян бачимо навіть у наші часи. Наприклад, коли советська армія у 1945 році захопила східну Німеччину, то деякий час ні одна жінка не була забезпечена від гвалтування «героїв-червоноармійців».

А що було в 13-14 сторіччях? Крім спорадичних наїздів, монголо-татарські військові залоги розташувались у т. зв. татарських селах біля російських міст. У таких татарських селах татарських жінок не було, а вони (ті села) існували понад 150 років. У шістдесятих роках 13-го сторіччя відбувся перепис російського населення, щоб збирати податки та брати рекрутів до монголо-татарського війська. Кількість російських рекрутів, яких монголо-татари брали до свого війська, становила тоді, приблизно, 10% чоловічого населення. Відбувши військову службу, вони приєднувались до монголо-татарського населення, себто одружувались із монголо-татарськими жінками. Природно, що частина таких мішаних родин вливалась також до російського населення.

Частину російських земель адміністрували російські князі, а частина підлягала безпосередньо монголо-татарській адміністрації. На тих зем-

лях населення було мішане. Коли Кримська орда почала зударятись із Золотою ордою і робила наїзди на московські землі, московські князі запросили монголо-татарів поселитись на південних кордонах російських земель та захищати їх від наїздів. Знаємо про поселення двох таких орд на півдні Рязанщини, на Курщині, які повністю злились із російським населенням. Коли ж Московське князівство вибороло собі від Золотої орди незалежність (кінець 15-го сторіччя), то приплив тюркського етнічного елементу до московських земель не зменшився, навпаки — збільшився, особливо після розпаду Золотої орди (початок 16-го сторіччя). Спочатку татарська аристократія йшла на службу до великих московських князів, а потім до царів. Вони часто приводили із собою челядь, кількість якої залежала від ранги аристократа, що одержував землю і міг поселити на ній всіх, кого бажав.

Після розпаду Золотої орди, почалась колонізація Приволжя росіянами. Спочатку колоністи складались із т. зв. «беглих» від усяких царських «повинностей», а таких утікачів у той час була «тьма». Жінок з ними не було, тому вони одружувались із жінками місцевого населення, себто — тюркського походження. Така колонізація поклала початок утворенню т. зв. російського козацтва. Навіть ще наприкінці 16-го сторіччя царський уряд давав накази російському козацтву татарською мовою.

Отже, ми подали деякі причини і факти, що привели до біологічного змішання населення російських земель із монголо-татарами і взагалі з тюркським етнічним елементом. Коли ж мова про провідну верству населення російських земель за часів монголо-татарського ярма, а потім і за часів суверенних московських князів та царів, то її біологічне змішання з монголо-татарами відбувалось швидше й масовіше ніж у народних масах, бо вона сприйняла культуру та ідеологію провідної верстви імперії Чингіз-хана. Процес біологічної монголізації провідної верстви Московського князівства відбувався і після того, як московські князі вибороли собі державний суверенітет. Ось декілька фактів.

Згідно із даними російського історика Н. П. Загоскина, склад російської аристократії у 17-му сторіччі був таким: західньо-європейського походження (себто рюриковичі) — 229, польсько-литовського — 223, татарського — 156.

В 1521 році кримський хан напав на Москву, московський князь Василь III-тій утік на північ, а місто захищав татарський принц Петро, чоловік Василевої сестри. Багато російських інтелектуальних діячів — татарського походження: святий Пафнутій із Боровська — онук баскака, отець Сергій Булгаков, відомий російський теолог 20-го сторіччя, — нащадок татарина Булгака, татарського походження історик Карамзін, філософ Чаадаєв (прізвище Чаадаєв походило від татарського Чаадаї).

Коли мова про світогляд та ідеологію російської аристократії, подамо два приклади. В першій половині 15-го сторіччя у дворі великого мос-

ковського князя, Василя II-го, за шляхетність уважалося говорити татарською мовою, а московська придворна етикета була відбиткою монгольської. Московський цар Іван IV-ий Грізний у листуванні з англійською королевою Єлисаветою I-ою твердив, що жодні європейські імператори або королі не можуть дорівнювати йому, цареві московському, крім турецького султана і хана Кримської орди. Мати царя Івана IV-го походила із роду князів Глинських, родоначальником якого був правитель Золотої орди Мамай (він зазнав поразки від московського князя Дмитра і емігрував до Литви).

Більшість історичних фактів, що подані в цьому розділі, запозичені з творів американського історика Ю. Вернадського, що почав дефальсифікацію російської історії серед неросійських істориків.

Головні твердження фальсифікованої російської історії такі:

1. Московська Русь — продовження Київської Руси.

2. Біологічне змішання етнічного слов'янського елементу Московської Руси з фінами та монголо-татарами не змінило національних властивостей, притаманних усім слов'янам, тому російська нація слов'янська і Росія належить до європейських держав.

Ю. Вернадський довів, що Московська Русь не є продовженням Київської Руси — вона новотвір у межах колишньої імперії Чингіз-хана. Але тому, що Вернадський, як і велика більшість європейських істориків, не надавав відповідної ваги спадковості, в тому й біологічному змішанню етнічних груп, він розглядає російську націю і Росію, як слов'янське твориво.

Після першої світової війни та большевицької революції велика кількість російських істориків емігрувала за кордон. Майже всі вони тримались старої концепції, що неминуче вела до фальсифікації історії Росії. Але факти російської революції примусили їх перевірити стару концепцію і, нарешті, частина з них запропонувала нові ідеї, які давали можливість розвинути історію Росії ближче до дійсності. Такі ідеї ґрунтуються на тому, що фізико-географічні умови північної та середньої Азії, а також східної Європи, ізолювали цю частину території настільки, що історичні події, які відбулись на ній, тісно пов'язані одні з одними, тому історію народів цієї частини землі слід розглядати окремо. Дану територію тепер звуть Євразією, а істориків, що трималися цієї концепції, — євразійцями. Історія імперії Чингіз-хана та Росії повністю підтверджує згадану концепцію. І ось головний висновок євразійців:

Московська Русь — спадщина Чингіз-хана, тому історія Московської Руси повинна бути частиною історії його імперії. Якби євразійці взяли до уваги й біологічне змішання народів Євразії, то їхній висновок про утворення російської нації був би майже таким, як наш. Отже, звернемося до висновків двох історичних творів євразійських істориків: *»Спадщина Чингіз-хана«* (И. П.) і *»Погляд на російську історію не із Заходу, а зі Сходу«*.

Київська Русь була групою князівств під управою князів варязької династії, розташованих у басейні річок, які безперервною лінією з'єднували Балтицьке і Чорне море, що давало можливість організувати торгівлю вздовж цього шляху. Крім Київської Руси, на території європейської Росії одночасно існували Хозарська держава (понизя Волги та Дону) та Болгарське царство (середня течія Волги), що з політичного і господарського погляду мали особливе значення. Київська Русь не могла тоді розвинути у велику імперію, бо не мала визначених кордонів і постійно зазнавала нападів кочовиків із півдня. Тому твердження, що майбутня російська держава є нібито продовженням Київської Руси цілком фальшиве. Історично і фактично це було неможливе. Про Росію епохи татарського поневолення російські історики пишуть так, якби його (поневолення) взагалі не було. Безглуздо було писати історію Рязанщини окремо від загальної історії Росії, отже також безглуздо писати історію Росії епохи татарського ярма, забувши, що в той час вона була провінцією великої монголо-татарської держави. Державне об'єднання Росії під владою Москви стало безпосереднім наслідком татарського ярма.

Доки московські князі »збирали«, себто адміністративно та економічно об'єднували, тільки »руські землі«, вони були губернаторами татарської влади. Дійсними державними правителями стали тоді, коли почали »збирати« землі татарські, себто Золотої орди. Почавши з панування Петра I-го російські царі намагались зробити із Росії європейську державу, проти її природних властивостей. Спадщина Чингіз-хана невіддільна від Росії. Хоче цього Росія, чи не хоче, вона назавжди залишиться охоронцем монголо-татарської спадщини, бо таке її історичне призначення.

Такий історично-філософський твір написав князь Микола Трубецький, визначний російський філолог, що належав до верхівки російської аристократії. Якби Трубецький був знав молекулярну біологію, він зрозумів би, чому »Росія назавжди залишиться охоронцем спадщини Чингіз-хана«, але він прийшов до такого висновку частково логічно, частково інстинктивно, бо мав цю спадщину в молекулярній структурі клітин його нервової системи (мозку).

Ще більш обґрунтованим з погляду фактичного матеріалу є другий історичний твір — »Чингіз-хан« (Е. Хара-Даван), в якому мова про вплив монгольського ярма на Росію.

Організація Московського князівства була наслідком монгольського ярма. Очевидно, азійські завойовники організували його не для блага російського народу чи прославлення Московського великого князівства, а для зручності в управлінні великою країною, яку вони підкорили. Тому й не дозволяли, щоб у ній було багато володарів, які жили б за рахунок внутрішніх сварок та війн, чим руйнували б господарку країни і переривали б шляхи сполучень. Отже, зовсім зрозуміло, чому завойовники змагали до того, щоб влада завойованого краю була в

руках одного великого московського князя, що зумів би тримати в послуху удільних князів. Так монголи почали »збирати« та організувати Московське князівство за зразком свєї держави, щоб запровадити в ньому порядок і законність. Наслідком такої політики монголів було те, що усюди запроваджувався лад, усталений ще за Чингіз-хана. Монголи дали підкореній країні підвалини майбутньої московської держави: самодержавство (ханат), централізм, кріпацтво, релігійне світовідчування.

У монголів була сувора централізація влади, тому вони визначували одного з князів старшим і давали йому »ярлик« на велике князювання. За його посередництва хан давав свої розпорядження усім удільним князям і вимагав їх виконання. Для контролі діяльності князів він призначав свого даруга-баскака, звичайно монгола; він був немов хановим комісаром при російських князях. Отже великий князь київський і великий князь московський із »ярликом« мали зовсім різні функції. В розпорядженні баскаків були відділи війська, завжди розташовані поза межами міст, і саме з них творилися відомі »татарські села«. В імперії Чингіз-хана всюди була сувора адміністративно-політична субпідпорядкованість, почавши від воїна або простої людини аж до намісника, удільного хана та великого імператора, що його »Бог послав на землю«.

Ось чому російське самодержавство не має собі повторення на Заході, натомість воно таке близьке і зрозуміле монгольському ханатові.

У Китаї Персії та Московщині організація державного управління була одностайна — на чолі стояв місцевий князь, а при ньому баскак із військом.

Завдяки »покірливій мудрості«, московський князь добився великого княжого престолу. Хан доручив Іванові Калиті покарати тверського князя за повстання, за що Калита одержав у 1328 р. великокняжий престол, який з того часу став власністю великих московських князів. Тоді ж припинились татарські наїзди на Московську Русь, запанував мир і порядок упродовж сорока років; тут маємо джерело сили і зміцнення Московського князівства.

Влада великого московського князя не була тільки номінальною, хан наділив його такими функціями влади, які сприяли »збиранню« Московського князівства. Насамперед московський князь, як відпоручник і наглядач для збирання татарам данини, одержав від хана владу уповноваженого зверхника та судді російських князів. Літописець пише, що коли діти Івана Калити після його смерті в 1341 р. з'явилися до хана Узбека, то він зустрів їх із пошаною та любов'ю, обіцяв тільки їм дати велике московське князівство.

»Удільні князі монгольського періоду, якби вони були мали волю, — пише російський історик Платонов, — то розстрочили б свою Русь на удільні шматки без будь-якого зв'язку, вечно ворогували б одні з одни-

ми, бо в їхній спустошеній суспільній свідомості залишилось місце тільки для інстинкту самозбереження і загарбництва; але, на щастя, князівства тогочасної північної Руси не були тільки залежними володіннями а були підданими улусами татар і їхні князі звались холопами вільного царя, як тоді величали хана Золотої орди».

Монгольська влада майже припинила зв'язки північних князівств із західною Європою, натомість відкрила їм шлях на Схід. Чимало є доказів, що російські вояки, а то й цілі військові частини, були на службі у ханів, навіть у такій віддаленій країні, як Китай.

»Східні звичаї розповсюджувались нестримно під час панування монголів, приносили нову культуру та новий побут, — пише російський історик В. Іванов. — Так, наприклад, змінилась одежа: від довгих білих слов'янських ссрочок, від голених голів з оселедцями, від довгих штанив — вони перейшли до золотих каптанів, сап'янових чобіт та кольорових шароварів».

Вивчаючи управління чінгізидів із першоджерел, М. І. Іванів прийшов до висновку, що воно було на високому рівні, а чінгізиди були освіченими, навіть краще ніж інші тодішні володарі. Сам фундатор імперії Чінгіз-хан у той жорстокий, насичений кров'ю час залишив фразу, яка заслуговує стати частиною найкращих досягнень людської культури: »Поважаю і шаную всіх чотирьох: Буду, Мойсея, Ісуса, Магомета, і прошу того, хто з них у правді найбільший, щоб він став моїм помічником».

Релігійна толерантність, що в монголів була одним із принципів їхнього співжиття з підкореними народами, дозволила монгольській аристократії влитися в аристократію російську, в жилах якої і до наших днів тече чимало монгольської крові. Монголи влили певний відсоток своєї крові в кров російського народу, а не тільки його вищого прошарку. Змішання крові та взаємний духовний вплив росіян і монголів були дуже помітні не лише в провідній верстві, а й у цілого російського народу. Почавши із середини 13-го сторіччя, ця кровна спорідненість існує до сьогодні, бо нарід, що жив у царстві Золотої орди, живе й тепер у т. зв. Советському Союзі. Трудно знайти росіянина, у жилах якого не тече монголо-тюркська кров. Тому росіяни повинні вивчати монголо-тюркські народи Росії для самопізнання самих себе, бо ж об'єднання майже цілої території сучасної Росії під тоталітарною владою уперше було здійснене не самими росіянами, а монголо-тюрками.

Спорідненість крові росіян із кров'ю інших слов'янських національностей, як показують найновіші наукові дані медицини виявилась наївним мітом. Так, наприклад, виявилось, що кров західних та південних слов'ян із біохемічним показником 2,5 ближча і рідніша крові романогерманських європейських народів, із показником 2,5-3,5; натомість кров росіян із показником 1,3 ближча і рідніша крові тюркських та угро-фінських народів із показником 1,5, навіть крові таких азійських народів, як калмики, буряти та монголи, з показником 0,5.

Отже, за расовим біохемічним показником народи Європи та Азії можна розділити на три типи: європейський тип із біохемічним показником понад 2,0; азійський тип із показником 1,0; євразійський тип із показником 1,0-2,0; саме до цього типу належать і росіяни з показником 1,3, дуже близьким до чисто азійського показника.

Рух росіян на Схід пов'язаний із русифікацією багатьох тюркських племен, а співжиття із тюрками червоною ниткою проходить через цілу російську історію.

Кон'югація (запліднення в нижчих організмів, коли вони зливаються) — органічне з'єднання східного слов'янства із тюрками, що є основним фактором російської історії.

Автор подає також різні докази, що російські народні пісні й танці не мають чистого слов'янського характеру.

Цілий уклад російського життя, в якому віра і побут складають єдину цілість, а державна ідеологія, матеріальна культура, мистецтво і релігія стали невід'ємними частинами єдиної системи, що існувала в підсвідомості кожного росіянина та в бутті цілої російської нації, — все це має відбитку монгольсько-тюркського психічного типу. І саме ті властивості були тим, чим трималась стара Росія, що давало їй стійкість і силу. Якщо деякі чужоземні спостерігачі нічого не бачили в Московській Русі, крім плазування народу перед агентами влади, а агентів перед царем, то вони не зрозуміли психіки росіян. Адже такі самі прикмети бачимо у монголів імперії Чингіз-хана: беззаперечне підкорення, просто добровільне в тому й релігійно-побутове, було підвалиною державности монголів.

Монгольське володарювання перетворило московського царя на абсолютного самодержця, а його підданих — на кріпаків. Чингіз-хан і його нащадки необмежено володіли своїми народами іменем Вічносинього Неба. Подібно російський цар-самодержець управляв підвладними йому народами, як «помазанник Божий». Таким чином бачимо, що московський цар (за виразом В. Іванова) «вилущився від монгольського хана, як пташеня із шкарлупи», був подібний тільки до монгольських ханів та глибоко відрізнявся від західних монархів. Коли закінчилося монгольське володарювання і Росія звільнилась від татарського ярма, вона, як держава, стала дивно схожою на колишні монгольські ханства і взагалі на східні азійські монархії.

Московська держава 16-17 сторіч типово східній ханат. Почавши від Петра I-го, азійська природа російського народу стала покрита тоненьким шаром європеїзму; але Ленін, хоч і був духовим учнем Заходу, цілий цей шар європеїзму безжалісно зрізав і тепер бачимо голе європо-азійське нутро російського народу.

Всі великі культури мають свої ідеали, що є їх характеристикою. Стародавня грецька культура — культура знання, а її ідеал — мудрець. Римська культура — культура права, а її ідеал — громадянин-герой. Ідеал християнської культури середньовіччя — святий, аскет. Духова

культура Азії — культура буддійська, ідеалом якої є боголюдина. Монгольська кочова культура — культура військова, а її ідеал — світова імперія-монголосфера. Сучасна культура Європо-Америци — культура матеріалістична, ідеалом якої став капітал.

Монголо-татарське ярмо пов'язане з матеріальними жертвами російського народу, але одночасно було для нього доброю, хоч і суворою, школою, у якій викувались російська державність і самодержавство.

Чингіз-хан і його імперія залишили світові дві великі спадщини: на Заході виникло царство Івана Грізного, а на Сході уперше з'явилась об'єднана Китайська імперія.

На цьому закінчимо цитування двох творів євразійських істориків.

Як бачимо, російські євразійські історики змалювали дійсний процес утворення російської нації, її провідної верстви та її національної держави. Вони не соромилися свого біологічного походження, тому були дійсними російськими патріотами. Коли мова про провідну верству Росії, то після царя Петра I-го вона завжди намагалася мати бодай європейську зовнішність і, частково завдяки цьому, фальсифікувала її історію. Якщо для провідної верстви царської Росії, яка мала багато німецької крові, це було ще якоюсь мірою зрозуміле, то твердження сучасної провідної верстви советської Росії — «ми, рускіє, європейци», це відбитка її інстинктивного страху перед китайсько-японською загрозою.

Із праць євразійських істориків випливає, що державне управління імперії Чингіз-хана найбільше сприяло зміцненню влади великого московського князя, а не якісь державні здібності московських князів, «холопів вільного царя», себто хана. Відокремитись від Золотої орди московські князі не були спроможні — вони не зорганізували б такого війська, яке могло б протиставитись військовій потузі Золотої орди, що спиралась на майже непереможну кінноту. Це підтверджується тим, що навіть сто років пізніше, вже після офіційного звільнення москвинів від татарського ярма, татарська кіннота кримського хана зруйнувала майже цілу Москву, крім Кремля, та захопила в полон біля 50,000 людей. А сталося це 1571 року за царя Івана Грізного.

Своє звільнення від татарської залежності Московське князівство завдячує азійському завойовникові Тамерлянові. В двох битвах, що відбулися у 1391-му і 1395-му роках, він знищив військову потугу Золотої орди, а потім повністю зруйнував її торговельні й промислові центри. Така поразка спричинила хронічне ослаблення Золотої орди, а згодом і її розпад на три орди: Казанську, Астраханську і Кримську. Жодна з них уже не могла завоювати й підкорити собі Московське князівство, хоч великі московські князі ще довго, час від часу, платили данину татарським ханам.

Отже й тут російські історики пишуть неправду, що — мовляв — військова потуга Московського князівства перемогла Золоту орду,

завдяки чому Московщина звільнилася від татарського ярма. Хоч московські князі намагались зорганізувати свою кінноту на зразок татарської, проте вона ніколи не була спроможна протиставитися татарській кінноті. Спадково москалі не могли бути добрими кіннотниками. Щойно в 16 сторіччі на південних кордонах Московського царства постало т. зв. російське козацтво, яке складалось із півтатар або татар, і дало російській армії прекрасну військову кінноту. Коли для організації військової кінноти московські князі брали за зразок монголо-татарську кінноту, то для створення пішого війська їм такого зразка бракувало. Тому московська піхота була дуже низької якості. Вона завжди мала кількісну перевагу над ворогом, перший наступ починала бравурно, але швидко втрачала свою бойову мужність і її відступ перетворювався у безвладну втечу. Татари, навпаки, наступали і відступали бойовим ладом (свідчення Жигмонта фон Герберштайна).

Висновки

1. Російська нація — новотвір, що почав виявляти себе наприкінці 15-го сторіччя.

2. Російська національність — наслідок біологічного змішання східних слов'ян із фінами та монголо-татарами. Своїми спадково-національними властивостями вона гостро відрізняється від усіх слов'янських націй, значно ближча азійським націям ніж європейським.

3. Початок Російському царству дала т. зв. Московська Русь, а не Київська.

4. Московська Русь із її головними національними властивостями — самодержавством, централізмом, кріпацтвом та релігійною розхристаністю — продукт імперії Чингіз-хана.

5. Месіянizm російської провідної верстви — світова держава, яку має створити російська нація — спадщина монголо-татарської провідної верстви, органічною частиною якої була провідна верства великого Московського князівства.

6. Державний устрій імперії Чингіз-хана більше сприяв зміцненню влади московських князів та поширенню їхнього князівства, ніж державницькі здібності московських володарів.

7. Відокремлення великого Московського князівства від Золотої орди треба завдячувати завойовникові Тамерланові, який наприкінці 14-го століття знищив її військову силу та торговельні шляхи.

8. Хоч почавши від Петра I-го провідна верства російської нації поступово сприймала зовнішність і неспадкові прикмети європейських націй, проте її спадково-національні властивості не змінилися до наших днів.

(Далі буде)

З ПОЕЗІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ-ПОЛІТВ'ЯЗНІВ

Євген СВЕРСТЮК

МАТЕРІ-СТРАДНИЦІ

Далека, самотня й далека,
у цілому світі одна,
дні і ночі, у студень і спеку,
до мене летить вона.
Рідна, як пісня з колиски,
тиха, як свято волинське.

Готова завжди до страждання,
до горя, до болю і втрат,
вона віддала б останнє
і терпіла сама стократ,
щоб доля мене ласкала,
щоб лихо мене минало.

Але у безсонні ночі,
як ноги і руки гудуть,
гнітять її сни пророчі
про тернями вкриту путь,
що я не такий, як люди,
і щастя мені не буде.

Навколішки в тихій молитві,
як страдниця і як свята,
благає мене захистити
і небо мені пригорта.
А потім свої скорботи
топить у вічній роботі.

Розгойдані темні хвилі
лягають у тюремні сни
і носять уламки милі —
то образ її між них.
Чи тільки страждання безкрає?
Я знаю, любов не вмирає.

*Вірш присвячений 90-річній матері
поета та матерям усіх політв'язнів.*

НЕ ПРИХОДЬ ДО МЕНЕ

Не приходь до мене у снах,
тут глухі безпросвітні сни,
не тулися в моїх думках,
я тікаю і сам від них.

Хочу знати, що десь там є
недосяжно далекий світ,
де сонце тобі встає,
у росі усміхається цвіт.

Уявляю тебе весь час
на високій горі Дніпра,
де в осіннім промінні раз
нам примарився білий храм.

Ти стоїш на молитві з дітям,
десь жевріє мій спадок-честь,
облітають хвилини життя,
тільки пам'ять і білий хрест.

Вірш присвячений дружинам політв'язнів.

* *
*

Любіте своїх ворогів,
на них бо й прокляття печать,
вони несуть ясність в борні,
вони нас ненависті вчать.

Простіте своїх ворогів,
вони, як сліпа імла,
ковтають чужі і свої
зусилля, літа і діла.

Розносять мертвоту і тлін,
рятують себе вогнем,
не відають, що творять,
і снуть учорашнім днем.

Простіте. Зумійте простить
важкий і непростений гріх —
відмову свій хрест нести
вже там, на останній горі.

Любіть чистим серцем і йдіть.
Підкошені, зводьтеся знов
і мовчки в душі хороніть
одурену вашу любов.

*Цей вірш Сверстюк написав тоді,
коли в советській пресі прочитав
про розкаяння І. Дзюби.*

І ЗНОВ ТА КАМЕРА

І знов та камера, і знов ті стіни
і знов та пляма на сірій стіні,
і знов той запах кислостійний
каламутиться десь на дні.

І тим самим віконцем голим
повертається темне коло.

Знов та лампа, холодний морок,
дні і ночі з кутка у кут.
Десь застигло житейське море
і затерпло в маснім вічку.

І пронизує наскрізь вас
найдорожче в людини — час.

Драма, власне, скінчилась і змеркла.
Хто тут виграв і хто програв?
На запльованих скідцях до пекла
хтось розбиту ліхтарню вкрав.

І викапує крові дурман
у холодний туман.

Жовта камера, жовті стіни,
жовта лампа і жовті сни.
Жовкне пам'ять про білі тіні
і зелені вітри весни.

І тягар спопелілих днів —
як холодний криштал на дні.

У БІЛУ НІЧ

У білу ніч, як по ударі дзвону,
царила тиша в сивій далині,
у білу ніч, холодну і безсонну,
скінчилась біла казка наших днів.

Я не забуду тихого сіяння
твоїх очей у стриманім плачі,
я не забуду першого кохання,
що догоряло іскрами вночі.

Сповила мла твій сад, твою хатину,
у білу ніч я залишивсь один
і враз відчув, найбільше в ту годину,
що на шляху я вічний паладин.

Що йтиму так, як зараз в цій пустелі,
крізь кучугуру снігу навмання,
минувши вогники і тихий дим оселі,
лише в душі горітиме зоря.

В минулім ти, далека і прекрасна,
в майбутнім — чар далекої мети,
а біла ніч холодна і мовчазна,
і в тих снігах — іти, іти, іти.

*Один з ранніх віршів,
написаний ще 1954 р.*

Я ЗНАЮ

Я знаю, це буде так:
отерплий нервовий шок,
таємнооблудний знак,
стук підшов.

Поблякнуть барви в очах,
охолоне серце на мент
і щось упаде, як птах,
долі на сам цемент.

Явитесь всі ви знов,
і спалахне в мені
стишена вже любов
зорями аж на дні.

Я знаю, це буде так,
як у поганім сні —
тихо паде мак,
саваном білий сніг.

ІДУТЬ ДОДОМУ ВМИРАТИ

Їдуть додому вмирати
стишені вже діди,
в світ, де співала мати,
в край, де цвіли сади,
в ірій, де так крилато
дух злітав молодий.

Десь нуртували соки,
світ десь наосліп пер,
шторми якісь високі
вилились в НТР.

Як міражі дитинства
десь розплилось село,
витрусилось дочиста
і капрон одягло.

Десь, як з води, зростали
дочки чийсь, сини.
Десь... коли тут згасали
і марили вічні сні.

Сни про Волинь, Карпати,
Німань, Куру і Дон,
сонячну даль Арарату,
вітер з балтійських дюн.

Десять, двадцять, чверть віку,
тридцять, геть на сміття.
Боже, скільки ж то віку
ти нам одвів для життя?

Нові, все нові й однакі,
сірі, як стрічка кіно,
нові росли бараки,
новий підріс конвой.

Падали смілі і дужі,
Скнів дух юнацтва, чах,
і застигала байдужість
у споловілих очах.

Сміх біля рідної хати,
світ, де буяло, гуло,
край, де співала мати —
може, його не було?

Серце зсушили ґрати,
будні дротів, могил.
Їдуть додому вмирати,
або — в чужі сніги.

Василь СТУС

НУ Й СОН!

Ну й сон! Нападати не хоче,
а никає, ніби мана.
У тата заплакані очі,
а мама бліда і сумна.

І, звівши свій погляд на маму,
татусь мій благає: Рятуй!
О, дай захистити руками
синочка тяжку самоту.

Не треба, мої голуб'ята,
біда мені ваша болить.
Як сина почнуть виряджати,
це віку не дасть вам дожити.

Принишклі тремтять коридори,
заходить в душі на грозу.
Простіть же мені своє горе,
сльоза обливає сльозу.

УСЕ ЖИТТЯ МОЄ В ІНВЕНТАРІ

Усе життя моє в інвентарі
тюремному розписано по пунктах,
як кондаки твої і тропарі.
І тільки дух мій ярим гроном бухне
на цей похмурий мур, на цю муру,
і над Софіїну дзвіницю зносить
угору й гору. Хай но і помру,
вони за мене відтам поголосять.
Три тисячі пропащих вечорів,

три тисячі світанків лебединих,
що оленями йшли між чагарів
і мертвого мене не розбудили.

БЛАЖЕН

Блажен, хто витрачає уміє,
коли надходить час утрат,
щоб залишилася надія
і виростала встократ.

Ще білий світ, він завжди білий,
і завжди добрий білий світ,
хоч ти у ньому син несмілий,
кого прийняв циганський піт.

Та все життя твоє у леті,
і в ньому порятунк твоїх,
вся суть твоя лише в поеті,
а решта тільки пригніт,
що живить корінь. Золотіє
над осінь яблуневий сад,
Блажен, хто витрачає уміє,
коли надходить час утрат.

Зіновій КРАСІВСЬКИЙ

НЕ БРЯЖЧАТЬ КАЙДАНИ

Не бряжчать кайдани на моїх руках,
не закуті ноги мої в диби,
вся душа моя зате в кайданах,
хижіє в тюрмі моя загибель.

Хіба це життя? Ні, це маяття
від вікна сліпого в темний кут параші.
Боже, Боже! Суть мого життя
в голоднім черпаку гіркої каші.

Здибалися віхи в боротьбі систем,
домовини всім уже давно готові,
наче з ланцюга зірвався пес-закон
і сказився, скуштувавши крові.

Олекса РІЗНИКІВ

ОБЛОГА ДУШ

Стоптала копитами татарва
угіддя руські, діточок маленьких,
то погуляла шабелька крива
по їхніх татах і по їхніх ньеньках.

Тумени налягали, як тумани,
міста спалили, обложили душі.
Вже сім віків висвистують аркани,
на горлі затинаються і душать.

Волають ненароджені русини,
що мали б народитися і жити,
скалічені в п'ятнадцятім коліні —
каліцтво в генах програмують дітям.

Кровотечивих ран уже немає,
страшніші рани сили й розум точать.
Вже сім віків облога душ триває,
у всіх ділах Батия знати почерк.

Котилася повинна голова,
забули люди щó то сміх веселий.
Стоптала копитами татарва
угіддя руські, і тіла, і села.

От тільки душі не усі здались,
і скільки русичів за мурами душевними
зуміли, як не ліз туди Чінгіс,
порядність, совість і чесність не здешевити.

І кожною весною на Русі
чиясь душа ступає за пороги
і, наче шкаралупу на яйці,
чи кригу на ріці, зрива облогу.

ДОКУМЕНТИ І ПУБЛІКАЦІЇ

ДЕКЛАРАЦІЯ

УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ СПРИЯННЯ
ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безборонно дотримуватись своїх переконань, а також свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

(Загальна Деклярація Прав Людини, стор. 19)

Ми, українці, живемо в Європі, яка впродовж першої половини ХХ століття двічі була сплюндрована страхітливими війнами. Ці війни заливали кров'ю українську землю так само, як землі інших європейських країн. Ось чому ми вважаємо неправомірним той факт, що Україна, яка є повноправним членом ООН, не була представлена окремою делегацією на Гельсінській нараді з питань безпеки та співпраці в Європі.

А проте беремо до уваги, що за договором від 27 грудня 1922 року про створення СРСР всі міжнародні угоди, підписані урядом Радянського Союзу, діють також на території України. Звідси випливає, що Деклярація Прав Людини, а також Деклярація Принципів, якими держави-учасники Гельсінської наради мають керуватися у своїх взаєминах, поширюються також на український народ.

Досвід показує, що виконання Гельсінських угод (особливо в гуманітарній частині) не може бути забезпечене без участі широкої громадськості країн-учасниць. Виходячи з цього, 9 листопада 1976 р. була створена Українська Група Сприяння Виконанню Гельсінських Угод. Оскільки гуманітарні статті прикінцевого Акту наради з питань безпеки та співпраці в Європі повністю ґрунтуються на Загальній Деклярації Прав Людини, Українська Група Сприяння ставить за мету:

- 1) Сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Деклярацією Прав Людини. Домагатися, щоб цей міжнародний правовий документ став основним у відносинах поміж Особою і Державою.
- 2) Виходячи з переконань, що мир між народами не можна забезпечити без вільних контактів поміж людьми, а також без вільного обміну інформацією та ідеями, активно сприяти виконанню гуманітарних статей прикінцевого Акту наради з питань безпеки і співпраці в Європі.

3) Домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватись підсумки виконання Гельсінських угод, Україна, як суверенна європейська держава і член ООН, була представлена окремою делегацією.

4) З метою вільного обміну інформацією та ідеями, домагатися акредитування на Україні представників зарубіжної преси, створення незалежних прес-агенств тощо.

Своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на території України Загальної Деклярації Прав Людини та гуманітарних статей, прийнятих Гельсінською нарадою. З цією метою Група Сприяння:

а) приймає письмові скарги про порушення Прав Людини і робить усе необхідне, щоб ознайомити з ними уряди, які підписали Гельсінські угоди, а також світову громадськість;

б) опрацьовує зібрану інформацію про правовий стан на Україні та, згідно зі ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини, поширює її, незалежно від державних кордонів;

в) вивчає факти порушення Прав Людини стосовно українців, які живуть в інших республіках, щоб надати цим фактам широкого оприлюднення.

Група у своїй діяльності керується не політичними, а лише гуманітарно-правовими мотивами. Ми свідомі того, що багаторічна бюрократизація державного життя, яка дедалі зростає, здатна викликати протидію нашим законним прагненням. Але ми також добре знаємо, що бюрократичне тлумачення Прав Людини не вичерпує того, що несуть у собі міжнародні правові документи, підписані урядом СРСР. Ми приймаємо ці документи в їхньому повному обсязі — без бюрократичних перекручень та свавільних урізань з боку службових осіб чи державних установ. Ми глибоко переконані, що лише таке розуміння Загальної Деклярації Прав Людини і Гельсінських угод здатне створити справжнє відпруження у міжнародних відносинах. Саме цій великій меті повинна бути присвячена гуманітарно-правова діяльність нашої Групи.

Члени Української Громадської Групи Сприяння
Виконанню Гельсінських Угод:

Олесь Бердник (Київ)

Петро Григоренко (Москва)

Іван Кандиба (Львівська область)

Левко Лук'яненко (Чернігів)

Оксана Мешко (Київ)

Микола Матусевич (Київ)

Мирослав Маринович (Київська область)

Микола Руденко (Київ, керівник Групи)

Ніна Строката

Олексій Тихий (Донецька область)

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ГРУПА СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

Меморандум, ч. I.

Вплив Європейської наради на розвиток правосвідомости в Україні

1. Створення Української Групи Сприяння

Розвиток руху за права Людини в Радянському Союзі привів до створення 12 травня 1976 року Групи Сприяння Виконанню Гельсінських угод в СРСР, керівником якої було обрано члена-кореспондента Вірменської РСР Ю. Орлова. Спершу Орлова викликали в КГБ і попередили, що його зусилля, спрямовані на створення Групи, є провокаційними і можуть бути кваліфіковані як антирадянська діяльність. Але широка підтримка, що була подана Групі з боку світової громадськості, змусила КГБ утриматись від репресій проти її членів — і Московська Група Сприяння за кілька місяців провела велику роботу, яка справді сприяла виконанню і дотриманню гуманітарних статей прикінцевого Акту наради з питань безпеки та співпраці в Європі. Діяльність Групи сьогодні здобуває підтримку навіть серед комуністичних партій Заходу.

Хоч органи влади, покищо, не припинили репресій проти борців за громадянські права, але ж ці репресії дедалі виразніше унеможлижуються: представники влади змушені дійти до висновку, що в'язниці й концтабори не лише не зміцнюють їхнє становище, а й розхитують його. До того ж розхитують значно більше, ніж безборонна діяльність дисидентів, якби така справді була можлива.

А проте надмірний оптимізм сьогодні так само небезпечний, як і недооцінка демократичних сил, їхнього впливу на державний апарат. Одне можна сказати цілком певно: боротьба за права Людини не припиняється доти, доки ці права не стануть щоденною нормою суспільного життя.

За таких умов 9 листопада 1976 року була створена Українська Громадська Група Сприяння Виконанню Гельсінських Угод. До неї увійшли:

Олесь Бердник — в'язень беріївських концтаборів (1949-1956), широкознаний на Україні та за її межами письменник-фантаст. Його перу належить близько трьох десятків книг. Деякі з них перекладені на англійську, німецьку, португальську та інші мови світу. За свої відхилення від соцреалізму — в 1972 році виключений із Спілки Письменників України. Заробляє на життя фізичною працею.

Петро Григоренко — колишній генерал-майор, начальник катедри Військової Академії. За правову допомогу кримським татарам, що прагнуть повернутися на рідну землю, був більше, ніж на п'ять років кинутий до спецпсихолікарні та позбавлений генеральського звання. Вийшовши на волю, відразу ж повернувся до активної боротьби за громадянські права. Автор багатьох наукових та публіцистичних праць. Представник Української Групи Сприяння в Москві.

Іван Кандиба — юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Хоч Спілка не була створена, дістав 15 років ув'язнення, що їх відбув повністю. Живе під наглядом у Львівській області. Позбавлений прав працювати за фахом, тяжко бідує.

Левко Лук'яненко — юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Спершу був засуджений до розстрілу, потім — як і його співавтор І. Кандиба — дістав 15 років ув'язнення. Відбув їх повністю. Живе під наглядом у м. Чернігові, працює електромонтером. Широко знаний у світі, як автор численних виступів на захист прав радянських політв'язнів.

Оксана Мешко — в'язень беріївських концтаборів (1947-1956), мати політв'язня Володимирської в'язниці Олександра Сергієнка. Активний поборник громадянських прав на Україні. Радіослухачі добре знають палкі виступи О. Мешко на захист сина, в яких вона порушує найгостріші проблеми сучасності.

Микола Матусевич — народився 1946 року, історик. За свої переконання був позбавлений права на освіту — йому не дозволили закінчити інститут. Арештований на 15 діб за участь у колядуванні. За підтримку політв'язнів його багато разів звільняли з роботи. Живе з випадкових заробітків.

Мирослав Маринович — народився 1949 року, інженер електронної техніки, працює не за фахом. За дружбу з дисидентами і незалежність мислення його тричі звільняли з роботи. Нині працює редактором видавництва «Техніка».

Микола Руденко — відомий український поет і прозаїк, автор понад двох десятків книг. Був політруком роти в ленінградській облозі. Тяжко поранений, інвалід війни. За свої філософські та економічні праці виключений з КПРС і Спілки Письменників України. До недавнього часу працював сторожем. Член Міжнародної Амнесії, керівник Громадської Групи Сприяння.

Ніна Строката — мікробіолог, дружина широко знаного українського політв'язня Святослава Караванського. За свої виступи на захист чоловіка була засуджена до 4-ох років ув'язнення. Після звільнення живе під наглядом у Калузькій області. Позбавлена права працювати за фахом.

Олексій Тихий — учитель, з 1957-го до 1964-го року за свої політичні переконання перебував у в'язниці та концтаборах. Позбавлений права працювати за фахом — працює пожежником та чорноробом. Займається проблемами педагогіки. У червні 1976 року в нього зробили незаконний трус, дві доби тримали його в камері, де брутально знущалися.

Відразу ж після створення Групи проти неї вчинено жорстоку акцію: в ніч на 10 листопада 1976 року була розгромлена квартира керівника Групи Миколи Руденка. Невідомі особи закидали вікна цеглою. Кілька хвилин будинок здригався від ударів — сусіди гадали, що стався землетрус. Після погрому, серед битого скла на квартирі М. Руденка було зібрано 8 гострих уламків цегли різного розміру — від $\frac{1}{2}$ до $\frac{1}{8}$ цеглини. Одним із цих уламків була поранена член Групи Оксана Мешко. Викликана міліція відмовилася скласти акт. А через тиждень представники міліції конфіскували зібрану після погрому цеглу, мотивуючи це тим, що вони, мовляв, хочуть вивчити відбитки пальців. Насправді ж, цією справою більше ніхто не займався. Очевидно, йшлося лише про те, щоб у потерпілих вилучити речові докази.

Якщо зважити, що М. Руденко живе серед лісу, куди номенклятурні особи приїждять полювати кабанів і лосів, тоді стане зрозуміло, що розгром його квартири був досить прозорим натяком. Лише підтримка світової громадськості здатна забезпечити Групу від нещадної розправи.

2. Типові порушення Прав Людини

З перших років сталінської диктатури Україна стала ареною геноциду і етноциду, щоб побачити, що ми тут не вдаємося до перебільшень, нагадаємо наукове визначення геноциду. Ось воно:

»Геноцид — один з найтяжчих злочинів проти людства, що полягає в знищенні національних, етнічних, расових або релігійних груп населення... Зокрема: навмисне створення таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне винищення будь-якої групи населення«*.

Так сказано про геноцид в Українській Радянській Енциклопедії. А проте автори статті не наводять прикладів геноциду — тих прикладів, по які далеко ходити не треба.

Український народ, який протягом багатьох століть не знав голоду, у 1933 році втратив понад 6 мільйонів чоловік, які загинули від голодової смерті. Це був всенародний голод, штучно створений органами влади: хліб відбирався до останньої зернини, руйнували навіть печі та господарчі прибудови в пошуках схованого зерна. Якщо до цього додати мільйони розкуркулених, яких цілими родинами вивозили до Сибіру, де вони помирали, то лише за якихось три роки (1930-1933) ми налічимо не менше десяти мільйонів цілком свідомо винищених укра-

*) УРЕ, т. 3, стор. 186.

інців. Четверта частина українського населення! А ще ж буде 1937 рік, коли українських в'язнів розстрілюватимуть сотнями тисяч. Ще буде війна з Німеччиною, яка також винищить не менше 7-8 мільйонів українських громадян. А після цієї війни почнеться інша війна: винищення Української Повстанської Армії, яка підняла зброю проти Гітлера і не склала її тоді, коли зажадав цього Сталін. Разом із повстанцями винищувалось мирне населення. Сотні тисяч підлітків, жінок та літніх людей потрапляли в концтабори лише за те, що хтось із повстанців випив у їхній хаті кухоль молока або з'їв окрасць хліба. Часом ці «повстанці» виявлялися передягненими чекістами. Строк ув'язнення був сталій: 25 років. Потім додавали іще. Мало хто із цих великомучеників повернувся на батьківщину.

Якщо кинути погляд на нашу історію за останнє півстоліття, стане цілком зрозуміло, чому сьогодні на вулицях українських міст не чути рідної мови. Ось що писав український політв'язень М. Масютко з концтабору в 1967 році — тобто тоді, коли нам здавалося, що колючі дроти понищено назавжди:

»Коли б якомусь подорожньому поза усі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії, яких тут є аж шість, то він би був незвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникло б питання: що діється на Україні? Заворушення? Повстання? Чим пояснюється такий високий процент українців серед політв'язнів, який досягає до 60, а то й до всіх 70 відсотків? Коли б такий подорожній скоро після цього побував би ще й на Україні, то він відразу переконався б, що ніякого повстання, ніякого заворушення на Україні нема. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому в містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її в таборах для політв'язнів?»

Де ж, у чому саме слід шукати коріння оцих страхів, що так наважно впали на український народ? На нашу думку, відповідь можна знайти в тому, що за три десятиліття сталінської диктатури права Людини, які проголошувала «Деклярація прав трудящого й експлуатованого народу» та «Деклярація прав народів Росії», були зведені нанівець. Національні права України у складі Союзу, внаслідок бюрократичного зруйнування принципів Деклярації про створення Союзу РСР, перестали бути суспільною реальністю.

У шістдесятих роках Україна зазнала нового лиха — до в'язниць і концтаборів почали кидати найталановитіших представників молоді української інтелігенції. Це вже були люди зформовані радянською владою. Їх навчили вірити кожному слову В. І. Леніна — і вони вірили. Саме за цю свою віру вони й потрапили до концтаборів та спецпсихолікарень.

Йдеться передусім про національне питання. Протягом десятиліть українцеві вбивали в голову, що для нього жодних національних питань не існує, що лише закляті вороги радянської влади здатні думати про відокремлення України від Росії. Навіть сама ця думка — ба, навіть тоді, коли вона майнула ненароком! — здавалася такою страшною, що її належало негайно вигнати з голови. І не дай, Боже, поділитися нею з товарищем або навіть із братом! Страшнішого злочину не існувало за всю тисячолітню історію України.

Та ось молода людина починає вивчати радянське право — і несподівано для себе відкриває, що такі прагнення взагалі не можуть бути злочином: вони узаконені Радянською Конституцією. В Кримінальному Кодексі УРСР також ніде не сказано, що агітація за відокремлення від Росії карається законом. В Кодексі (ст. 62) йдеться про інше: «Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення радянської влади» — така агітація карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років.

Проте вихід республіки із Радянського Союзу не обов'язково пов'язаний з ослабленням радянської влади. Навпаки, ця влада може здобути більшу підтримку серед народу: республіка залишиться радянською, але ж цілком незалежною. Отже в цьому разі жодної агітації проти радянської влади взагалі немає. Або тоді слід визнати, що така «агітація» наявна в договорі від 27 грудня 1922 року, на підставі якого зформувався СРСР:

«В основу об'єднання положить принцип добровольности и равноправия республик с сохранением за каждой из них права свободного выхода из Союза республик...»*

Довести, що молода людина, мріючи про вихід України зі складу СРСР, одночасно прагне ослабити радянську владу, як правило, ніколи не вдається. Адже ж, скажімо, перебудова економіки на основі «капіталізму, котрий буває при комунізмі» (НЕП), — це тільки інша форма радянської влади. До того ж справді ленінська форма!

І все ж, незважаючи на це, Левко Лук'яненко, якого захопили ідеї національної незалежності, був засуджений до розстрілу, що його згодом замінено на 15 років позбавлення волі. Звісно, Л. Лук'яненко не мав на меті ліквідувати радянську владу на Україні — він просто хотів, щоб український народ здійснив своє конституційне право. З цією метою молоді юристи Л. Лук'яненко та І. Кандиба, які щиро вірили в ретельно вивчене ними радянське право, розробили досить поміркований проект Програми Робітниче-Селянської Спільки. І нічого більше! Сама Спілька, звичайно, створена не була.

Але кілька осіб, які сидять за столом і про щось поважне дискутують — то вже за нормами КГБ, є «організація»! Стаття 64 Кримінального

*) Ленин В. И., «Полное собрание сочинений», т. 45, стор. 360.

Кодексу УРСР в цьому разі дозволяє застосовувати всі статті, які містяться під розділом: »Особливо небезпечні державні злочини« — від ст. 56 до ст. 63. Сюди входить і зрада Батьківщини (ст. 56), що карається смертною карою. Так було вмотивовано смертного вирока одному із авторів Програми.

Насправді ж, законних підстав для засудження Л. Лук'яненка та І. Кандиби взагалі не існувало. Не існувало тому, що вони ніколи не провадили агітації проти радянської влади, а лише така агітація вважається злочином. І вже зовсім не зрозуміло, як можна було до них застосувати кару, що передбачена Кодексом за зраду батьківщини.

Тут, мабуть, доведеться згадати про ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини, згідно з якою навіть антирадянська пропаганда (якщо відсутнє насильство) не є злочин, а лише виявлення власних переконань. Чи може держава вважатися цивілізованою, якщо вона, схваливши міжнародні конвенції, які гарантують найвищі людські права, для внутрішнього вжитку видає закони, які ці права скасовують?..

А проте на Україні про антирадянську пропаганду взагалі не йдеться: серед представників молодшої інтелігенції, що були заарештовані у шістдесятих та сімдесятих роках, ніхто не кликав до повалення радянської влади. Більшість із цих молодих людей не мріяла навіть про конституційно дозволене відокремлення України від Росії. Йшлося лише про те, що надто далеко заходить русифікація, яка маскується під »інтернаціоналізм«. Надхненником цього руху був І. Дзюба, який потім, просидівши близько року у в'язниці КГБ, зрікся власних переконань. Але ж їх не зреклися В. Мороз, В. Чорновіл, В. Стус, О. Сергієнко, І. Світличний та багато інших. В'язниці й карцери, концтабори й спецпсихолікарні, суворий катебістський нагляд та напівголодне існування — ось жорстока плата за палку віру в святість духу й букви Радянської Конституції.

Судить Сила, а не Право. І Сила кожного разу тлумачить закони так, як їй це вигідно. Антирадянським називається радянське — тобто обумовлене договором про створення СРСР та Конституцією.

Що ж дає хоча б ілюзорне, ніде не зафіксоване право отак судити? Часто в нас можна почути, що Конституцію СРСР не слід розуміти буквально, бо в ній існує стаття 126, яка передбачає: керівним ядром нашого суспільства є Комуністична партія. Партія видає свої рішення та постанови — і саме вони, а не якісь інші документи, пояснюють, як сьогодні належить розуміти ту чи іншу проблему. Якщо, скажімо, видана партійна постанова про боротьбу з націоналізмом, тоді його, націоналізм, слід тлумачити як антирадянську діяльність. Намагання прищепити співвітчизникам любов до української мови та національної культури починають кваліфікувати як антирадянщину й засуджують до 10-12 років неволі.

Такі правові суперечності переконливо викриває український політв'язень Григорій Приходько у своєму листі від 17.XI.1975 р. до 4 сесії Верховної Ради СРСР 9-го скликання:

»Назовні Радянський Союз — найзавзятіший прихильник Деклярації Прав Людини, а всередині СРСР громадяни ще настільки безправні, що й не сміють вимагати тих прав і Деклярація ще ніколи не була надрукована українською мовою.

Назовні Радянський Союз виступає проти колоніалізму за право націй на самовизначення, а всередині СРСР придушує будь-які прояви неросійських націй до відокремлення від Росії і створення самостійних держав...

... Фактично діяльність уряду СРСР суперечить законам СРСР».

Суперечить тому, що ці закони кожного разу слід розуміти не так, як вони написані, а так, як того зажадає керівництво партії. Фактично закон в СРСР є пастка для наївних людей: він провокує, але не захищає від свавілля.

Якщо навіть погодитися з тим, що партія мусить бути керівним ядром суспільства, то звідси ще аж ніяк не випливає, що будь-який інший спосіб думання, окрім партійного, є антиконституційним. Конституція надає радянським людям свободу слова, свободу друку, свободу зборів та демонстрацій. Керівне ядро не має права витлумачувати ці демократичні статті Конституції на власну користь — його завдання полягає лише в тому, щоб демократичні свободи зробити справжніми, а не лише формально-декларативними. Якщо ж воно діє навпаки, тоді антиконституційною є діяльність самого ядра, а не тих громадян, які виборюють демократичні свободи. Конституція стоїть вище від волі уряду — вище тому, що науково та історично суб'єктом Права є не партія і не держава, а Людина.

Бюрократія намагається ліквідувати цю тисячолітню правову норму — і через те на практиці виникає ситуація, про яку в Українській Радянській Енциклопедії сказано:

»Він (тобто раб — Укр. Гр. Спр.) був об'єктом, а не суб'єктом права».

3. Жорстокість вироків

В 1972 році на Україні почалися масові арешти. Було заарештовано десятки молодих людей, що співчували І. Дзюбі, книга якого «Інтернаціоналізм чи русифікація?» набула популярності в «самвидаві».

Кандидат філософських наук Василь Лісовий ніде вголос не висловлював своїх симпатій до шестидесятників, як почали називати цю молодь — він був зосереджений на науковій роботі. Та коли Лісовий почув про арешти І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса, О. Сергієнка й інших, совість йому звеліла: мовчати не можна! Лісовий добре бачив, що ні загальнолюдські правові норми, ні радянське законодавство не давали жодних підстав для цих арештів. По суті вони були антиправові, антиконституційні — отже, антирадянські. Сповнений віри у святість Радянської Конституції, комуніст Василь Лісовий звер-

нувся з листом до керівництва партії та уряду, в якому обґрунтував незаконність арештів. Наприкінці листа він написав, приблизно, таке: якщо ці люди злочинці, тоді я також злочинець, бо поділяю їхні погляди. Далі сократівська послідовність приводить його до висновку: звідси випливає, що мене також слід заарештувати й судити разом з ними. Звичайно, Лісовий, пишучи ці рядки, не вірив, що його за них арештують.

Але бездушна машина КГБ спрацювала негайно. »Прохання« В. Лісового було задоволене з фантастичною щедрістю: він засуджений до 7 років ув'язнення і 3 роки заслання.

За що? Адже ж його листа ніхто не читав, крім урядовців та суддів. Виникає запитання: невже ці люди такі непевні за свої радянські переконання, що вирішили негайно забезпечити себе від »агітації« В. Лісового?..

А ось інший приклад. Святослав Караванський та Григорій Прокопович не приховували свого націоналізму — він становить сутність їхніх переконань. Відомо, що В. І. Ленін вимагав розрізняти націоналізм поневоленої нації та націоналізм тієї нації, яка поневолює. Націоналізм поневоленої нації В. І. Ленін не лише не засуджував, а політично й морально виправдовував. Особливо тоді, коли він, націоналізм, має не наступальний, а правозахисний характер. Проте С. Караванський, Г. Прокопович та сотні інших українських націоналістів, які мирними засобами домагалися незалежності України, відразу ж по війні були засуджені за свої переконання до 25 років ув'язнення. Потім, у хрущовські часи, декого з них на кілька років випускають на волю. Та відразу ж після того, як скінчилась хрущовська відлига, їх знову зганяють до концтаборів за теж саме — за переконання.

Через рік-півтора завершується строк ув'язнення С. Караванського, який загалом становить близько 30 років. Ми змушені запитати: чи органи КГБ не продовжать йому цей строк іще на 10-15 років? Адже ж С. Караванський не приховує, що він не зрікся своїх націоналістичних переконань — вони в нього лише зміцніли та загартувались. Йому також добре відомо, що за радянськими законами ці переконання, як і їхня пропаганда, не є злочин.

Схему, за якою діє КГБ, щоб правозахисний націоналізм поневолених народів — явище, за Леніним, цілком природне й політично виправдане — перетворити на »тяжкий державний злочин«, добре показує справа В. Марченка. Філолог і лінгвіст, він звинувачувався відразу в українському й азербайджанському націоналізмі. Уже цього досить, щоб зрозуміти: ніякого націоналізму тут не було взагалі.

На суді азербайджанський націоналізм було відкинуто (ст. 63 КК Аз. РСР) і залишено тільки український.

Суд (цитуємо вирок суду) »встановив, що Марченко В. В., проживаючи в місті Києві, під впливом націоналістичних переконань, котрі

склалися у нього в результаті ознайомлення з нелегальною антирадянською літературою, прослуховування ворожих висилань західних радіостанцій, неправильного сприймання окремих питань національної політики Радянської держави, з кінця 1965 по 1973 рік з метою підризу та послаблення радянської влади...»

Уриваємо цитування вироку, бо й так усе ясно: прості, нормальні вчинки, які є природним виявом громадського життя, жодним боком не підпадають під будь-яку із статей Кримінального Кодексу УРСР, не кажучи вже про міжнародні конвенції. А щоб змусити Кримінальний Кодекс працювати на КГБ, свавільно вписується оця формула: ...»з метою підризу та послаблення радянської влади...» Убгавши цю формулу туди, куди вона не лізе, талановитому філологові за його любов до української та азербайджанської мови можна приписати «тяжкий державний злочин».

В. Марченко на підставі цього відверто демагогічного звинувачення був засуджений до шести років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму та двох років заслання.

Василь Федоренко 19 вересня 1974 року нелегально перейшов кордон на станції Чоп. Чехо-словацькі прикордонники його заарештували й передали радянським органам влади. У березні 1975 року Ужгородський облсуд на підставі ст. 66 (зрада Батьківщини, перехід на бік ворога) та ст. 62 КК УРСР засудив його до 15 років ув'язнення, із них п'ять років Володимирської в'язниці.

Якщо триматися нормальної логіки, тоді із цього нелюдського вироку випливає, що ЧССР — ворожа для СРСР країна. Бо як інакше можна було інкримінувати В. Федоренкові «перехід на бік ворога»?..

Справа ж у тому, що В. Федоренко раніше відбув строк покарання за націоналістичні переконання — і саме через те до нього була застосована не ст. 75 (перехід кордону без встановленого паспорту або дозволу), що карає позбавленням волі від одного до трьох років, а ст. 66. При цьому не посоромилися навіть оголосити Чехо-Словаччину ворожою державою. А, може, так про неї й думають у КГБ?..

В. Федоренко у своєму останньому слові на суді сказав:

«Громадяни судді! Невже незалежність моєї думки така небезпечна для вашого ладу? Невже мої думки — і тільки думки — спонукають вас закидати мені таке фантастичне звинувачення, як зрада Батьківщини й виголошувати brutальний вирок?!»

Скоро ви відзначатимете 30-річчя Перемоги. Тоді ви не боялися ні гармат, ні танків — така армія!

А тепер? Тепер ви боїтеся моїх переконань...

Тільки там може існувати свобода й демократія, де уряд не боїться свого народу і говорить йому правду як про свої досягнення, так і про недоліки... Держава ж, у якій уряд приховує від народу правду, не може бути ні демократичною, ні вільною».

В. Федоренко, протестуючи проти дикого свавілля, оголосив безстрокове голодування. Перебуваючи на смертельній межі, він тримає його багато місяців.

Ми могли б навести десятки прикладів, коли український націоналізм — справжній чи вигаданий — спричиняється до нелюдських вироків. Це наочно показує, що судить не радянська влада (її закони не дозволяють судити за правозахисний націоналізм) — судять запеклі шовіністи-великодержавники. Судить Сила, а не Право.

4. Після Гельсінської наради

Коли готувалася Європейська нарада, серед української громадськості ходили чутки: ось незабаром буде амністія; діти, що вже стали школярами, обіймуть своїх кістлявих батьків, яких вони ніколи не бачили на волі.

Але ж надії виявилися марними. Гельсінські угоди — так само, як Загальна Деклярація Прав Людини — потрапили в пропагандистські жорна, звідки завжди з'являлося те ж саме мливо: гучні слова, що не відповідають практиці.

Ми не будемо казати про вільне спілкування людей різних країн та континентів: то вже така розкіш, про яку українець і мріяти не має права. Йдеться передусім про те, щоб органи влади, які називають себе радянськими, дотримувались своїх власних законів.

Група може навести багато прикладів, коли в'язнична адміністрація змушує українських політв'язнів та їхні родини розмовляти на побаченнях лише російською мовою. Напевне, це пояснюється практичною потребою: щоб можна було ці розмови контролювати. Та коли мислити ширше, тоді ця адміністративна ситуація набирає символічного змісту: заради зручності тюремника ти мусиш відмовитись від найбільшого духового скарбу — від рідної мови.

Або, скажімо, ст. 6 Виправно-трудоного Кодексу УРСР передбачає:

«Особи, вперше засуджені до позбавлення волі, які проживали до арешту або були засуджені на території Української РСР, відбувають покарання, як правило, в межах Української РСР».

Виникає природне запитання: як же потрапили до мордовських таборів оті десятки тисяч українців, що, за свідченням М. Масютка, становлять там близько 70 відсотків усіх в'язнів? Чи, може, після Гельсінської наради справа докорінно змінилася? А проте Група має численні докази, що жодних змін на краще в цій справі не сталося.

Стаття 6 ВТК УРСР передбачає *виняткові* випадки, коли «з метою більш успішного виправлення» українських в'язнів можна вивозити в інші республіки. Невідомо, яка саме педагогіка тут мається на увазі —

відомо лише те, що за півстоліття українців у Мордовії померло більше, ніж народилося мордвинів.

В розпорядженні Групи немає повних даних про українських політв'язнів — є лише окремі відомості, які вдалося зібрати. Наведемо деякі з них*.

Чоловічі зони в Мордовії

Особливо суворий режим

Мордовська АРСР, Зубово-Полянський район, Сосновка

Гель Іван, народився — 1936 р., студент-історик, арештований — 1972 року, вирок — 10 + 5 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1987 року.

Мороз Валентин — народився 15. 4. 1936 р., історик, заарештований — 1970 р., вирок — 9 + 5 років (з них — 6 років тюрми), повинен бути звільнений — 1. 4. 1984 року.

Осадчий Михайло, народився — 1936 р., письменник, арештований — 1972 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1982 р.

Караванський Святослав, народився — 1920 р., поет-публіцист, заарештований — 1965 р. (вдруге), вирок — 25 + 10 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Шумук Данило, народився — 1914 р., письменник, заарештований — 1972 р. (втретє), вирок — 10 + 5 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1987 року.

Курчик Микола, народився — 1927 р., слюсар, вирок — 28 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Мурженко Олексій, заарештований — 1971 р., вирок — 15 років, повинен бути звільнений — 1986 року.

Ребрик Богдан, народився — 1938 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений 1984 року.

Романюк Василь, священик, заарештований — 1972 р., вирок — 10 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Шинкарук Трохим, поет, заарештований — 1970 р. (вдруге), вирок — 12 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Суворий режим

Мордовська АРСР, Тельгушівський район, с. Барашево

Чорновіл Вячеслав, народився — 1937 р., журналіст, арештований — 1972 р., вирок — 6 + 5 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1983 р.

Стус Василь, народився — 1936 р., поет, заарештований — 1972 р., вирок — 5 + 3 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1980 року.

*) Оформлення списку політв'язнів — ред. »В.Ш.«.

Мордовська АРСР, ст. Потьма, селище Лісне

Жураківський Михайло, народився — 1921 р., заарештований — 1953 року, вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Кравцов Ігор, інженер, заарештований — 1972 р., вирок — 5 років, повинен бути звільнений — 1977 року.

Семенюк Роман, народився — 1927 р., заарештований — 1949 р., вирок — 28 років, повинен бути звільнений — 1977 року.

*Жіночі зони в Мордовії**Мордовська АРСР, Тельгушівський район, с. Барашево*

Калинець Ірина, народилася — 1940 р., поетеса, заарештована — 1972 року, вирок — 6 + 3 роки, повинна бути звільнена — 12. 1. 1981 року.

Попович Оксана, народилася — 1925 р., заарештована — 1973 року (вдруге), вирок — 8 + 5 років, повинна бути звільнена — 1986 року.

Сеник Ірина, народилася — 1926 р., медсестра, заарештована — 1972 року (вдруге), вирок — 6 + 5 років, повинна бути звільнена — 1983 р.

Шабатура Стефанія, народилася — 1938 р., художниця-гобеленниця, заарештована — 1972 р., вирок — 5 + 3 років, повинна бути звільнена — 1980 року.

*Табори Пермської області**Пермська область, ст. Всесвятська*

Калинець Ігор, народився — 1940 р., поет, заарештований — 1972 р., вирок — 6 + 3 років, повинен бути звільнений — 1981 року.

Коваленко Іван, народився — 1914 (?) року, філолог, заарештований — 1972 р., вирок — 5 років, повинен бути звільнений — 12. 1. 1977 року.

Марченко Валерій, народився — 1948 (?) р., філолог, заарештований — 1973 р., вирок — 6 + 2 років, повинен бути звільнений — 1981 року.

Пронюк Євген, філолог, заарештований — 1972 р., вирок — 7 + 5 років, повинен бути звільнений — 1984 року.

Світличний Іван, народився — 1929 р., філолог, заарештований — 1972 р., вирок — 7 + 5 років, повинен бути звільнений — 1984 року.

Симич Мирон, народився — 1917 р., заарештований — 1967 р., вирок — 15 років (вдруге), повинен бути звільнений — 1982 року.

Бесага Дмитро, заарештований — 1953 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Верхоляк Дмитро, заарештований — 1955 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1980 року.

Шуляк Олекс, заарештований — 1953 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Підгородецький Василь, заарештований — 1954 р., вирок — 28 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Пришляк Євген, заарештований — 1952 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1977 року.

Мамчур Степан, заарештований — 1956 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1981 року.

Квецько Дмитро, заарештований — 1967 р., вирок — 15 + 5 років, повинен бути звільнений — 1987 року.

Мотрук Микола, вирок — 4 роки.

Шовковий Іван, інженер вирок — 5 років.

Демидів Дмитро, народився — 3. 11. 1948 р., вирок — 5 років.

Мармус Володимир, народився — 1949 р., вирок — 6 + 5 років.

Мармус Микола, народився — 1947 р., вирок — 5 + 3 років.

Пермська область, Чусовський район, с. Кучино

Сверстюк Євген, народився — 1928 р., письменник, арештований — 1972 р., вирок — 7 + 5 років, повинен бути звільнений — 1984 року.

Пермська область, Чусовський район, ВС 389/36

Берничук Анатолій, народився — 1939 р., заарештований 1970 р., вирок — 12 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Гриньків Дмитро, народився — 11. 6. 1948 р., поет, заарештований — 1973 р., вирок — 7 + 5 років, повинен бути звільнений — 1985 року.

Чупрій Роман, народився — 1. 7. 1948 р., вирок — 4 роки.

Різників Олекса, народився — 1938 р., поет, заарештований — 1971 р., вирок — 3 + 5 (?) років, повинен бути звільнений — 1977 року.

Гирчак Григорій, народився — 1930 р., художник, заарештований — 1952 р., вирок 25 років, повинен бути звільнений — 1977 року.

Гуцало Юрій, народився — 1928 р., вирок 25 років.

Строцинь Павло, народився — 1928 р., заарештований — 1958 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1983 року.

Синьків Володимир, народився — 1954 р., заарештований — 1973 р., вирок — 4 + 3 років, повинен бути звільнений — 1980 року.

Киселик Василь, народився — 1927 р., заарештований — 1953 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Глива Володимир, заарештований — 1949 р., вирок — 28 років, повинен бути звільнений — 1977 року.

Палійчук Дмитро, народився — 1928 р., вирок — 25 років.

Кулак Онуфрій, народився — 1928 р., вирок — 15 років.

Янкевич Степан, народився — 1928 р., вирок — 25 років.

Федюк Василь, народився — 1925 р., вирок — 15 років.

Пермська область, Чусовський район, с. Половинка

Лісовий Василь, народився — 1937 р., філософ, заарештований — 1972 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Володимирська тюрма

600020, Володимир-20, уст. ОД-1 (ст.-2)

Антонюк Зіновій, народився — 1943 р., інженер-хемік, заарештований — 12. 1. 1972 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Боднар Микола, народився — 21. 11. 1939 р., філософ, заарештований — 7. 11. 1971 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений — 1981 р.

Гайдук Анатолій, народився — 1. 1. 1938 р., кандидат технічних наук, заарештований — 1973 р., вирок — 7 + ? років.

Рожицький Володимир, народився — 1930 р., публіцист, заарештований — 12. 1. 1972 р., вирок — 5 + ? років.

Приходько Григорій, народився — 1935 р., інженер-електротехнік, вирок — 5 + ? років.

Попадюк Зореслав, студент Львівського університету — ?

Сергієнко Олександр, народився — 26. 6. 1932 р., художник-реставратор, заарештований — 13. 1. 1972 р., вирок — 7 + 3 років, повинен бути звільнений — 1982 року.

Сапеляк Степан, народився — 26. 2. 1952 р., студент, вирок — 5 + 3 років.

Турик Андрій, народився — 14. 10. 1927 р., заарештований — 1958 р., вирок — 25 років, повинен бути звільнений — 1983 року.

Будулак-Шаригин Микола, народився — 22. 4. 1926 р., заарештований — 20. 9. 1968 р., вирок — 10 років, повинен бути звільнений — 1978 року.

Педан Леонід (бракує даних).

Шухевич Юрій, народився 28. 3. 1931 р., публіцист, заарештований — 1973 р., вирок — 10 років, повинен бути звільнений — 1983 року.

Федоренко Василь, народився — 30. 3. 1928 р., заарештований — 16. 11. 1975 р., вирок — 15 років, повинен бути звільнений — 1990 року.

На засланні

Горбаль Микола — Томська обл., с. Порабель, СУ-6, вагон 16.

Гандзюк Володимир — 6364000, Томська обл., Чаїнський район, с. Підгорне, Лермонтова 34/4.

Кампоз Павло — 636842, Томська обл., Первомайський район, с. Комсомольське, пров. Поштовий 3, кв. 2.

Коц Микола — Томська обл., с. Гугельдет, вул. Пушкіна 48, кв. 2.

Кравець Андрій — 6365000, Томська обл., Верхньокетський район, п/в Білий Яр, селище Полуденовка.

Прокопович Григорій — Красноярський край, с. Курагіно, вул. Молодіжна 3-6.

Губка Іван — 663120, Красноярський край, Пировськ, вул. Коренева 47.

*

Група ставить собі за мету й надалі збирати відомості про українських політв'язнів. Але й того, що й тут є, цілком досить, щоб зробити висновок: «винятковий випадок», передбачений ст. 6 БТК Української РСР, перетворився на норму — жоден із названих політв'язнів не відбуває визначене судом покарання на батьківщині. За вірші, які ніколи не були оприлюднені, талановиті поети Ігор Калинець та його дружина Ірина Калинець на 9 років вивезені з України, щоб у снігах Мордовії зазнати кагебістського «перевиховання у дусі чесного ставлення до праці» (ст. 1. БТК УРСР). Де ще отак «перевиховують» поетів, окрім СРСР і Китаю?

Зате психолікарнями Україна цілком забезпечена.

Василь Рубан постановою Київського облсуду у вересні 1972 р. кинутий до Дніпропетрівської спецпсихолікарні за вилучений в нього рукопис, що має промовисту назву: «Україна комуністична самостійна». Ця тема розглядалася у попередніх розділах. Для українських політв'язнів такий спосіб мислення є типовим.

Анатолій Лупиніс потрапив туди без судової постанови — його взяли у 1971 році, щоб трохи «підлікувати». Взяли — та й «забули» виписати. Лупиніс був позбавлений волі з 1957 до 1967 року, брав участь у страйку в мордовському таборі 386/7. За це був кинутий до Володимирської тюрми. Провадив 8-місячне голодування, внаслідок якого став інвалідом. Зо два роки був прикутий до ліжка табірної лікарні, а в 1967 році виправданий. Родичі й друзі гадають: Лупиніс перебуває в спецпсихолікарні за те, що 22 травня 1971 року читав вірші біля пам'ятника Т. Шевченкові.

Борис Ковгар кинутий до Дніпропетрівської спецпсихолікарні в 1972 році за те, що відмовився працювати на КГБ. Група Сприяння має у своєму розпорядженні всі необхідні дані, щоб це стверджувати.

Микола Плахотнюк, лікар-фтизіятр, з 12 січня 1972 року до серпня 1976 року перебував у Дніпропетрівській спецпсихолікарні, відтак переведений до Казанської лікарні аналогічного типу.

Далі ми подаємо окремі факти грубого порушення Прав Людини, що сталися протягом останніх місяців.

Михайло Ковтуненко, київський лікар, у вересні 1976 року був заарештований за те, що відмовився працювати на КГБ. Так само, як у випадку з Ковгаром, Група має поважні докази, які дають право це стверджувати. Йому інкримінувалося хабарництво — як у відомій справі віницького лікаря М. Штерна.

Нещодавно надійшли відомості, що М. Ковтуненка без суду перевели із в'язниці до Київської психолікарні. Якщо світова громадськість про нього мовчатиме — його «забудуть» виписати так само, як Ковгара і Лупиноса.

2-го листопада 1976 року до Вінницької психолікарні був кинутий Йосип Тереля. У свої 33 роки Тереля за релігійні та націоналістичні переконання відбудув 14 років ув'язнення в таборах, тюрмах та спецпсихолікарнях. У квітні 1976 року його звільнено. Визнаний цілком здоровим і навіть військовозобов'язаним, хоч насправді він став інвалідом — під час в'язничних катувань йому ушкоджено хребет. Працював столярем у районній лікарні. Тут його й забрала швидка допомога, щоб спровадити до божевілля.

Й. Тереля — перспективний поет. Йому не дали вчитися, але стримати почуттів, які він висловлює у своїх віршах, ніхто не здатний. Саме за свою національну та релігійну безкомпромісовість, що здебільшого виявляється в поезіях, Тереля ледь не половину життя віддав таборах, Володимирській в'язниці та спецпсихолікарням. Ось що пише Й. Тереля із Вінницької психолікарні:

»Сьогодні, 10-го отримав першу ін'єкцію — хоча нікого про це не просив. Але, коли хочуть «добра» ближньому, то люди іноді йдуть на всілякі недозволені (тобто аморальні, не від совісті) вчинки. Реакція забулькала — благо, кислоти багато.

В камері майже 40 різних хворих. Мене помістили з буйними, та ще до цього підкидають алкоголіків з білою гарячкою, які щодно кричать, як недорізані. Ніяких прогулянок — повітря заборонене! Контакти так само, навіть санітарів попереджають, щоб зі мною не розмовляли, «нікак їх передвіженій». Кормлять препогано, майже тюремна баланда, а бувають дні, коли не відрізниш, де ти. Видно, що КГБ мало на меті ще за місяць до шабашу підготувитись до вбивства чужими руками. Як для мене, то це просто сестри — Психіатрія та Міліція, вони прислужилися напівлегендарному КГБ, щоб показати себе з гарної сторони, а то, не дай Бог, «метку» поставлять. До нього мене викликав капітан міліції Тимошук і почав шантажувати, що мене посадять як «тунеядця», бо ніде не працюю, хоча прекрасно знав, що я працював і працюю*.

До грубих порушень Прав Людини, яких після Гельсінської наради аж ніяк не поменшало, слід зарахувати «табірні суди» — заходи, заповичені безпосередньо із беріївського судочинства. «Суд» відбувається без свідків, без оборонця і часто навіть без представника місцевого органу влади, що має здійснювати нагляд. Типова «трійка» сталінських часів! Із допомогою цієї «трійки» табірна адміністрація запроторює активних людей, що вимагають статуту політв'язня, до Володимирського центру на тяжкі муки, а всю зону тримає в страхі й покорі. Саме так приборкували 36 зону, відправивши до в'язниці Красняка, Вудку, Сергієнка та інших політв'язнів. Із 14 українських політв'язнів Володимирської тюрми 12 запроторено туди «табірними судами» — здебільшого на 3 роки.

*

*) 30 листопада 1976 р. Я. Терелю було звільнено із психолікарні (Укр. Г. С.).

Наприкінці належить підбити підсумки. Вони вельми невтішні: ось уже понад рік минуло після Гельсінської наради, а для українського народу вона не принесла жодних полегшень. Будуються нові тюрми, збільшуються штати КГБ. Сьогодні в кожній установі є свій куратор-кагебіст. Прослуховування телефонних розмов, перлюстрація приватного листування, мікрофони в стелях, наперед заплановані напади «хуліганів» на поборників прав Людини — все це перетворилося на буденні явища. А покаржитись нікому.

Щоправда, арештів за політичними мотивами сьогодні менше, ніж у 1972 році, зате кожен, хто вважається «неблагонадійним», втрачає роботу за фахом. Кадри сторожів, кочегарів та чорноробів поповнюються за рахунок письменників, юристів, філологів. Психолікарні все ще використовуються як установи для «перевиховання інакшесдумаючих». Штучно виготовляються кримінальні справи, де немає політичних мотивів — наприклад, звинувачення у хабарництві. Небажання працювати на КГБ (тобто бути стукачем) переслідується із садистичною жорстокістю. Зате стукачі негайно дістають підвищення по службі.

Фактично сьогодні все життя в країні контролюється органами КГБ — від постелі службовця, над якою стирчать мікрофони (часом навіть незамасковані!) до робочого кабінету письменника. Так, скажімо, Микола Руденко сам покликав кагебістів, щоб вони повиймали мікрофони із його стелі. Пізніше кагебісти вирішили приставити до Руденка стукача, обравши на цю малопочесну роль лікаря Михайла Ковтуненка. Коли ж Ковтуненко відмовився їм служити — його негайно арештували за «хабарництво».

А ось інший приклад. Після незаконного трусу, колишнього політв'язня Олексія Тихого затримали як підозрілого у пограбуванні крамниці. Наглядач почав його бити. Коли ж Тихий висловив протест підполковникові КГБ Мельникову В. О., той брутально вилаявся й крикнув: «А хто ж ви, собственно, такой?»

Насправді ж, це затримання потрібне було КГБ лише для того, щоб вилучити в О. Тихого рукописи. Через 2 доби його випустили, але ж рукописів не віддали.

Тим часом повертаються колишні політв'язні — повертаються незламні, загартовані, сповнені рішучості продовжувати боротьбу за людські права. Досить проглянути склад нашої Групи, щоб у цьому пересвідчитись. Це — нове, незнайоме суспільне явище, до якого органи влади не готові. Виявляється, в'язниці, табори та спецпсихолікарні не здатні бути загатами супроти правозахисного руху. Навпаки: там гартуються кадри незламних борців за свободу. А діяти так, щоб політв'язні не поверталися, органи КГБ вже не здатні.

І якщо світова громадськість не послабить моральної підтримки, якщо преса та радіо західних країн приділятимуть більше уваги боротьбі за права Людини в СРСР — найближче десятиліття стане періодом великих демократичних перетворень у нашій країні.

Від часів повалення феодалізму людина стала активним суб'єктом творення державної політики — тобто суб'єктом Права. Це означає: якщо в країні є хоч одна особа, яка думає не так, як думає ціле суспільство — закон мусить охороняти її переконання. Інакше Арістотелі, Коперники, Ейнштейни, Маркси ніколи не зможуть з'явитися на світ — їх завжди кидатимуть до психолікарень та концтаборів.

Цивілізація єдина — це добре видно із Космосу. Для променя, що летить від Сонця, на земній кулі немає кордонів. Людина витворена із сонячного проміння — вона дитина Сонця. Хто ж має право зупиняти її думку, що лине в Безмір? Заради життя на Землі заради наших онуків та правнуків ми кажемо: годі! І разом з нами це кажуть Деклярація Прав Людини та Гельсінські угоди, що були схвалені також радянським урядом.

Олесь Бердник
Петро Григоренко
Іван Кандиба
Левко Лук'яненко
Оксана Мешко

Микола Матусевич
Мирослав Маринович
Микола Руденко (керівник Групи)
Ніна Строката
Олексій Тихий

Листопад-грудень 1976 р.

ЗАЯВА ЄВГЕНА ГРИЦЯКА

Голові Президії Верховної Ради СРСР
Миколі Вікторовичу Підгорному

від

Грицяка Євгена Степановича,
жителя села Устя, Снятинського
району, Івано-Франківської
області, Української РСР

ЗАЯВА

Прошу дати мені й моїй сім'ї дозвіл на еміграцію із СРСР. Свою заяву пояснюю такими мотивами:

У 1949 р. я був засуджений на 25 років позбавлення волі. У 1956 р. я був звільнений Комісією Президії Верховної Ради СРСР. У 1959 р. був арештований на підставі рішення Президії Верховної Ради СРСР. У 1964 був звільнений Верховним Судом СРСР.

Та звільнений я тільки від тюрми, а не від переслідувань та цькування. Ось моє життя в Советському Союзі після двох звільнень:

Якось у серпні 1958 р. в газеті «Прикарпатська Правда» — орган Івано-Франківського обкому компартії України та обласної Ради депу-

татів трудящих — була поміщена стаття, в якій розповідалося про хід будівництва палацу культури в селі Стецева. Оскільки тим будівництвом керував я, то газета назвала й мене. Та ще як назвала! Там я й інженер, і мистець, і будувати мені не першина: до того я вже багато чого набудував у селі Рахни на Вінниччині, за що до мене безперервним потоком надходять листи з подяками від трудящих...

Мені соромно було читати таку видуману похвалу. Бо який же я інженер? Я ніколи не вчився в інституті, а в той час навіть середньої освіти не мав. Проте газета твердила, що я інженер. А що будував у селі Рахни? Абсолютно нічого. Там я був і вантажником, і коминярем, і малярем. На будівництві не працював, хіба що на одному будинковій помалював дах. Та, коли вірити газеті, я там будував і будував...

Не знаю, що саме спонукало редакцію такої відповідальної газети надрукувати таку безвідповідальну статтю. Також не знаю, чому вслід за згаданою статтею мене повідомлено, що моя прописка анулюється через те, що я ніде не працюю...

Я був змушений виїхати з дому. Знайшов роботу й прописався в місті Караганді, де 28 січня 1959 р. був арештований за постановою Президії Верховної Ради СРСР. В постанові мовилося, що рішення Комісії Президії Верховної Ради СРСР від 27 серпня 1956 р., на підставі якого я був звільнений з ув'язнення, анулюється з уваги на тягар мого злочину. В такий спосіб знову набрав чинності мій вирок від 12 грудня 1949 р. — 25 років ув'язнення...

Даремно я впродовж довгих років поновного ув'язнення вимагав, щоб мені пояснили, в чому саме полягає тягар мого злочину. Замість пояснення, завжди отримував відповідь: засуджений правильно. Все стало зрозумілим тільки 6 жовтня 1964 р., коли я звільнився з ув'язнення на підставі рішення Військової Колегії Верховного Суду СРСР. В протоколі засідання Колегії, зокрема, мовиться (цитую з пам'яті виступ прокурора): «Його (тобто мене) звинувачували в тому, що він після звільнення в 1956 р. ніде не працював, не припиняв антирадянської діяльності і створив у Вінницькій області Організацію Українських Націоналістів... Після ретельної перевірки вияснилося, що він навіть дуже добре працював, ніякої антирадянської діяльності не провадив, жодної організації не створював; також ніде не зауважено, щоб він висловлювався проти радянської влади. Зауважено тільки те, що він був невдоволений з приводу того, що йому не дозволяють вдома жити».

Коментарі до цього, мабуть, зайві. До того ж усе це вже далеко позаду. А попереду що?

Попереду газета «Прикарпатська Правда» від 30 травня ц. р. із статтею І. Колодяжного п. з. «А в'язка — то гнила», в якій автор злісно виступає проти мене та мого близького друга з часів ув'язнення — Авраама Шифрина. У згаданій статті я вже не інженер та мистець, як колись, а куркульський син, дезертир і буржуазний націоналіст.

Там зокрема мовиться: «Йому була надана можливість працюю спокутувати провину. Дозволили продовжувати освіту. Саме там, у виправно-трудовій колонії, він закінчив середню школу. Чим же відповідав на це? Систематично порушував встановлений режим, плів злісні наклепи на советський лад».

Я бачу, що Колодяжний добре обізнаний з моєю особистою справою, але чомусь ніяк не второпаю, як він сам пише, де Рим, де Крим, а де попова груша. Для того, щоб поставити все на своє місце, попробую навести деякі координати.

У характеристиці, яку я отримав при звільненні, є такі рядки: «... до 1956 р. систематично порушував встановлені порядки, за що не раз зазнавав дисциплінарні кари.

Від 1956 р. Грицяк змінив свою поведінку на позитивно. Працював на різних роботах, до праці ставився добросовісно».

Коли зіставити наведені документи із статтею Колодяжного, то виявляється таке: в 1961 р. я закінчив середню школу, а ще до 1956 р. відплачувався за неї систематичним порушенням встановленого режиму та злісними наклепами на советський лад. Брав, як то кажуть, наперед! А до того я ніколи не порушував режиму, тільки повставав проти нього; я ніколи не зводив наклепів, тільки протестував. Для ілюстрації подаю уривок з мого листа протесту, адресованого Центральному Комітетові КПСС з 1. 11. 1961 року:

«Тому, що від липня 1953 р. на мене звальюються репресії за репресіями за мою участь у страйку в'язнів Норильська і що органи держбезпеки ще донині представляють події Норильська в фальшивому світлі, класифікуючи їх як антисовєтський виступ — я вирішив написати до ЦК КПСС протестного листа проти таких дій КГБ.

Нині вже немає потреби доказувати, що масові арешти в нашій країні за часів Сталіна не були нічим виправдані, вони безпідставні, і що методи ведення слідства були незаконними та нелюдськими, — все це було стверджено Пленумами і З'їздами КПСС. Про це треба згадувати лише тому, що саме ті злочинні методи арештів і слідств були першими кільцями в безконечному ланцюгу порушень соціалістичної законності і моралі. Наступними кільцями в тому ланцюгу свавілля були військові трибунали і т. зв. особливі комісії при МГБ СРСР, які «судили» людей приховано від народу, за зачиненими дверима або навіть позаочно.

Нарід нічого не знав про засуджених з політичних причин. Нічого не було відомо про цю категорію людей також народним виборним органом — Радам робітничих депутатів. Не знали нічого про причини арешту і про долю засудженого його родичі. В них тільки конфіскували майно і говорили їм: ваш чоловік, син або брат — ворог народу. Якщо не відмовитися від нього — вас звільнять із праці і вивезуть на Сибір.

Ось так, принижений, скривджений щодо його людської гідності, позбавлений свободи, майна, родичів, знайомих, охоплений почуттям пригноблення й приречення, засуджений вивозився у найвіддаленіші райони

СССР, у т. зв. ИТЛ, де на нього з новою силою звалювала страхітлива машина пониження особовості і де вічними супутниками в'язня були: сувора ізоляція від народу, пониження гідності, зневага, побиття, голод, непосильна праця, розстріли. Треба відмітити, що явна наруга соціалістичної законності і норм людського співжиття не тільки що була метою, а й часто підтримувалися. Всяка спроба протесту розглядалася як антисоветський виступ і потягала за собою нові репресії.

В такому безправному стані знаходилися в'язні всіх спецтаборів, які були розкинені по великій території СРСР — від Мордовії до Камчатки.

Один з таких таборів був Горний, табір МВД СРСР в Норильську на Таймірському півострові, далеко за полярним колом.

Ситуація в'язнів в тому таборі була такою ж нестерпною і безнадійною, як і по всіх інших таборах цієї категорії. Єдиним, що підтримувало людей духово — була віра в торжество правди й справедливості, без чого було б немисленим і саме існування советської влади. Свавілля, яке панувало в нашій країні в часі культу особи і яке найбільше відбилося на долі в'язнів, було лише спотворенням соціалістичного устрою і вічно продовжуватися не могло. Головним винуватцем того стану люди уважали Сталіна. Багато громадян засуджено за вислови проти Сталіна і за бажання йому найскорішої смерті.

В березні 1953 р. Сталін помер, але доля в'язнів ні на йоту не покращалася, а погіршилася.

Наведу кілька прикладів:

Весною 1953 р. при 5-му таборовому відділі поспішно був організований каральний табірний пункт, і вже в травні туди почали звозжувати в'язнів з різних відділів Горнього табору.

Так 23 травня з 1-го таборового відділу група в'язнів переводилася на згаданий вище каральний табірний пункт. Серед «покараних» був один віруючий, який ніяк не хотів розлучитися із своїм товаришем (також віруючим), що залишився в 1-му таборовому відділі. Той, що мусів залишитися, почав просити оперуповноваженого старшого лейтенанта Ширяєва, щоб його також відправили до карального табірнього пункту. Ширяєв дозволив йому переїхати до карального табору і наказав йому йти до тягарового авта. В'язень зрадів і пішов до авта, а Ширяєв на місці його застрілив. Його товариша, який сидів уже на тягарівці, і зіскочив з авта до забитого друга, Ширяєв також убив.

Наступного дня рушила з 4-го таборового відділу до карального табору група з 13 в'язнів. Ця група мусіла йти пішки тундрою. Тоді вже танув сніг і в тундрі місцями стояла вода. І ось, завернувши з дороги до тундри, конвой провадив людей прямо у воду. Перед водою люди стрималися і почали просити начальника конвою дозволу перейти сухим місцем. Конвой, за традицією, накинувся на в'язнів із лайкою й погрозами, примушуючи їх йти у воду. В'язні відмовилися йти і, щоб конвоєві не дати причини до вжиття зброї, сіли на сніг і заявили, що будуть сидіти доти, поки не прибуде офіцер. Офіцер, який прибув на

місце, вислухав нарікання в'язнів, взяв від вояка рушницю і вистрілом у голову забив в'язня Сафранюка, який сидів напереді.

Одночасно отримано вістку з 3-го таборового відділу, що там, у присутності генерала Семйонова, поранено 15 і вбито 6 людей.

Це свавілля викликало замішання серед в'язнів Горнього табору. Ніхто не знав де, коли і на кого буде спрямований черговий постріл. Але довго чекати не довелося: 25 травня в 5-му таборовому відділі відкрито вогонь з автомата по групі в'язнів, які були біля входу до житлового барака. З них 6 людей поранено й один забитий»...

Такий то був, з дозволу сказати, режим проти якого повстали в'язні Норильська. За мою скромну участь у цьому повстанні Колодяжний звинувачував мене в порушенні встановленого режиму.

Так вільно поводитьсь Колодяжний із зафіксованими в моїй особовій справі фактами. А що робить він там, де фактів нема? Інсинує!

Його, наприклад, дратує моя дружба з Авраамом Шифрином, яку він зображає так: «Народна мудрість гласить: »Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти«. Виникає запитання: якщо сіоніст і шпигун Шифрин підтримує зв'язок із Грицяком, то хто ж такий Грицьак?

Гадаємо, що в додаткових поясненнях нема потреби».

Ця видумка вже така зухвала й безвідповідальна, що я навіть не беруся її спростовувати. Мені до подібних звинувачень не привикати. В 1959 році мене таємно й безпідставно звинуватили у створенні ОУН на Вінниччині, чим було прокладено дорогу до мого арешту. Тепер уже явно, але так само безпідставно звинувачують у шпигунстві... Тактика змінилася, та почерк упізнається той самий. Для чого це робиться, здогадатися не так важко.

Важче здогадатися, чому мої взаємини з Шифрином так дратують Колодяжного. Чому йому не подобається, що в'язень приятелює із в'язнем, що українець приятелює з євреєм? Йому більше подобалося б якби ми гризлися між собою, як собаки. Та цього нема й не буде; марні його сподівання!

Коли прочитати статтю Колодяжного від початку до кінця, то може скластися враження, що поштовхом до її написання став виклик-дозвіл на в'їзд до Ізраїлю, якого я одержав ще в 1973 році. Чому Колодяжний так довго мовчав? А чи знає він проти чого тепер обурюється?

Я подав заяву на виїзд до Ізраїлю, користаючи із свого громадянського права, зафіксованого в Деклярації Прав Людини, що її проголосила Організація Об'єднаних Націй, і підписали уряди всіх демократичних країн світу, в тому числі й уряд Радянського Союзу. Я не порушив державного закону. Якщо тут і було якесь порушення, то тільки з боку тих органів влади, які позбавили мене права на виїзд.

Я не можу користати ще з одного мого права, що зафіксоване в резолюції 15 конференції ЮНЕСКО — права на вільний контакт з Авровілем. Для пояснення подаю повний текст мого звернення в цій справі до керівників Радянського Союзу та Індії.

»Генеральному Секретареві ЦК КПСС
Леонідові Ільїчу Брежнєву,
Пані Індірі Ганді,
прем'єр-міністрові Індії

На 15-тій конференції ЮНЕСКО, яка відбулася в жовтні-листопаді 1968 р. в Парижі, була однодушно прийнята, передана урядом Індії, резолюція, яка передбачала світову співпрацю у сприянні розвитку міста Авровіль.

А. А. Фомін, голова советської делегації на тій конференції, заявив: »Советська делегація повністю підтримує проект резолюції, внесеної Індією«.

Згадана резолюція передбачає зокрема, що в Авровілі »люди різних країн будуть жити в тісній спільці й працювати в ділянці культури, освіти і т. п.« і »що країни-члени, які надають великого значення розповсюдженню правдивої інформації і свободному обмінові ідеями та знанням, підтверджують свою згоду і рішучість розвивати й скріпити середники інформації між своїми народами«.

Від часу прийняття резолюції пройшло 7 років, але свободний обмін ідеями і знанням не забезпечений. Напр., перша коротка вістка про Авровіль дійшла до нас через журнал »Индия« (1972 р., ч. 2). Тоді я написав до Авровілю листа з проханням подати точніші дані про побудову цього унікального міста. На мого листа чемно відповів секретар Наваджата. Він писав: »... Ми шлемо вам число »Авровільської газети«, котра дасть вам уявлення про останні наші досягн, і ще деяку літературу про Авровіль«.

Обіцяної Наваджатою інформації я не отримав і написав йому про це. Відповіді не було, і таким чином наш контакт обірвався. Починати частішу переписку з ССРСР до Авровіля виявляється неможливим. Очевидно, однодушно прийнята резолюція про сприяння Авровілеві досі залишається тільки гарним наміром урядів різних країн, але не є причинком до дії.

Тому я звертаюся до провідників двох заприязнених країн із проханням звернути увагу на згадану резолюцію ЮНЕСКО і дати своїм урядам вказівки опрацювати й опублікувати »домовлення« про улегшений і безперешкодний контакт між зацікавленими громадянами ССРСР і Авровілем.

Під полегшеним і безперешкодним контактом я розумію:

- 1) необмежена пошта (листи, гроші, бандеролі),
- 2) вільні часті поїздки громадян ССРСР до Авровілю і навпаки,
- 3) виїзд зацікавлених громадян ССРСР до Авровілю на постійне поселення.

Цей лист прошу вважати не як закид або критику. Він є пригадкою про забуту резолюцію ЮНЕСКО і виявом надії, що уряди обох країн повні рішучості й доброї волі розпрацювати конкретне »домовлення« про розвиток сприяння найбільш світовому місту на землі — Авровілеві.

3. 1. 1976 р.

(Підпис)

Відповіді на це звернення я досі не маю.

А становище моє, як свідчить досвід таке:

1) Якщо я буду працювати й не буду ні з ким контактуватися, як це було в 1958-59 роках, звинуватять, що ніде не працював і створював ОУН, — чекати арешту.

2) Якщо буду контактуватися з друзями, звинуватять у шпигунстві, — чекати арешту.

Який же з цього вихід? Тільки один: виїхати із СССР.

Підписуючи Деклярацію Прав Людини, уряд Радянського Союзу уже визнав за мною право на виїзд. До Вас звертаюся тільки з одним проханням — забезпечити мені це право і дозволити виїхати.

5. VII. 1976 р.

Є. Грицяк

НОВЕ ЦІННЕ ВИДАННЯ

В Українській Видавничій Спільці (Лондон, Вел. Британія) появився передрук особливо цікавого історичного роману ІВАНА БІЛИКА

»МЕЧ АРЕЯ«

— художньо-мистецький твір про давніх русичів і давній Київ, про життя, подвиги і смерть великого полководця Богдана, прозваного Аттілою.

Згаданий роман Івана Білика був появився у Видавництві »Радянський Письменник« (Київ, 1972 р.), але відразу був заборонений і вилучений московською цензурою із продажу. Тепер УВСпілька перевидала його без жодних змін. Рекомендуємо його всім, хто цікавиться життям і подвигами наших пращурів та їх славним минулим.

Книга має — 440 стор., тверду обкладинку-оправу із золотим витиском.

Ціна: у Вел. Британії — 4 ф., у США і Канаді — 10 дол., в Австралії — 8 дол., у Німеччині — 20 нм, у Франції — 40 фр, в усіх інших країнах — рівновартість ам. доляра.

У гуртових замовленнях — знижка. Просимо слати замовлення на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Road,
London N1 1LF. Great Britain.

МИСТЕЦТВО І ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРИ

Д-р Михайло КУШНІР

СВІТ МИСТЕЦТВА

(Продовження, 2)

4

Дуже часто чуємо запитання: чи існують мистецькі закони? Відповідь: так, і ні! Ні, — тоді, коли із »законами« мистецтва пов'язуємо ті догми, які народжуються в головах »нормативних естетиків« і живуть так довго, аж прийде якийсь великий мистець, що їх анулює. Так, — оскільки закони життя є також законами мистецтва. Кожний із нас знає закони природи від яких сам узалежнений, але не завжди їх розуміє в царстві мистецтва. Бо те, що в житті вплетене в безчисленні процеси та їх схрещення, уже очищене, скріплене, відокремлене, із незнаною деінде переконливістю — виявляється саме в творах мистецтва. Тут відчуваємо благодіяння законів життя, застосованих мистцем, і не морочимо собі голови психологічними проблемами, що пов'язані з ними.

Мистецтво, створене людьми для людей, якщо хоче бути зрозумілим, мусить послуговуватися чуттєвою мовою людських змислів, себто — мусить, несвідомо чи свідомо, рахуватися із законами структури апарату наших змислів та організацією нашого душевного життя. Хто не придержується такого рамового закону мистецького творення, або кому вища сила загорсдила до нього шлях, наприклад, психічна недуга, відсутність якогось змислу (сліпота) або брак його нормального функціонування (далтонізм), — той може ще щось створити але його »мова« вже незрозуміла.

Щоб впливати на змисли й душу людей, не конче треба бути мистцем, для цього є тисячі способів і шляхів. Мистець, як ми вже згадували, не тільки бачить, чує, доторкається, а й переживає усі чуттєві тони повніше, глибше, сильніше ніж »нормальні« люди. Щобільше: те саме переживають обдаровані мистецьким хистом, але не творчі одиниці, те саме може переживати кожний, хто хоче насолоджуватися радістю, яку дає мистецький твір. Але мистець йде ще один вирішальний крок далі: на його кожному змисловому враженню осідає крапля чуття, як роса на ранкових квітах. Мистець встає раніше ніж інші, зриває свою китицю так ніжно, що приносить додому всі краплі чуття. »Чуття« — це (як ми вже раніше згадували) не щось м'якуватого-сентиментальне,

щось, чого доросла людина мала б соромитися, ні, воно означає безко-нечну градацію від найніжнішого до найчерствішого, від пригнічую-чого до піднеслого, від сяючої веселости до чорної скорботи. У вражен-нях, які викликає в нас твір мистецтва, наприклад, у зіставленні кра-сок, або в укладі форм (психологія говорить про »Gestalt Eindrücke«, образні враження, — примат цілості в наших зміслових пережиттях над пережиттям частин), — містяться обидва сполучені елементи: збу-дження зміслів і чуттєвий тон.

Існують основні закони, які мають значення в цілому царстві ми-стецтва, бо спираються на душевні явища, що стосуються до творів кожної мистецької ділянки. Натомість інші закони мають обмежений засяг дії: вони, так би мовити, є районними мистецькими наказами або провінційними розпорядженнями. З обидвох груп подам кілька ха-рактеристичних прикладів.

Із поглядом, що образотворче мистецтво »спрямовується на око«, як на орган сприймання, отже є цілком зоровим мистецтвом, — можна пого-дитись, але з деякими застереженнями. Твори будівництва не говорять виключно до людини, яка тільки бачить, вони апелюють до людини, яка рухається і дотикається. Наприклад, собор треба цілий оглянути, пройтися його навою, бо щойно тоді, в русі, пов'язаному із спостере-женням, спалахне відчуття і пережиття простору.

А скульптура? Ще будучи дітьми, ми вчилися, що таке тіло, брила, і що тільки з допомогою дотику можемо кожночасно відбирати враження тіла. Сліпець набуває великої вправи в тлумаченні й передаванні свого зміслу дотику. Кожний, навіть той, хто не може, намагається схопити мистецтво скульптурного твору, бо мистецтво тіла побуджує змісл дотику й стимулює його вияв.

Отже, тільки малярство і графіка залишаються творами дійсно зоро-вими? Так, але з цього приводу вони не в гіршій ситуації, як їхні по-сестри: різьба й архітектура. Бо згідно з одним основним законом мистецтва, тут також існує першість ока. І Дюрер мав слушність, коли (нав'язавшись до подібних античних висловів) каже: »Найшляхетнішим зміслом людини є бачення«. Як же виявляється первородне право ока у сприйманні мистецького (малярського) твору? Коли спрямуємо на нього око, зараз же відзиваються й інші наші змісли. Часто думаємо, що оглядати мистецький образ — це діло тільки ока, а насправді тут відзиваються і наш слух, і нюх, і дотик. Наші найцільніше споріднені змісли взаємно пов'язані й один одного викликає, один одного до-повняє. Такий життєвий закон мистецтва і саме на ньому мистець мусить ґрунтуватися. Ставши перед твором мистецтва, ми немов пере-ворюємось у суцільне »око« і, на диво, не тільки бачимо одночасно, що тверде і м'яке, а й відчуваємо теплоту й холод від цього образу й крізь наше око проникає в наше серце ніжна прохолода.

Якщо з цього приводу говоримо про «бачення», то маємо на увазі виключно закони душевної сфери. Ані знання будови ока, фізіології зорового органу, ані знання процесів у мізковій корі — не провадить нас далі. Отже, щодня переживаємо таке чудо «бачення», що його не вяснює ні фізика, ні фізіологія.

Серед безчисленних можливостей зорової матерії, світлових і краскових вражень, що їх можемо сприймати «за власним розсудом», людське око саме спроможне зробити вибір і навести лад та єдність у зоровому образі. Праця Вольфганга Мацгера «Закон бачення» (1953 р.) на основі численних дослідів з'ясовує, що око, напр., сполучує суміжні складові частини і між проміжками в образі ставить сполучні лінії. Так на зоряному небі постають образи сузір'я. Око прагне «доброї форми» і що більше зімкнений образ, що більше опанований рівновагою і симетрією, то стає приємнішим для ока, яке любить гармонію і лад. І, навпаки, наше око уникає розладу в будові форми, захищається від виродливості, намагається обминути все те, що викликає турботу або несмак. Чому так? Знає хіба Бог. Але дійсність підтверджує, що й інші душевні сфери, наприклад, уява і мислення, узалежнені від споріднених законів.

Тому, що здорове око має вроджене прагнення до гармонії і єдності, будова зорового змислу перетворює його на естетичний контрольний орган. Все, що «обтяжує» око, уважаємо за негарне, зайве. З другого боку, що більше мистецький твір своєю формальною будовою відповідає «природним» потребам ока, то більше стає видимим і гарним. Не можна забувати й того, що деколи й мистець своїм твором комплікує зорове сприймання й викликає неприємні враження. Але порушення «закону бачення» в таких випадках зрівноважене заспокоєнням інших душевних потреб, напр., радості або сили виразу.

Мистецтво, як один із створених людиною «світів», у своєму виникненні та у своїй дії залежить від психофізичної структури людини. Будівники і різьбарі знають, що подиктоване нам нашим тілом розуміння сили-підтримки і тягару стане захитане «неприродною» неспівмірністю. В таких випадках мусимо подолати в собі деяку естетичну нехіть, щоб погодитися з тим, що — наприклад — палата дожів у Венеції викликає враження, начебто тягар поверхів був завеликий для коротких колон партеру. З другого ж боку, смішно виглядає, коли тяжкі колони-підпори тримають на собі незначний тягар. У ротонді в Баальбеку (Сирія) в будівлях із часів римського цісарства балки архітрів лежать тільки наполовину на капітелях корінтських колон, тому від них виникає враження, як від фальшивої оздобы. Похилій вежі в Пізі не бракує стійкості, але бракує гідності. Популярний вислів, що неможливо «вийти із своєї шкіри» — має значення і в психології мистецтва.

Особливе значення симетрії у мистецькій побудові пов'язане із законами бачення. Двобічна і центральна симетрія, симетричні осі й центри

належать до «залізного фонду» вищих і нижчих зразків мистецтва: від взору килима аж до Сікстинської Мадонни. Симетрія тільки особливий випадок загального зорового закону, згідно з яким однорідне змагає до сполучення, до єднання. Але в симетрії є і щось своєрідне: симетрію із прямовісною симетричною віссю сприймаємо з більшим переконанням, ніж із горизонтальною віссю. Може тут відіграє певну роль будова нашого тіла із симетричним розподілом аналогічних частин ліворуч і праворуч від прямолінійної середньої осі?

Хто в малярстві та різьбі керується ясністю і виразністю, той ступає на шлях симетрії, що є одним із головних шляхів до кожного класичного (як теж і класицистичного) мистецтва. Але й модерні малярі, вишколені класичними майстрами, також доцільють цей шлях, взявши до уваги його мету. Варто, наприклад, порівняти п'ять повторень, чи радше редакцій, твору Арнольда Бекліна «Острів померлих»: остання редакція, у зіставленні із першою, показує, як будову острова померлих опановує симетрія. Скелі, ліворуч і праворуч кипарисового гаю, зрівняні, а гробівці, вбудовані в їхні стіни, по обидвох боках однаково зформовані. Навіть вершки кипарисів підпорядковані законам симетрії і жодне із дерев не пнеться вгору понад інші дерева. Беклін у цій поступовій мандрівці до симетрії скористав подвійно: поперше, осягнув очищену й підсилену видимість, а подруге — осягнув враження урочистості. У своїй роботі він не раз звертав увагу на те, що всюди там, де відбувається щось урочисте, існує симетричний лад: наприклад, під час оголошення державного акту, відправи Богослуження і т. п. Асиметричне розташування викликає враження зрушеної рівноваги сил, сваволі й збезчечення урочистих актів.

Але як у житті, так і в мистецтві є дуже багато ступнів симетричного ладу. Найпростіший із них — повторення ліворуч і праворуч, вгору та вниз, перед і за симетричною віссю, себто — можна сказати — віддзеркалення однорідних частин. Коли мистецтво не задовольняється мистецько-ремісничим зразком, не є тільки повторенням у просторі або на визначеній площі, тоді в ньому особливе значення мають ще інші чинники, а саме — вирівнювання, внутрішня і зовнішня рівновага формальних факторів образу. На місце «абсолютної» приходять «релятивна» симетрія, яка ґрунтується на тому, що з боків симетричної осі, або докола неї, бачимо вирівнювання між різноцінностями. Наприклад, барвній площі ліворуч може бути відповідником жест праворуч, відкритій частині образу — її «замкнена» частина. Це таємниця мистецтва зв'язувати, сполучувати, форми і сили, що їх відчуваємо однаково важливими. (Чудові зразки такої одухотвореної симетрії дають композиції античних фронтонів, як ось в Олімпії).

У третій формі симетрії вияв повторення сполучається із виявом протилежної форми. З боків середньої осі бачимо контрастовість: ліворуч постать зображена анфас і в профілі, праворуч — у профілі й анфас. Наприклад, ліворуч — чоловік і жінка, а праворуч — жінка і

чоловік. На такому симетричному контрастуванні ґрунтується одна з можливостей дії та впливу італійського ренесансного малярства. Незвичайно одухотворено опановує цей закон, напр., Рафаель у своїй «Галатеї» (1514 — Фарнезіна, Рим) та у творі «Свята Кекилія» (1513 — Больонія, Пінакотека), або Бартольомео в картині «Воскресіння з Євангелистами» (1516 — Фіренце, Палаццо Піті).

Але коли інші погляди на життя та інше його відчуття вимагають від мистецтва іншого відзеркалення, замість рівноваги і спокою вимагають хвилювання і обурення, замість покори — бунту й протесту, замість ясности — притемнення, замість одноманітності — різноманітності, тоді симетрію окутують серпанком або зовсім від неї відмовляються на користь асиметрії. Барокко і рококо, а також малярство Східної Азії — люблять асиметрію, з допомогою якої полоняють око.

Порівняння різних оформлень «Острова померлих» Бекліна може служити за приклад не тільки володіння законом симетрії, а й контрасту. Перше оформлення намагається відтворити смертельно сумний настрій похмурими мелодіями на небі, на острові та в морі. У пізніших редакціях Беклін прояснює небо й море і тільки тепер темно-кипарисовий острів справді викликає похмуре враження.

Контраст — могутній засіб-володар у ділянці мистецької композиції. Поет, композитор, образотворчий мистець постійно підкреслюють його чарівну силу. «Мистецтво ґрунтується на протилежності», — каже Віктор Гюґо. Невичерпність можливих екстенсивних чи інтенсивних контрастів — непроглядна. Саме з ділянки екстенсивних контрастів маємо для образотворчого мистецтва такі, напр., протиставні відповідники: довгий — короткий, вузький — широкий, товстий — худий, низький — високий, гострий — тупий, а з інтенсивних контрастів: світлий — темний, білий — чорний, теплий — зимний (мова про кольори), спокійний — схвилюваний, і т. д.

Психологічна дія контрасту — подвійна. Поперше, посилює інтенсивність образу. Червоні й зелені кольори побіч себе — живіші, ніж самий червоний або зелений в іншому кольоровому оточенні. Подруге, контраст викликає враження одне за одним. Леонардо да Вінчі знав про підсилення дії контрастами, як і про те, що сила контрасту узаляжнена від віддалі. «І ще скажу вам, що в історіях треба ставити безпосередні протилежності близько, побіч, вимішувати їх, бо вони себе взаємно підсилюють, і то тим більше, що ближче один біля одного, поганий біля гарного, великий біля малого, старець біля юнака, сильний біля безсилового, і треба їх чергувати так часто і так густо побіч, як тільки це можливе». Другий досвід, що його має людська душа від контрастів у просторі й часі, — Гете окреслює так: «Подібно, як око прагне світлого, коли даємо йому темне, воно вимагає темного, коли даємо йому світле». В цьому «законі полярности» Гете бачив щось більше, ніж важливе для мистецтва правило; це «вдихання і видихання світу» — він назвав вічною формулою життя. Коли Арнольд Беклін

малював картину «Осінні думи» — йому ввижався юнацький спомин про осінні крокуси. Все в тій картині мало бути оповите тишею, спокоем, дихати осінньою меланхолією. Як же він осягнув дію таких почуттів? Зовсім не з допомогою спокійних форм і тихих ліній. Спокійне плесо осінньої ріки він віддзеркалив із допомогою контрасту — хвилювання зубчастого листа явора під вітром, а нижню лінію пагорба викликав контрастом кучерявої силуети дерева на обрії. Контрастом жіночої постаті в картині тут маємо бистрий потік, а стрункість яворів контрастує із розлогістю верб.

Про роллю, що її відіграє контраст, найкраще переконує нас протилежне намагання. Що більше уникаємо контрастів, намагаємось зрівнювати їх, замість ставити один проти одного, що більше сполучаємо їх в одну цілість, то непомітнішими будуть окремі образи, немов приховані від людського ока. Будь-яке маскування як у звіринному, так і в людському світі ґрунтується на тому, щоб уникати контрастів, які все відкривають для ока: окремий образ наслідком вирівнювання форм, кольорів або світла — затрачується, розпливається в оточенні й стає «невидним», хоч насправді він перед нашими очима.

До багатьох істин, які стосуються також до мистецтвознавства, належить твердження, що в мистецтві кількість і величина не має значення. Таке твердження може бути дуже правильне, але умовно. Очевидно, образ перетворюється у великий мистецький твір не тому, що є «велетнем» і, навпаки — героїчні пейзажі Адама Ельсгаймера (1578-1610, основоположник модерного пейзажу) не втратили нічого із своєї «величі» тому, що вони малі кількاظ'ядеві образки. Розміри в інчак тут не мають жодного значення. З другого боку певна зовнішня величина і повнота означає окреслену естетичну вартість, що сама собою — за певних умов — відзначається підкресленою величністю і радістю. Подібно такі самі прикмети може мати й малий образ.

Паталогічну екстремність такої радості з абсолютної величі та з абсолютної малости — називаємо манією великості і комплексом малости. Людина не може відхилитися від враження чогось великого, надлюдське завжди їй імponує. І хоч вона вважає себе за «міру всіх речей», проте в античному світі, що саме визнавав таку філософію, були два відомі дива величини: колос із Родосу, вівтар з Пергамону, піраміди. Історія будови Вавилонської вежі розповідає про архітектонічну манію великості вавилонців, а також про те, як Бог, що встановляє міру всім речам, все їм помішав і зготував жахливий кінець тій передчасній манії хмарочосів.

В культурі Далекого Сходу закоренилася, не зовсім зрозуміла для нас, любов і пошана до малого. Японці й китайці розкошують безумовною малістю своїх домів, свого столового накриття, своїх городів, як і короткістю своїх ліричних поем. Вони сприймають малість, не як курйоз, дивовижність, не як розвагові речі, а як самотутню радість і

задоволення. В нас таке почуття і сприймання відомі з казок і питомі дітям. Снігурочка, із сімома карликами, поряється із сімома тарілочками, ножиками, ліжечками, вона так само захоплена ними, як багато малих дівчаток захоплюється манюсінськими іграшками саме тому, що вони манюсінські. Натомість у казках про велетнів бачимо таку саму наївну радість із надмірно великого. І коли світ велетнів зустрічається із світом карликів — тоді чар і привабливість казки виявляється саме в контрасті між великим і малим.

До мистецтва наближає нас також інше спостереження, а саме — почуття «відповідности». Зрозуміння необхідности зв'язку між зовнішньою величиною і внутрішнім змістом висловлене, — хоч zdeформоване академічною педантерією і естетичним догматизмом — Густавом Феннером (1801-1887, фізик, філософ, естет): «Жанр не повинен переступати межі чотирьох квадратних футів». Розмір історичної картини видавався «незідпсвідним» для якогось звичаєвого образу.

Одночасно відчуваємо, що в мистецтві величину не можна змінювати для власної вподоби. Наприклад, «Мойсей» Мікель-Анджелью поменшений на дрібну фігурку, стає своєрідним «кічком». Похила Пізька вежа поменшена на «преспас'є», «Тайна вечерея» Леонарда да Вінчі, що її оглядаємо крізь дірку в рурці — це варварський безсмак. Перетворення у мале те, що народилось великим — однозначне з його обезціненням. Також побільшування мистецьких творів, що їх мистець запрсектував і виконав у малих розмірах, знищує їхній ефект, про що може кожний переконаватися, коли з допомогою проєкційного апарату побільшить до метрових розмірів ритовину якогось «мініатюриста» або малий рисунок.

Як ознакою геніяльності музики є те, що в його уяві він диригує багатоголосою оркестрою, у якій, побіч патетичної сурми, має слово і лірична флейта, так і в давніх культурах здобуло собі право на життя побіч великого і мале, побіч сильного і ніжне. Гелленізм мав свої статуетки Танагри, Китай любувався найкрихкішими мистецькими творами, 18-те століття мало своє крихке, бо малих розмірів, порцелянове мистецтво — і всі вони, завдяки своїй ніжній красі, пережили не один монументальний твір.

(Далі буде)

Г. Н. ЛОГВИН

ПО УКРАЇНІ (*Стародавні мистецькі пам'ятки*)

(12)

З Лубнів найкраще проїхати до Ромна через Чорнухи і Лохвицю. З Лохвиці дорога весь час іде понад Сулою, тут відкриваються краєвиди, один від одного кращі. Та незабаром на обрії вимальовується Ромен із силуетом великої будівлі.

Ромен став значним містом у XVII стол. завдяки його знаменитим осіннім ярмаркам, що тривали по кілька тижнів. Міщанська громада Ромна була сильна й багата і могла збудувати чимало великих і прекрасних споруд із дерева та каменю. Їх зводили за часів, коли в пам'яті всіх ще живі були події визвольної війни, в якій діяльну участь брали й роменці. Ми вже говорили, що в процесі визволення з-під польського ярма міцніла національна самосвідомість українського народу. Для великої загальнонародної справи використовувались і спадщина минулого, і досягнення європейської культури. Оживляються літописні, літературні й мистецькі традиції Київської держави, що імпонували козацько-міщанським верствам суспільства.

Будівники роменського Святодухівського собору (1742-1746 рр.) теж керувались традиціями і звели чотиристовповий храм. Але будівничий не вдавсь до сліпого копіювання; надхненний традиціями XII-XIII стол., він творчо переосмислив їх. Великий прямокутний у плані храм має чотири опорні стовпи, що поділяють його на три нефи і тримають систему напівциркульних склепінь та три бані, поставлені по подовжній осі. Із східного боку примикає центральна апсида однієї висоти з основним об'ємом і двома низенькими з боків. Головна увага будівничого зосереджена була на величезному кубічному масиві храму розчленованому розміреним неспішним ритмом піластрів, не зв'язаних із пляново-просторовим членуванням, що було типовим для давніх споруд. Високі фронтони, оздоблені пілястрами та нішками з живописом, вінчають північну і південну фасади. А над ними підносяться три бані з височенними грушовидними барочними верхами з ліхтариками. Із слабо розчленованим монолітом храму гармоніює завершення трьома великими банями. Оригінальність споруди в тому, що вона здається скомбінованою з двох храмів так, ніби майстер в кубічний об'єм із східного боку врізав звичайну тридільну трибанну церкву, але втиснув її не повністю, а так, що за межами куба лишився один компартимент — гранчаста апсида, увінчана банею.

Коли переступити поріг церкви, то через неширокі двері відкривається великий світлий простір; поєднані дві тенденції: базилікальна і центрична. Спершу відчуваєш глибинність простору, як у тринефних храмах, а потім захоплює висота, як у дерев'яних трибаних церквах. Таке вирішення простору ускладнюється ще й тим, що бічні приміщення — хори в межах західньої пари стовпів оформлені двоярусними арками. Вони створюють потрібний контраст із високо піднятими склепіннями середнього нефу і трансепту та дають можливість відчутти масштаб інтер'єра, організованого з такою досконалістю і лаконізмом. Хрещаті стовпи сприймаються як квадратні монолітні, бо рамена їх ледве помітні, їх виступи не перевищують 10 сантиметрів. Вони ледве окреслюють межі рамен. Зір легко лине за їх лініями на велику висоту, де вони сходяться в замках ледь помітно стрілчастих арок, щоб передати свій літ круглим баням, які ширяться над простором храму. Скупість мистецьких засобів, відсутність дрібних членувань і будь-якого декору надають усій композиції інтер'єру особливої прозорості.

Іконостас, що був у храмі, можна сміливо віднести до визначних пам'яток мистецтва. Він займав всю ширину храму, а по висоті сягав підвіконня в центральній бані. Дуже гарною золотомережаною стіною здіймався він від підлоги аж до основи бань, підхоплюючи урочисту ноту вертикальних мас, їх політ у височінь. Середнє поле іконостасу спрямовується вгору з такою силою, що змігши протистояти його нездоланному рухові теж зламуються і йдуть за ним. Тут поєднана гармонія виразних вертикальних ліній різьблених колонок і рамен не з горизонтальними лініями, яких майже немає, а з опуклими і навскісно піднятими вгору карнизами, що утворюють особливий «хвилястий» ритм, надають композиції певної динаміки й вишуканості.

Іконостас цей виконали, безперечно, ті самі майстри, які працювали у Великих Сорочинцях, Гамаліївці, в ніжинській Миколаївській церкві та роменській церкві на Засуллі. В цих іконостасах довершеність композиції, буйність орнаментальної різьби, мажорність усього образного ладу декоративних засобів досягли вершини.

З Ромном зв'язаний всесвітньовідомий дерев'яний храм Покрови, збудований у 1764 р. на кошти Петра Кальнишевського — останнього запорізького кошового. Кальнишевський був родом з околиць Ромна — села Пустовитівки, де теж збудував (у 1773 р.) Троїцьку церкву. Крім того, він зробив багаті вклади в храми гаптованими ризами та ювілерними виробами — окладами на іконах, дарохранительницями та євангеліями. Ці твори характеризуються тими ж рисами стилю українського барокко, що й монументальна архітектура та іконостаси. Можна думати, що в галузі дерев'яного будівництва та мистецтва Ромен був центром місцевої школи, це особливо помітно в галузі архітектури. У храмі в с. Левченках майстер особливо вдало ставить три гранчасті в плані бані, що мають по два заломі. Основні об'єми дуже високі — вінчання ледве дорівнює їх половині, через те маси виявляють сильний

рух вгору. Простір бань пов'язаний великими двоярусними фігурними арками-вірізами, в композиції яких так само домінують вертикальні розміри.

У церкві села Артюхівки центричність трибанного храму майстер виявляє середньою банею, яка в плані й в об'ємах дуже велика. З тією ж метою він робить бабінець квадратним, з набагато нижчою банею. З освітленим багатьма великими вікнами центральним зрубом контрастує розчленований хорами на два яруси темний бабінець. На освітленій стіні нефу виділяється двоярусний фігурний виріз. Це ж завдання створити монументальний і, одночасно, мальовничий образ ставив перед собою й будівник церкви в селі Пустовитівці (1773 р.). Але на відміну від артюхівського майстра він прагнув до рівноваги, гармонії трьох бань. Він теж зробив середню баню дуже високою, але бічні не протиставив їй, а навпаки, зблизив; вони мають ті самі форми, як і середня, і також по два заломі. Серед триверхих будівель пустовитівський храм найбільш довершений.

Будівники цих споруд підготували ґрунт для творчості геніального будівничого Покровської церкви. Тому, хто не бачив її до загибелі під час пожежі 1941 р., важко уявити собі досконалість форм цієї церкви, чистоту композиції і класичну рівновагу мас. Тут знайшли втілення найвищі досягнення в галузі будівництва. До центральної квадратної в плані бані були навхрест цілком поставлені чотири трохи нижчі. Кожна з них складалася з основного, дуже високого об'єму, увінчаного банею з двома заломами. Зовні перехід у заламах утворювала характеристична барочна покрівля грушовидної форми. Лінії граней зрубів невтримно линуць вгору, зупиняючись на якусь мить у м'яких обрисах покрівлі першого залому, щоб, наче після недовгого роздуму, знову полинути вгору в лініях першого підбанника, ще раз затриматися на коротку мить у покрівлі другого залому і випрямитися у гранях останнього підбанника, а далі зійтися в лініях шишака. Пропорції окремих складових частин і мас споруди в цілому знайдені бездоганно, з неабиякою мистецькою логікою, аналогію якій маємо хіба в суворих законах контрапункту в музиці. Центрична композиція споруди змусила будівничого рівноцінно вирішити архітектуру фасад і три входи. Невеликі двері, з навскісно зрізаними кутами, оформлені досить широким одвірком з різьбленим рослинним орнаментом стилізованого бігунця та дубового листя. Помірна величина одвірків, невисока рельєфна різьба дуже добре пасували до глухих площин зрубу. Через які б двері не зайти в храм, уже з першого погляду відкриваються всі бані, об'єднані арками-вірізами, висотою до парусів. Однакові розмірами і конструкцією, вони утворюють незвичайно гармонійний єдиний простір. Висота споруди здається значно більшою, бо бані із заломами та стінами зроблено з нахилом всередину, відповідно до законів оптичного сприймання пред-

метів у просторі. Тому абсолютна, двадцятишестиметрова висота бані сприймалась як тридцятип'ятиметрова.

Винятково оригінальний іконостас займав усю ширину храму в межах стін бічних бань, паралельних іконостасній. Щоб посилити гру світла і зберегти правильні пропорції ікон, майстер зламає іконостас у плані, подібно до того, як це зроблено в козелецькій або Іллінській церкві в Чернігові. На стилістичну близькість до цих храмів вказують характер рокайлевої різьби, цілком «козелецькі» за типом кручені колонки й ряснота рельєфної сюжетної різьби. Немає сумніву, що такий задум не тільки виник під впливом іконостасу в Козельці, а й виконаний одними і тими ж руками. По центру іконостасу через усі яруси проходило широке поле, будучи його композиційною вертикальною віссю. В межах середніх трьох піль першого ярусу, майже шестиметрової висоти, разом з пределою містились царські врата, а в бічних — намісні ікони з образними сюжетами над ними та під ними, на пределі.

Естетичні уподобання майстра лежать цілком у сфері принципів барокко. Тому в композиції іконостасу він увесь час нагромаджує окремі елементи, переплітає їх чи ритмічно повторює через певний інтервал або ж, навпаки, згущає чи розріджує. Він залюбки протиставить химерно окреслені форми спокійним, покручено-рельєфні — деталям з різними площинами та архітектурними формами.

У композиції царських врат нижню частину до карнизу цоколю займали три різновеликі фігурні картуші в рокайлевих орнаментах, що химерно вигиналися, немов золоте полум'я, охоплюючи медальйони- картуші. Архітектурне завершення нижньої частини врат поступово переходило у форми споруди, де в інтер'єрі вміщене «Благовіщення». Хвилясто-напружений рух рокайлевих завитків продовжували динамічні пози Архангела та Богоматері, одержі яких (так само як і завіси позаду них) ніби обвіває порив вітру. Неспокійний рух складок підхоплювався завитками величезного верхнього картуша. Крайні елементи його завершувались статуями святих. Нарешті, вся композиція врат була увінчана рельєфом української п'ятибанної церкви. Композиції зроблені барельєфом у дереві й позолочені. Скульптури виконані з великою майстерністю, постаті видовжених пропорцій зображені в найрізноманітніших позах, — починаючи із спокійних у пророків і кінчаючи сильно виявленим рухом у Вседержителя. Маленькі голови, вишукані пози постатей іконостасу стилістично зв'язані з рельєфами на євангелії, яке Кальнишевський передав у храм його рідного села Пустовитівки. Хоч стиль орнаментів барочний, але елементи, з яких він складається, не рокайлеві, вони являють собою стилізований акант, що виростає великими галузками з нижнього картуша з донаторським написом і, звиваючись, огортає медальйони з євангелистами та Розп'яттям у центрі. Майстер із великою любов'ю і ретельністю карбує не тільки постаті чи орнаменти, а й архітектурний пейзаж внизу Розп'яття. Там можна побачити високий мур, що оточує місто з великою

брамою і баштою над нею. З-за оборонних мурів видно палац з галереєю на другому поверсі, невеликі будинки, вкриті тесом, і кілька церков з дзвіницями. Вони увінчані двоярусними барочними верхами. Навіть гонту майстер не забуває викарбувати на їх покрівлі. Отже, мистця захоплювала декоративна краса, життєві подробиці, і він намагався передавати їх якнайточніше.

До Покровської церкви в 1769 р. була зроблена... »гробниця коштом жителем роменським Іваном Сліпенченком з женою своєю Єкатериною«. Вона важлива тим, що в мистецьких образах її втілено смаки не тільки замовників чи ювелірів-професіоналів, а й звичайних жителів Ромна, що не мали титулів та звань. Тепер ця дарохранительниця зберігається у Вознесенській церкві. Вона вирішена як архітектурна споруда, на її рогах, в усіх трьох ярусах, вміщені фігурки ангелів та обраних святих. У нижній частині з чотирьох боків розміщено рельєфи — »Моління про чашу«, »Наруга«, »Зняття з хреста« і »Воскресіння« — головні моменти страсного циклу. Кожний з них вирішений як жанрова сцена вільної композиції. Техніка карбування свідчить про велику майстерність ювеліра. У дарохранительниці в орнаментах, поряд з рослинними елементами, використовуються і рокайлеві. Майстер так уподобав їх, що в окремих сценах, замість архітектурного чи пейзажного тла, примхливо komponував рокайлеві завитки. Навіть у »Молінні про чашу« дерева і гори виростають із завитків ракушок.

За Ромном ще довго видно горбаті береги Сули з мальовничою низенькою забудовою, серед якої виростає нерухоме громаддя Святодухівського собору.

Біля Штепівки дорога виходить на вододіл басейнів Сули і Псла, а далі йде голим степом, потім недовго густим дубовим лісом. Звідти вона виходить на крутий обрив, де кінчається ліс і несподівано відкривається дуже широка зелена долина. У глибині цієї долини на річці Ольшанці лежить місто Лебедин, засноване на місці давнього Лебязьгородища в 1658 році. В Лебедині уціліла до наших днів Михайлівська церква, збудована в 1748 році. Тутешні майстри особливо полюбили тридольні храми, яких колись тут було аж п'ять, тільки один з них був хрещатий, однобанний. Слід сказати, що в жодному з них не повторюються форми або плян іншого. В Юр'ївській церкві гостро підкреслена середня восьмигранна баня з двома залами, до якої туляться гранчасті бабинець і вівтар з невеликими банями на тоненьких шпильях. В церкві Трьох святих (1795 р.), завдяки огряднішим баням і сильно акцентованому об'ємові середнього приміщення, ця сама тема виступає монументальніше. А в інтер'єрі панує середній верх, яскраво освітлений великими вікнами, і тому він здається дуже просторим і високим. Тендітно різьблені скоби гарно підкреслюють великі площини рублених стін.

Для церкви Жон-мироносиць був обраний однобанний варіант тризрубного храму. В об'ємах вона мала вигляд величезного квадратного

стовпа-башти, завершеного восьмигранною банею з трьома залами. Низенька апсида та бабинець були майже непомітні. Її чіткий уступчастий силует одразу привертав увагу. Інтер'єр сприймався як башта, відкрита до самого центру бані, ритм заломів якої створював ілюзію небувалої висоти.

Але вершини майстерності досягнуто в хрещатому однобанному храмі Миколая (поч. XVIII стол.), де розвинута тема центричності, як і в Мироносицькій церкві, але з більшою логікою та іншими архітектурно-конструктивними й мистецькими засобами. Тут так само виділено середню квадратну в плані баню, до якої прирубано високі гранчасті приміщення. Щоб серед них не загубилася центральна баня, довелося зробити її дуже високою. Ширина у неї відноситься до висоти як 1 : 2, а вінчання бані з двома залами до основного об'єму взяті в золотому відношенні. Для манери будівничого характеристичний нахил до видовжених пропорцій. В цьому «ключі» витримані відношення не тільки головного об'єму середньої бані чи бічних приміщень, а й складових частин заломів. Такі пропорції бані зустрічаються дуже рідко.

В інтер'єрі неподільно панує центральний зруб. Його прямокутний простір підноситься впевнено і суворо, а масштаб відлічують ритмічно розташовані в кутах різьблені скоби-стяжки. Чотири грані зрубу, досявши основи парусів, немов розквітають у лініях гранчастої бані й, легко ламаючись у заламах, линуть у зеніт.

На жаль, не збереглися не тільки лебединські храми (крім одного), а і їх іконостаси. Кілька ікон, що дійшли від них, свідчать про високу майстерність і самобутність їх творців. Привертає увагу український типаж — смагляві обличчя із зосередженим поглядом карих очей. В музеї є ікона архангела Михаїла з дияконських дверей. Він зображений з лицарськими обладунками, але на відміну від більшості майстрів, які малювали його в динаміці й сильному русі, у різноманітних поворотах, лебединський художник написав його майже фронтально, в гордій позі. Великі карі очі «охоронця душ людських» пильно дивляться на глядача. В лебединському образі втілені юність, буйння молодечих сил.

Інакше вирішений образ Миколая — покровителя теслів. У нього такий же прекрасний овал, як і в Михайла (це свідчить про спільність школи), але погляд його сповнений старечої мудрости з відтінком якогось смутку. Обличчя схоже на чумацьке, обпалене сонцем і суховіями, облямоване срібною, коротко підстриженою бородою. В «Деїсусі» Богоматір намальована в квітчастій сукні, яку видно під мафорієм. З Михайлівської церкви походять ікони Якима і Ганни, що викликають зацікавлення з двох поглядів. Поперше, вони свідчать, що в розписах храмів існували два іконографічні варіанти — із святыми Якимом і Ганною та без них (як і в іконографії іконостасів); подруге, вони відзначаються високими художніми якостями. Яким і Ганна — в костюмах

XVII століття. Їх вигляд, пози, жести, силуети не мають нічого від барокко: вони цілком належать до сфери мистецтва Відродження.

Слобожанці були суворими і прямодушними людьми. Щоб покинути насаджені оселі на Придніпров'ї і помандрувати за тисячу кілометрів, треба було мати неабияку силу характеру. А прибувши на нові дикі й необжиті місця, доводилось рубати ліс, орати поле, будувати хати і замки, церкви і башти, і все це на прикордонні, тримаючи в одній руці меч а в другій — рало. Не дивно, що й суворі силуети храмів позначені силою і впевненістю, а живописні образи — відвагою і прямою. Саме ці риси найбільше цінували тоді, і їх втілено в пам'ятках Лебедина.

Образ Ганни, де намальовано не святу, а слобожанську козачку, треба розглядати скоріше як портрет. Прегарний овал смуглявого обличчя огортає біла хусточка, що підкреслює соковиту корнацію обличчя. У правій руці вона тримає гілочку з квітами, а лівою граціозно підтримує її. Силует відтіняє її горду поставу. Люди, які освоїли величезні простори східних земель України, заслуговували на повагу, вони могли з гордістю оглянутись на свій «край заселений, на свої міста і села, предивно збудовані», на свої засіяні поля.

Недалеко від Лебедина є село Межиріч, назване так тому, що лежить між ріками Псьом і Ольшаницею. Місцевість тут горбиста, з виразним ландшафтом і гарними краєвидами околиць. Оселя заснована в 1642 р., з часу визвольної війни вона стала сотенним містом Сумського козацького полку. З Межирічем зв'язані першоклясні пам'ятки української архітектури — дерев'яна Преображенська церква (1760 р.) і кам'яний Успенський собор (1759-1770, спорядження — 1775 р.). З них зберігся тільки Успенський собор. Ктитором його був архимандрит Києво-Печерської лаври Лука Білоус, уродженець Межиріччя. Взірцем для будівника собору була Успенська церква в Охтирці (1728-1738 рр.), від якої межиріцький храм відрізняється тим, що за межі основного, квадратного в плані приміщення ледве виступають гранчасті апсида та бабинець, а на північній і південній фасадах — невеликі прямокутні ризаліти. Отже, кубічний масив помірно розчленований. Як і в його прототипі, в межиріцькому соборі чотири опорних стовпи, поставлені по осі стін прямокутних і гранчастих виступів, несуть з допомогою підпружних арок і парусів велику восьмигранну баню та напівциркулярні й зімкнуті склепіння. На рівні хорів фасади оперезані досить широким карнизом. Архітектура будівлі досить стримана; тільки наріжні пілястри, карнизи та наличники вікон з лучковими фронтончиками оживляють фасади.

Якщо художні якості екстер'єра не підіймаються вище середнього рівня, то архітектура інтер'єра, безперечно, заслуговує на велику увагу. На дев'ятикамерному хрещатому плані серед восьми низьких камер підноситься на чотирьох міцних пілонах, з допомогою підпружних арок, висока баня. Завдяки цьому засобові тут своєрідно організовано

інтер'єр і оригінально й виразно розкрито простір у висоту. Інтер'єр нескладний: в ньому послідовніше виявлена центричність, ніж у Козельці, завдяки контрастові склепистих бічних приміщень. Пуританському характерові простору відповідає оригінальний тридольний іконостас. Він ще по-барочному зламаний у пляні, однак у ньому переважають білі площини, з якими контрастують позолочені архітектурні елементи та зрідка розміщені рокайлеві картуші. Цей іконостас має в собі елементи заперечення старих мистецьких засад і провіщає народження іншого стилю — класицизму.

В Преображенському дерев'яному храмі дуже оригінально вирішено композицію мас і для більшого акценту центричності середній величезний восьмигранний зруб зроблено сплюсненим, ніби його стискають гранчастий вівтар і квадратний бабінець. Їх вертикальні осі помітно нахилені в бік середньої бані. Бічні невеликі верхи — з одним заломом і на тоненьких шиях, а середній, навпаки — з трьома заломами і дуже широкий. В інтер'єрі баня має вигляд величезної ротонди, відкритої в бічні зруби високими фігурними двоярусними вирізами.

Наступна наша зупинка в Сумах, заснованих у середині XVII сторіччя. Розташоване поблизу кордонів Росії, на вигідному торговельному шляху, що ішов через Путивль на Москву, це місто швидко багатіло і зростало. Його питома вага в економіці та культурі Слобожанщини була дуже значна: Суми стояли на другому місці після Харкова. Вони були добре укріплені. Ще й сьогодні рештки валів можна бачити біля Воскресенської церкви, збудованої у 1702 році. За пляново-просторовою організацією вона повторює тризрубну трибанну дерев'яну церкву. Але це не просте копіювання: майстер наслідує тільки тип, а щодо архітектури, пропорцій, співвідношення мас, декору йде власним шляхом. Передусім він ускладнює плянову композицію тим, що з трьох боків — півночі, півдня і заходу — додає невеликі ганки, а в об'ємно-просторовій організації додає ще нижній теплий храм. Отже, собор у нього поставлений на високу підкліть (так, як це відомо в російській архітектурі). Завдяки цьому збільшилась висота, а двоярусні ганки надали пірамідальності мальовничо-розчленованим масам.

В об'ємно-просторовій структурі храму є кілька особливостей, що свідчать про оригінальне мистецьке мислення. Насамперед бані мають по одному залому з великими ліхтариками. У пропорціях вони широкі, бо їх восьмигранні підбанники однієї ширини з квадратними приміщеннями, на яких вони стоять. Крім того, бічні бані поставлені так тісно, що їх підбанники «злиплися» із четвериком центральної бані. Саме це й надає споруді монолітності. Велике враження справляє могутній вертикальний рух трьох бань, що зрослися в триєдиний моноліт, міць якого підкреслюють архітектурні деталі й легка світлотінь.

Будівничий любить гру — контраст, протиставлення і гармонійне поєднання протилежних тенденцій. Як бачимо, монолітності він протиставить сильне членування тим, що середня баня ширша в пляні і з

трьох боків є невеликі ганки. Рухові бань угору, вертикальному бігові лінії пучкових пілястрів у четвериках і суцільних у банях протиставляються численні горизонтальні членування. З монолітністю об'ємів контрастують глибоко врізані амбразури вікон, тендітним наличникам і тоненьким пучковим колонкам із великою кількістю поясоків та перехватів протиставляється масив бань. Але жодній з протилежних тенденцій не віддається перевага: вони примирені, узгоджені. Така особливість архітектури Воскресенської церкви в Сумах і є основною стильовою ознакою українського барокко. Розчленованість масиву та декор, розраховані на світлотіньову гру, на ефект, відповідають заходам барокко, але одночасно відображують народне розуміння організації внутрішнього простору. Архітектура описуваної церкви свідчить про вплив російської архітектури: йде передусім про декоративні пучкові колонки з «перехватами», наличники та про засіб постановки храму на підкліть.

Інтер'єр нижньої церкви нагадує скоріше житлове приміщення, перекрите напівциркульними склепіннями з розпалубки. Воно просте і затишне, але верхня церква вражає лаконізмом і енергійністю композиції. Чотири площини стін ясно окреслюють межі простору. Вони спокійно підіймаються вгору і, досягши в кутах межі четверика, перебиваються чотирисхідчастими конічними парусами вірмено-грузинського типу, а далі продовжують свій рух у гранях восьмерика. Тим-то простір храму не схожий на бачені досі споруди. В цьому його оригінальність.

(Далі буде)

**В Українській Видавничій Спілці (Лондон) вже появились
окремим випуском спомини**

**ДМИТРА ГРИЦЬКА
ЛІС ГОРИТЬ!**

Книга має 396 стор., на доброму папері, в твердій обкладинці з естетичною сорочинкою. Це спомини кол. вояка УПА, які в нашій мемуарній літературі є унікатом, бо побудовані на збережених записках під час перебування автора в рядах української визвольної армії (УПА); документація і хронологія подій, що заперечують наклепницьку літературу ворогів про дії і боротьбу Української Повстанської Армії на т. зв. Закерзонні.

Ціна: у Великій Британії — 3 ф., у США і Канаді — 8 дол., в Австралії — 6 дол., у Німеччині — 20 нм., у Франції — 30 фр., у Бельгії — 250 бф., в інших країнах — рівно-вартість англ. фунта.

Замовлення просимо слати до:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Rd., London N1 1LF, Great Britain.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ
ПИСЬМЕННИКІВ І ПОЕТІВ

Ярослав КУРДИДИК

НАРОД, МОВ ЛІС...

*»Караюсь, мучусь, але не каюсь...«
Тарас Шевченко*

Сивіють... А й далі ще гордо маршують
Мої друзі — розкинені по світу,
А в їх серцях у спалахах нуртують
Слова Твого Святого Заповіту...

І Ти був теж солдатом за Уралом,
І так, як ми — терпів наруги й кпини,
Тоді ж, як нині, кремлівські капралі
Не розуміли, що Ти — Незнищимий!...

І що народ, мов ліс у чорноземі,
З дубових плетив і з гіллям крежанистим,
Продер корінням ворожу нікчемність
І Твоїм мітом — всю зневіру нищить!

Роки пливуть — пробійно та бурхливо,
І народ, мов ліс, росте і корениться,
А Твоє Слово Пророче — сповнилось:
— Стікає кров'ю, але не кориться!!!

Верезень, 1976 р.

Володимир ГАВРИЛЮК

ЧОМУ В КРАЇНІ ВОЛІ
ГНУТЬСЯ ЖАЛОБ ТОПОЛІ?

На кожному помітне
те велетенське сяєво,
що з могили Канева
нас гріє заповітно,

де звівся Він
гранітною різьбою,
де заповітний Його дзвін
гримить понад добою.

Але, покищо,
хоч котиться грімка луна,
на скучерявлених ланах
погубний вітер свище.

І дивно, дуже дивно нам,
Чому, до речі — там
слова Його прекрасні,
А в країні рідній в'язні?

Чому в країні вольного народу
загнуздано свободу?
Чому в країні волі
гнуться жалоб тополі?

Ганна ЧЕРІНЬ

ПОВОРОТ

В зелених віконницях пальм
Вітер колише фіранки.
Вперед, в необмежену даль
Кличуть пророзі ранки.

Там сонце в синьому океані
Плаває та купається.
Об хмари пухкі, бавовняні,
Накупавшись, утирається...

І радість стає всезагальною.
Я чую, що мовлять квіти.
Я вже стала стрункою пальмою,
Що без сонця не може жити!

І все ж я покину Фльоріду,
Заворожені дні й вечори,
І далеко на північ поїду,
Де сніг і морозні вітри.

Та сонце не піде за мною.
Перетнуть нашу єдність шляхи...
І знову я стану сосною,
Що мороз настромлює на шпильки.

У поїзді, 16. 1. 1975 р.

Гео СИВАШ

ПОВІРТЕ НА СЛОВО

(Повість)

Розділ I

Кожна важлива подія мусить мати свій початок. Наша повість також має свій початок, і то дуже поважний, із незвичайними, як далі побачите, наслідками.

Початок цієї історії — в кабінеті заступника шефа КГБ, генерала Георгія Краснопйорова, людини впливової і меткої, авторитетної не тільки в рядах органів безпеки, а навіть і в партійних, де він не раз мав відповідальні становища, а недавно був членом самого ЦК КПСС. І ось тепер його призначено першим заступником шефа КГБ. Самолюбство генерала було трохи діткнене, коли він мусів офіційно зголоситися до свого нового шефа, майже нікому невідомого висуванця Комсомолу, який із виглядом хлопчини сидів у своєму новому кабінеті.

Генерал заздалегідь намагався розгадати, з ким прийдеться йому перевертати догори ногами все те, що будувалось на протязі десятків років. Але він приємно розчарувався не тільки підходом нового шефа до реорганізації, а і його власною особою. Висуванець Комсомолу виявився непересічною, багатою на фантазію людиною. Багатолітню працю генерала в органах КГБ він використовував як власний досвід і доповняв його своїми висновками. Генералові в його довгому й досить бурхливому житті доводилось бачити різні «характери», тому — глянувши на свого нового шефа — він сказав собі: «Оцей молодик піде далеко! В нього є те, чого бракує багатьом нашим вождям і вожденьям. А це мені подобається. Він хитрий, меткий, навіть інтелігентний. Виглядає, що в нього вже є деякі пляни, для реалізації яких ми йому необхідні. А далі — час покаже...»

І час показав — генерал і тепер не помилився. У період «відсталізації» партійного і кагебістського апаратів було ясно, що партія намагається підпорядкувати собі КГБ, до того ж на перше місце висуне генералітет армії, як тривалу підвалину нового партійного проводу. Генерала Краснопйорова, не зважаючи на деякі його «прогріхи» за часів культу особи, знову послали до КГБ, призначивши йому відповідальний пост із неофіційними завданнями — стежити за новим шефом. Ось і все. Шеф КГБ контролював генерала, генерал — шефа, шефа — партія, партію — армія, армію, «несогласно» — могутні органи КГБ, і все пішло по-старому, як колись за «добрих часів» Берії...

Тісна співпраця генерала із шефом настільки їх взаємно зблизила, що вони стали ніби добрими приятелями, і з півслова розуміли один

одного. Генерал доповнював те, чого бракувало шефові, а шеф те, чого не мав генерал. Як бачимо, все, покищо, було в найкращому порядку.

Не будемо описувати, як виглядав генерал, який у нього був «м'який» та «сердечний» характер. Це його справа. А про шефа КГБ згодом скажемо трохи більше, ніж про його заступника, бо він відіграє в нашій повісті досить помітну роль.

Генерал Георгій Іванович Краснопйоров влаштувався із своїм штабом на шостому поверсі горезвісної Луб'янки, у змодернізованому люксовому кабінеті. Перше враження відвідувачів було таке, ніби вони не в кабінеті заступника шефа КГБ, а в багатого колекціонера творів прекрасного мистецтва. Кабінет був оздоблений гігантським перським килимом, на його стінах — рідкісні колекції зброї, образи советських та закордонних майстрів-мистців. Чи справді генерал був цінителем того, що мав? Цікавих відсилаємо до генерала запитати його самого, очевидно, при нагоді відвідин у його затишному й гарному кабінеті...

Генерал був удівцем, мав дочку-одиначку і, як водиться у таких випадках, виявляв до неї свою «слабість», бо любив її ніжно (а була це «ніжність» кагебіста!) і нічого для неї не жалював. Та й сам генерал не вважав себе за такого старця, щоб байдуже пройти повз гарненьку танцюристку з «Большого». Все ж після смерті жінки він не шукав собі іншої, весь свій час віддавав праці, доньці та полюванню, що його любив ще з молодих років. Він не звик виставляти на показ своє приватне життя, самотнє, яке уважав за свою власність, а не державну. Але тут помилявся, бо коли він, не офіційно, звичайно, стежив за іншими, за їхнім життям, у тому й приватним, то завжди хтось інший стежив за генералом, бо так здавна було і є в цьому царстві кагебістів і компартії.

Коли ми щойно почали нашу повість, то треба сказати ще й про те, що була рання весна, вулиці завалені брудним снігом, а у великі калюжі неохоче час від часу заглядало ще холодне сонце. На тій же вулиці розгорнулось будівництво 20-поверхового будинку, побіч якого стояла халупа ще з якогось неясного століття. Таких халуп тут багато, бо і в них живуть люди — дах над головою кожному потрібний...

«Куди ж ці люди так поспішають? Чи не забагато їх у столиці? Столиця... Коли Москву порівняти з Лондоном, Парижем чи передвоєнним Берліном, то тільки розведеш руками, вони сами опустяться. Вона — ще й досі провінція, далека й дика, ніяк не може наздогнати інших столиць чи хоч би втриматись на якомусь пристойному рівні... Бідна наша столиця, хоч і хоче стати столицею світу...» — Так думав генерал, ставши біля вікна у своєму затишному кабінеті. Генералові думки були важкими, як оті весняні хмари, від яких не знати, чого сподіватися: чи дощу, чи весняного грому. Може, дехто з його приятелів уже й помітив, що в останній час він став якимсь заклопотаним, трохи розсіяним, а до того ж ще й дуже нервовим. Таке з ним траплялося рідко...

Важкі Краснопйорові думи перервав обережним кашлем черговий офіцер — капітан Зарубін. Він — підтягнутий, елегантний, свіжий. Таким і мусить бути черговий офіцер при генералові. Краснопйоров провів цілу ніч у кабінеті й після багатьох годин важкого роздумування прийняв, нарешті, тверде, непохитне рішення. Одне з тих, що в житті належить до винятків. А коли Краснопйоров щось вирішив — ніколи не змінював.

У дверях чекав черговий офіцер. Генерал ще раз кинув оком на широкий робочий стіл. Тут не було нічого зайвого. Телефони (їх аж п'ять!), папка з документами для чергового підписання, свіжі газети. Газети його не цікавили, він мало коли їх читав, бо ж і без газет знав більше ніж інші. Але... поруч газет лежить пухненький зошит у гарній, із крокодилячої шкіри, обкладинці. Він відкритий на останній сторінці, під якою чіткий генераловий підпис. Генерал перевів свій зір із зошита на велику мапу СРСР. Потім, не поспішаючи, підійшов до столу, провів пальцями по сторінці, ніби вигладжував її, і енергійно закрив зошит. Витягнув із шухляди шкіряну течку чорного кольору з оббитими сталевим поясом берегами. Течка без замків відчиняється тільки тоді, коли потиснути за оті береги. Генерал вклав зошит до течки, легкий сталевий звук — і вона замкнена.

Капітан Зарубін не спускав з генерала очей, він знає — генерал »не в настрою«, не спав цілісніжку ніч...

— Негайно викликати капітана Анісімова! — пролунав сталевий голос генерала.

— Єсть! Викликати капітана Анісімова! — як відгомін прозвучала відповідь капітана. Він хотів різко повернутись і відійти, але його затримав голос генерала:

— Сьогодні я нікого не приймаю. Ясно?!

— Так точно! Дозволю...

— Заткайтесь, капітане. Де ваш Анісімов?

— Він тут, у секретаріаті...

— Пшол! — рывкнув генерал на ошелешеного капітана. — Чого задубів?!

Капітан прожогом вискочив до генералової приймальні, в якій зібрався цілий його штаб — полковники, майори, капітани. Всі вони, глянувши один на одного, відразу зрозуміли незвичайний поспіх генералового секретаря, що вискочив, мов опарений, з кабінету. Але чогось незвичайного в тому не бачили, бо генерала знали як вибухову й нервову людину. Вже звикли до цього, догадувались, що коли генерал »заганяє у могилу« ввесь свій штаб, то справи напевно дуже важливі й ловити гав не можна.

За кілька хвилин капітан Анісімов, кур'єр спеціальних доручень, став перед злющими очима генерала:

— Капітан Анісімов на ваш наказ!

— Підійди сюди! — суворо наказав Краснопйоров, що стояв біля столу, тримаючи в руці течку.

Анісімов підійшов, як сказано в «уставі», і завмер. Він, здавалося, «їв» очима свого генерала.

— Капітане Анісімов... — почав генерал — ось течка і ви передайте її в руки шефа. Нікому іншому. Зрозуміли? Це наказ. А за його порушення — вас чекає розстріл!

Анісімов аж задубів від несподівано гарної перспективи. Генерал ніколи не говорив до нього таким тоном. Просто передавав йому течку чи щось інше і казав кому доручити. І все. А йому було відомо, що за будь-який провал важливого доручення — просто «шльопали» й тоді не було часу навіть згадати свою бідну маму. Але Анісімов у своєму «послужному списку» мав самі похвали й нагороди, тож лякатися не було чого. І повторив своє стереотипне:

— Течку наказано передавати в руки шефа, беру її на персональну відповідальність!

— Харащо! — генерал дещо подобрів. — Вас зараз відвезуть на аеродром. Не мушу нагадувати, що ваша місія суворо засекречена. Ніхто не має права знати, що і куди везете. Ніхто, дослівно ніхто, крім мене і вас. Слухайте, Анісімов, — голос генерала знову став шорстким, — якби щось трапилось, течку негайно треба знищити. Ось тут, бачите, натисніть у цьому куточку. Але підкреслюю, ваше завдання — доставити її шефові. За кілька годин, як все буде гаразд, ви прибудете до шефа, а я увесь час буду тримати з вами двобічний радіовий зв'язок. Інформуйте мене кожної хвилини про все. Зрозуміли? А тепер ідіть, щасливої вам дороги, — генерал раптом закінчив зів'ялим старечим голосом вкрай утомленої людини. — Я тут присяду, засну на кілька хвилин...

Анісімов не рухався з місця, не знав, що відповісти на таке неслужбове закінчення.

Генерал простягнув йому течку, він узяв і притиснув її до себе. Це ж бо не звичайна службова течка, яку приковували до зап'ястя руки — її треба тримати увесь час, як малу дитину, біля серця... Адже він відповідає за неї своєю головою, а голова така ж потрібна, без неї йому не жити. Отже, за всяку ціну треба доставити течку шефові. «Але, чого я так розхвилювався? — думав Анісімов. — Хіба ж це вперше? Звичайна ж річ — сісти в літак, кілька годин лету, висісти з літака, поїхати на дачу шефа і віддати йому в руки оцю течку... Не раз уже бувало, що виконуючи важливе завдання, щось смоктало, як кажуть, «під ложечкою». Не завжди вдавалось виходити з води сухим, але це було під час війни, а тепер — мирний час. І чому після цієї розмови з генералом щось засмоктало біля серця так сильно, аж до нудоти...»

За дверима генералового кабінету на Анісімова чекав Зарубін. По обличчі товариша (ще із шкільної лавки в спецшколі) Зарубін зрозумів,

що розмова з генералом не була звичайною, бо такого посірілого Анісімова він дотепер ще не бачив.

— Що сталося? — запитав. — Матюкався старий? Заганяв у могилу? — Але на його велике здивування Анісімов тільки ніяково посміхнувся і тихо кинув:

— Та трохи заганяв... У нього настроїй такий, ну, знаєш... А ти чого стоїш? Давай охорону.

Зарубін ще більше насторожився. Адже він всезнаючий секретар генерала, через його руки йшли всі матеріали в закриту для всіх кімнату, на дверях якої було дві букви: КШ — відділ шифрів і кодів. А ось тепер від нього щось приховують.

— На тебе вже чекають сержанти, — відповів він. (Спецкур'єра завжди відправляла до літака спецохорона). Але зміни свою фізіономію, бо коли побачать тебе таким у секретаріаті, то будуть радіти... Що ж було між вами? — допитувався.

Між Зарубіним і Анісімовим дотепер ніби не було жодних таємниць. Зарубін частенько відвідував товариша в його невеликій, але чепурній квартирі. Не тільки тоді, як Анісімов був удома, а й тоді, коли його не було, а була лише його жінка, гарна і «гаряча чортяка», як казали приятелі. Ходили навіть чутки, що ті відвідини мали особливий характер, але Анісімов не вірив «спліткам», хоч часто його брала охота їх перевірити. Зарубіна тепер кортіло довідатись, куди і чи на довго «зникає» Анісімов, бо хотів узяти із собою Машу на кілька днів у Крим. Не мавши дітей, Маша (Анісімова жінка), щоб не нудьгувати, заприятимилась із визначними військовими і партійними діячами, двічі або й тричі «героями Советського Союзу». Між ними був і капітан Зарубін, але він зумів у серці товариської Маші зайняти перше місце, усунувши з нього інших претендентів на прихильність «вірної» жінки капітана Анісімова.

На превелике здивування Зарубіна, Анісімов холодним службовим голосом закрив йому шлях до нерозгаданої таємниці:

— Капітане Зарубін! Про все, що треба буде, скаже вам пізніше товариш генерал... Очевидно, це його справа... — і злякався, що й так сказав забагато.

Заклявши в душі, Зарубін повів Анісімова до кімнати, в якій чекали вже два сержанти і один лейтенант. Вони мовчки відсалютували. Зарубін байдужим голосом кинув офіційну фразу:

— Капітана спецдоручень здано!

А лейтенант, ударивши під дашок, чітко відповів:

— Капітана спецдоручень прийнято! — Він пішов попереду Анісімова, а сержанти взяли капітана всередину, між себе. Востаннє Зарубін ударив «під козицьок» і попрощався з приятелем допитливими очима. Ескорта рушила довгими коридорами аж до вінди, яка повезла

їх у підвал, до гаражу з люксовими персональними і службовими автами першого заступника шефа КГБ, генерала Краснопйорова.

Тут залишимо, покищо, капітана Анісімова і подивимось за капітаном Зарубіном. Він, відпровадивши товарища у невідому дорогу, відразу зателефонував до Маші. Розмова була коротка, службова, закінчилась не менш коротким висновком: »Чекаю, цілую!» Телефоністка біля комутатора хитренько усміхнулась, вона знала Зарубіна і боялася його. Зарубін доручив телефоністці з'єднати його з рестораном персоналу й попросити до телефону директора кухні. Це була ще одна його помилка, за яку пізніше гірко заплатив. Розмова з директором кухні також мала зовсім невинний характер і, як здавалось, нічим не була пов'язана з розвитком дальших подій.

— Тут Зарубін. Приготуйте генералові чорної кави. Так, без масла. Стопку коньячку. Не думаю... Чекайте. Прийду сам і виберу для генерала меню...

Потім, уже без посередництва телефоністки, Зарубін ще зателефонував до свого секретаря і повідомив його, що йде до ресторану, щоб приготувати генералові сніданок.

— Коли б мене викликав генерал, я буду там, — сказав Зарубін.

— Харашо, валяй! Купи мені »столичних«, — відповів майор, що дижував біля генерала. Черга дижурних мінялася тут що три години.

Зарубін з'їхав віною до розкішного ресторану, призначеного для вищого офіцерського »состава« — »Комітету Госбезопасності, відділу ген. Краснопйорова«. Він бачив, що у великій загальній залі повно високих офіцерів — висуванців генерала, які готові були йти у вогонь і воду за нього. Були між ними й такі, що дістали генеральські пагони зовсім недавно. Таких Зарубін не зносив, в душі він був злопам'ятною людиною і не міг простити Краснопйорову того, що в списку підвищених і нагороджених офіцерів за війняткову службу його пропущено.

Він з презирством глянув крізь скляну стіну, що відділяла загальну залю від невеликого кабінету начальника ресторану, і пішов до нього. Тут, в кабінеті інтенданта першої ранги, Харламова, його чекала розкішна сигара з далекої Куби та усмішка самого шефа. Зарубін сів напроти нього, закинув ногу на ногу і пустив кілька кілець диму з кубинської цигари.

— Начальство у досить поганому настрої... — говорив помало й уривчасто. — Звичайно, яєшню з ковбасою, стопку водки приготуйте... Краще під такий настрій більшу... Він викликав Анісімова... я при цьому не був... Чай із чорним хлібом і мармеляда... На столі лежала мапа і зошит... чорний. На обід... я певний, що той зошит і повіз Анісімов, але куди? Анісімова місія — позаслужбова, себто приватна, генерала... Давай борщ або щі, він любить щі. І смаженого зайчика із салатом... І додатки такі ж... Негайно довідайтесь, куди відлетить Анісімов... Бажаю мати на борту свою людину... Компот, ні, вибач,

добра пляшка коньяку до обіду нікому не пошкодить... Потім прийде солодке... або — гірке, — і він затурбовано глянув в очі Харламову. — Вісімдесят процентів даю на «молодця» (так називали старі, заслужені чехісти молодого шефа КГБ, звичайно, за його плечима) — це до нього полетів отой, а може...

— А зошит? — запитав Харламов, записуючи генеральське меню.

— Зошит... він не дає мені спокою... Після закінчення дижуру...

— Він довго не даватиме спокою, — багатозначно відповів шеф ресторану, не дивлячись на Зарубіна... Нам також, — ехидно додав.

Зарубін відчув у тих словах приховану погрозу. Хотів запитати що вона означає, але в цю ж хвилину озвався телефон.

Харламов підняв слухавку:

— Так, він тут. — І звернувся до Зарубіна: — Вас кличе генерал.

Зарубін підвівся, недбало махнув рукою і подався до дверей, але його зупинив голос Харламова:

— Капітане, по-приятельськи раджу вам не приносити нам таких загадкових вісток, як ось тепер — хтось, кудись, я думаю... Нас не цікавлять ваші припущення, нам треба точної інформації, з першої руки, безпомилкової... Ви мусите... бож чого там сидите?..

Зарубін застиг біля дверей, не відчиняючи їх. Наказ від Харламова був несподіваним. Дотепер він, Зарубін, уважав себе за рівного в цій великій грі. А ось... І він різко повернувся до Харламова, блідий від хвилювання, але спокійно, як йому здавалося, промовив:

— Іntenданте Харламов, дозвольте і вам дещо сказати... Коли вас, вас (він підкреслив це слово) себто не вас особисто, а ось інших, не задовольняє моя скромна співпраця... — Зарубін криво усміхнувся — я подаюся у відставку... І ще одне... — тут Зарубін здушив у собі гнів, — я не дозволю на те, щоб до мене говорити таким тоном, навіть тоді, якби ви не були тим, за кого себе вважаєте, чи радше тим, що носить інтендантські пагони... Пригадую вам, що досить одного мого слова і ваше сьогоднішнє меню буде останнім. Я пішов...

Харламов зрозумів, що передав куті меду. Він грубо заляв... »Дурень з мене, зробив помилку, але чого той ідіот приходить аж тоді, коли течка кудись »полетіла«?.. Треба негайно дізнатись, куди і до кого?»

Він довго блукав очима по офіцерах у загальній залі, але не міг знайти того, кого шукав. У залі аж гуло від розмов. Тютюновий дим швидко втягали в себе фільтри й охолоджувачі. Між столиками метушились офіціантки. Харламов був задоволений із своєї »машини« — вона працювала справно. Але знову пригадав собі Зарубінову погрозу і знову заляв, передчувавши щось погане...

»Я зробив дурницю і мені за це не подякують. Зарубіна треба тримати за всяку ціну. Мушу виправити, будь вона проклята, оцю розмову із Зарубіним... Ага, он там майор Катущкін...«

Харламов поспішає до нього, простягає руку, вітається... Це ж давній його приятель. Майор Катушкін голодний як вовк. Харламов узяв його до свого кабінету й почастував смачним коньячком. Переповів йому свою розмову із Зарубіним, але промовчав те, що стало причиною гострої капітанової реакції (сто чортів на його голову!).

Катушкін підніс до світла чарку з коньяком, немов би дуже зацікавився його прозорістю. Нічого не питав, хоч відчував, що Харламов недоговорює. Зарубінові інформації незвичайно цінні, Анісімов не міг полетіти без відома Зарубіна... Отже, зошит... Катушкін уже знає, що робити. Поволі опускає чарку на стіл і спокійно питає:

— Ви нічого не забули переказати з вашої розмови з капітаном?

— Ні, — злякався Харламов, як учень, якого спіймали на брехні.

— Харашо... Ми все поладимо, а капітана тримайте. Його вістки дуже цінні. Ви з ним у приятельських...

— Звичайно, звичайно... — кидає розгублений Харламов, — тільки, тільки...

— Ну? — підводить на нього очі Катушкін.

— Він трохи спізнюється із... І я сьогодні сказав йому це... Коли б він...

— Харламов, — психитав головою майор, — як вам не соромно! Такий великий дядя і робить такі великі, непростимі, хлоп'ячі вибрики! Хто вас уповноважував читати мораль Зарубіну? — голос Катушкіна став залізним. — Ви вчинили велику дурницю! Чи знаєте, що ви зробили? Я не можу вас зрозуміти... Скільки нас коштувало зусиль, щоб знайти таку людину, яка має доступ до всіх таємниць генерала, а ви, а ви... Ну, ми ще поговоримо про це! Коли від'їхав Анісімов?

— Не більше, як півгодини тому... — аж посірів із страху Харламов... — я чекав вас, але...

— Але... Якби я не прийшов обідати, то ви що робили б, товаришу інтенданте?

Майор Катушкін уже має вихід — Зарубіна за всяку ціну треба заспокоїти, а цією ціною і буде дурень Харламов. І майор начебто заспокоївся, Харламову аж відтягло від серця. Катушкін не кричить, навіть, здається, заспокоює його по-приятельськи:

— Ну, нічого, якось поладимо. А ви, Харламов, на другий раз уважайте... Ви ж нам такі потрібні...

— Звичайно, товаришу майоре, звичайно, я постараюсь, — і Харламов ожив. — Ми із Зарубіним ще сьогодні все napravимо...

— Харашо. — Майор узяв пляшку коньяку, покругив нею і поклав на стіл. — Я не буду обідати, Харламов, сполучіть мене з аеродромом. Число один.

Зв'язавши телефонічно Катушкіна з аеродромом число один, себто з КГБ, Харламов вийшов з кабінету.

Катушкін залишився самий, довідався, що Анісімов прибуде на аеродром із запізненням через непередбачені вуличні затори. Екіпаж готовий до відльоту. Три особи.

— Чи екіпаж уже в літаку? — питає майор.

— Ні, чекає на Анісімова.

— Чи відомий маршрут літака?

— Так, Прага.

— Слухай! — і голос майора безапеляційний, — хто в екіпажі Анісімова?

— Підполковник Зубов, підполковник Петров та інженер-радист Копейкін.

— Той Копейкін, що кілька годин тому вернувся з Каїра?

— Той самий, але на наказ...

— Не важно. Заступи його лейтенантом Рубаном. Копейкін дуже змучений, не може знову летіти. Мусимо дбати не тільки про безпеку екіпажу, а й про виконання завдання спецкур'єра...

— Чи це наказ генерала?

— Зв'яжіться з черговим ад'ютантом генерала і попросіть дозволу на зміну екіпажу!

За кілька хвилин дзвінок у кабінеті Харламова. Катушкін задоволено крекче, адже говорить сам Зарубін.

— Слухай, Зарубін! (майор навісміє переходить на «ти»). Треба заступити тількищо прибулого з Єгипту радиста свіжим. Чи генерал буде мати щось проти?

— Не знаю, — голос Зарубіна чужий, непривітний.

У Катушкіна, навпаки — голос теплий, привітний:

— Я знаю, ти був у Харламова і він забув тобі передати пляшку кон'ячку, що його привезли мені наші хлопці з Парижу. Харламов свій парень, але в нього часто бувають... Ну, знаєш! Ти не звертай на це уваги, вибач йому... Ось принесу тобі кон'ячок... Добре, справа полагоджена?

Зарубін догадується: майор вибачається перед ним за дурного Харламова. Мабуть, добре дав інтендантові по голові...

— Гаразд! — кричить у трубку. — Хай буде так, але другим разом...

— Звичайно, звичайно... Забудь. Запитай генерала про оту зміну екіпажу.

— Заступай! — голосом доброго дяді каже Зарубін. До нього повернувся веселий настрій. — Я думаю, що генерал не матиме нічого проти...

Це була чергова велика помилка Зарубіна, яку він вчинив того самого дня.

— Харашо, Зарубін, ти службово зазначи, що дозвіл на зміну одного з членів екіпажу місії капітана Анісімова дав ад'ютант генерала, капітан Зарубін, — закінчив розмову майор Катушкін.

Він аж сяяв від задоволення, не сподівався так швидко і легко полагодити таку справу. Убив відразу двох зайців — підміняв своїм чоловіком одного з екіпажу, отже буде знати, куди й до кого полетів

Анісімов, а Зарубін далі буде їх інформувати про все, що діється за таємними дверима генерала Краснопйорова.

І майор Катушкін не помилився, все відбувалось так, як було передбачено. Копейкіна в останню хвилину, коли він ішов уже до літака, заступлено лейтенантом Рубаном. Такі зміни, хоч і не часто, відбувалися, тож нікому й тепер зміна Копейкіна не була дивною. Але це тільки так здавалось, бо чиїсь «пилльні очі» уважно сліdkували за кожною «дрібничкою» на аеродромі, в тому і за будь-якими змінами. І ось про зміну Копейкіна зараз же повідомлено ГРУ (Главное розведывательное управление). А це ж армія домагалась, щоб КГБ підпорядкувати їй, а не навпаки. Другим, що довідався про це був цілком нікому невідомий «чоловічок» з апарату ЦК, «некто» Стрельніков.

Він, Стрельніков, відіграє в нашій повісті дуже важливу роль, бо в партійному апараті саме йому доручено таємний нагляд не лише за КГБ, а й за генералітетом армії. Апарат Стрельнікова складався з різнорідного елементу, який виконував усе, що він від нього вимагав. До речі, Стрельніков відзначався не тільки організаційними, а й хитро-дипломатичними здібностями. Його люди були всюди — віддані члени партії на різних партійних і державних посадах. Подібно як КГБ, Стрельніков добре знав, що діялось у широкій «країні збудованого соціалізму». Він сягнув уже й по самого ген. Краснопйорова і в особі кап. Зарубіна мав неабиякого вірного інформатора. Чи знав про Стрельнікєва ген. Краснопйоров? Звичайно, знав, навіть докладно, може навіть більше, як сподівався Стрельніков. Але не знав про те, що Зарубін, один із найближчих і найбільш довірених його ад'ютантів, працює для Стрельнікова. А Стрельніков ніколи особисто ніким і нічим не керував, все робив руками інших, за посередництвом тих, хто відповідав за виконання такого чи іншого завдання.

Іноді ген. Краснопйоров зустрічав Стрельнікєва в ЦК, але не звертав навіть уваги на нього. Щойно тоді, коли одержав несподівано вістку, що Стрельніков саме той, кому партія доручила нагляд за КГБ і верхівкою армії, почав йому ближче приглядатися.

Тепер, не зважаючи на втому, ген. Краснопйоров не відпочивав, не заснув, а пильно сліdkував за маршрутом Анісімова, почавши вже з його виїзду з будинку КГБ. Начальник охорони, що везла Анісімова на аеродром, увесь час тримав радіовий зв'язок з генералом. На всі вуличні затримки авта генерал реагував так нервово, що аж трясся, постійно стежив із червоним олівцем у руці по мапі Москви, куди проносилось авто з Анісімовим та його чорною течкою. Нарешті, Анісімов уже на аеродромі, вже охорона здає його екіпажеві... Генерал відітхнув із полегшенням.

Але щойно тепер почали розвиватися непередбачені Краснопйоровим події. Коли Анісімов у супроводі екіпажу ішов уже до літака, раптом його наздогнав джіпом черговий офіцер і наказав Копейкіну передати своє місце лейтенантові Рубану.

— Хто доручив зробити зміну? — запитав Копейкін. — Я не маю права зміняти наказу генерала Краснопію...

— Наказ — перебив йому черговий офіцер — про зміну прийшов від капітана Зарубіна, з канцелярії генерала.

— Я вимагаю получить мене з генералом, — протестував Копейкін, бо в нього зроджувалось якесь підозріння.

— Прошу, сідайте, поїдемо до командира — чемно відповів черговий офіцер.

— Чому аж до командира, ось сполучить мене зараз, маєте ж радіо в джипі.

Але виявилось, що сполучитися з генералом не так просто. Хтось увесь час перешкоджав у розмові — в апараті шум і гарчання. І Копейкін звернувся до своїх двох товаришів екіпажу:

— Почекайте, я їду до командира і зв'яжусь із генералом. Без мене не від'їжджайте. — Нахилившись, він шепнув Анісімові: — Капітане, з цією хвилиною ви під опікою спеціальної служби генерала. Отже, не маєте права сідати до літака. За вас відповідають своїми головами підполковники Петров і Зубов. Я зараз усе виясню...

Копейкін від'їхав, біля літака залишилися Анісімов і обидва підполковники, що щільно притулились до нього. Ляйтенант Рубан скромно стоїть збоку. Нарешті, підійшов до підполковників і попросив дозволу сісти в літак та перевірити радіовий зв'язок із командиром. Зубов із Петровим погодилися і Рубан уже в літаку. За хвилину кличе одного з підполковників:

— Можна відлітати. Таке доручення чергового командира. Генерал підтвердив зміну.

— А де ж Копейкін? — питає Петров.

— Дістав інше завдання.

— Щасливо, в дорогу.

Літак виїздить на центральну доріжку і, розігнавшись трохи, різко йде вгору. Пільотує підполковник Петров. Анісімов сидить у невеличкій пасажирській кабіні, міцно притиснувши до себе чорну течку. Він насторожений, йому не подобалася зміна. Пригадує собі, що казав йому ген. Краснопіоров, коли він летів на Кубу в спеціальній місії: »За жодних умов не маєте права погодитися на будь-які зміни без мого дозволу!« Отже, за жодних умов... А тут заступили довірену людину якимось незнаним Рубаном... Анісімов хотів запитати підполковників, чому вони погодились на зміну. Але не запитав, шкода...

Підполковники також мовчали, вони одержали наказ за всяку ціну довести генералову течку до шефа КГБ. Так, за всяку ціну, течка мусить бути у шефа, навіть за ціну життя Анісімова... Зубов і Петров уже зв'язалися з генералом і він знає про зміну. Мають наказ: Рубана треба зліквідувати в дорозі, генерал непевний, яка його роля в екіпажі — він може бути чужим агентом...

(Далі буде)

ІЗ ДНІВ ВОРОТЬБИ

Володимир ЧЕЧВА

У БОРОТЬБИ ЗА ВОЛЮ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

(На основі споминів П. Полянського)

(Закінчення, 2)

ПОЧАТОК ТРАГЕДІЇ

Ідемо густими, непрохідними лісами, тут і там грузнемо в глибокому снігу. З нами ранені й не можемо поспішати.

Після кількадевної важкої мандрівки, ми сіли над якоюсь річкою, щоб трохи відпочити. Раптом побачили групу січовиків, що вбрід переходила річку на другий берег. Поспішаємо за нею, а наздігнавши її — довідались, що вона відступає із Хусту. Там відбувались завзяті бої з мадярами і загинуло дуже багато наших молодих січовиків. Сили ворога десятикратно більші, а січовикам бракує ще й зброї та амуніції, тому не можуть стримати наступу мадярів.

Ідемо разом і десь надвечір добились до ріки Тиси. Це досить велика і бистра карпатська ріка. Саме тепер спливали нею льодові криги й вона була виповнена по береги весняною водою. Радимось, як продістатися на другий берег. Нарешті, побравшись за руки, рушаємо у воду. Але дійшли тільки до середини ріки, бо льодові криги розбили наш ряд і ті, що були напереді ледве врятували своє життя, вертаючись до берега.

Не було ради, довелося, покищо, зрезигнувати з переправи через ріку. Мокрі й втомлені, йдемо в глибину лісу, щоб знайти затишок від вітру і трохи відпочити.

Нам пощастило, несподівано перед нами виринуло кілька хат. Підсуваємось обережно, щоб не попасти на якусь мадярську заставу. Раптом чуємо: »Стій, хто йде?« Виявляється, це наші, січовики, отже — попали до своїх. Нас запросили до хати, в якій лежало кількох важко ранених січовиків. Біля них сиділа старенька бабуса і напувала їх гарячим молоком. Я наблизився до ранених і... побачив між ними мого друга Грицька. Він ледве дихав і тільки очима дав знак, що пізнав мене, але говорити вже не міг... Глибокий жаль і біль стиснули моє серце...

Незабаром в хату прийшло трьох січовиків, повідомивши, що знайшли човен і перевізника, який погодився перевезти ранених на другий бік Тиси. Невимовно радіємо, бо перевеземо й наших ранених, яких залишили в лісі.

Ідемо по них, щоб забрати їх до хати. Вертаючись, я побачив, що січовики несуть у ліс уже мертвого мого друга Грицька, — там його поховують.

Я пішов з ними, в лісі викопали яму, поклали до неї Грицькове тіло й насипали маленьку могилку. Ставши на коліна біля могилки, я гаряче молився за спокій душі мого незабутнього друга ще з дитячих років. Перед моїми очима ожили картини короткого Грицькового життя. Ще так недавно ми були в рідному селі, скільки радості і смутку пережили разом. Ось, нарешті, вибираємось на Закарпатську Україну, чую ридання Грицькової матері, бачу її сльози, вона своїм материнським серцем немов відчувала, що її син-одинак уже ніколи не вернеться до неї. Ось Грицька задержали в Січовій команді, а потім випустили й прийняли до січовиків. Тоді ми розлучилися і зустрілися знову аж тепер, уже в останній хвилині його життя. Спи юний, любий друже, на цьому клаптику рідної, ще недавно вільної землі, обильно скрпленої кров'ю її вірних синів-оборонців. Спи спокійно, ти загинув смертю героя в обороні незалежності Закарпатської України. Спи, хай сняться тобі твоя рідна матір, твоє рідне село, воля рідного народу, за яку ти поклав своє юне життя. А ми, ще живі, підемо далі тернистим шляхом із незламною вірою у перемогу нашої священної боротьби за вільну й соборну Українську державу...

Пригноблений і виснажений тяжкими переживаннями я вернувся до своїх, до січовиків. На другий день рано сотенний Дуб повів нас до лісу. Тут маємо чекати до вечора, щоб переправитися на другий берег Тиси.

Десь надвечір я дістав наказ пошукати для ранених харчів. Поспішаючи, побіг униз потску до однієї хати і попросив у її господаря хліба для ранених. Він казав мені сісти і почекати, бо хліб саме в печі й за кілька хвилин буде готовий. А тим часом приніс мені мисочку каші з молоком. Я з'їв її із великим апетитом, а потім, спершись об стіл, чекав на хліб. Раптом почув, що мене щось стиснуло біля серця, — я похитнувся і впав на землю, втративши притомність... Немов крізь сон чув, що мене зливають зимною водою, піднесли із землі й десь поклали... А далі — не пам'ятаю, що було зі мною, бо мене охопив якийсь тяжкий, кошмарний сон... Десь з'явився біля мене мій бойовий друг, що перший загинув у боротьбі з мадярами. Він дав мені рушницю і крикнув: »Утікай, бо хата горить!« Напружую всі свої сили, борсаюся, хочу встати і втікати. Нелюдським зусиллям поборою цей страшний сон і розплющую очі: лежу на ліжку, а наді мною нахилилась старенька жінка. В її руках — якась посудина, вона підкурювала мене священним зіллям...

За кілька хвилин до мене підійшов господар й почав розпитувати, звідки я прийшов. Довідавшись, що із західноукраїнських земель, він погладив мене своєю батьківською шорсткою рукою, а по його обличчі покотились, мов горох великі, гарячі сльози.

Раптом я пригадав собі, чого сюди прийшов і що мене чекають мої друзі. Не зважаючи на умовлювання господаря залишитися на день-два у ліжку, я зібрав усі свої сили, підвівся, одягнувся, взяв рушницю і, як запаморочений, поволікся до своїх...

А коли прийшов до лісу, місце таборування січовиків було порожнє... Видно, я запізнився, вони вже переправилися на другий берег Тиси. Для мене це був ще один удар, мов молотком по голові, — адже я залишився самий, хворий, без друзів, у незнаній мені околиці, у лісі. Зовсім розгубившись, не знаю, що робити, та ось чую цюкання сокири об дерево, і йду в цьому напрямі. Нарешті побачив гуцула-дроворуба і від нього довідався, що січовики готувалися переправитись через Тису, але їх запримітила якась мадярська військова частина. Відбувся бій, січовики не могли переправитись через ріку і пішли в іншому напрямі. Мені залишилось тільки одне — піти в лісову гущу і знайти затишне місце на нічліг...

НА БЕЗДОРІЖЖІ

Переночувавши в лісі, рано йду далі навмання. Десь перед полуднем мене вчепився блуд і я втратив орієнтацію. Нарешті, опинився на краю лісу й побачив якусь хатину, покриту соломою. Вирішив іти до неї, але обережно, щоб не потрапити в руки мадярів... На узліссі зупинився і почав стежити за подвір'ям хати. Раптом перед хатою з'явилась якась постать, я вп'ялив у неї очі й мало не крикнув з радості. Це був Івасик, джура з головного коша в Хусті. Підбадьорений, сміливо пішов йому назустріч.

Хоч якою радісною у моїй безвихідній ситуації була зустріч з Івасиком, проте моє серце сповнилося ще більшим смутком. Він розповів мені про жахливі бої січовиків із мадярами у Хусті. Нашим бракувало зброї і амуніції, а сили мадярів були десятикратно більші. Січовики мусіли відступати. Мадяри відзначались звірячою жорстокістю — над полоненими січовиками жахливо знущались. Наприклад, захопивши в полон нашого кухаря з головної кухні — розпорили йому живіт і запхали до нього чобіт. Не меншою звірячою жорстокістю відзначались і польські терористи, які прийшли мадярам на поміч...

Опинившись у безвихідній ситуації, січовики мусили залишити Хуст і подались до Румунії. Але й ставлення румунів до січовиків не було краще, вони роззброїли їх і на третій день, вивівши на кордон, передали мадярам. І коли мадяри вели вже обеззброєних, полонених, січовиків назад до Хусту, Івасикові, що був одягнений по-цивільному, вдалося висмикнути із їх рук і втекти. І ось тепер він ховається у цій хаті. Радить мені роздобути десь якогось кожуха, щоб прикрити ним мій січовий однострій, бо інакше не зможу непомітно вирватись із цього мадярського пекла.

Роздобувши кожуха і прикривши ним свій січовий однострій, я заховав під кожухом рушницю і ми з Івасиком подались у дальшу невідому дорогу. Ішли густими лісами, незаним, чужим тереном.

Промандрували так чотири дні, Івасик дуже втопився і просив зайти до якогось села, щоб переночувати в теплій хаті. Десь надвечір ми побачили перед собою село і відважились зайти до крайньої, самотньої хати. Господар прийняв нас, нагодував, але перестеріг, що мусимо бути обережні, бо рано селом переходило мадярське військо й попало на слід захованих у лісі січовиків. Відбувся завзятий бій, загинуло одинадцять мадярів, січовики по-геройськи відбивались, але їхня горстка не могла встоятись перед сотнею озвірілих мадярів. Вони оточили січовиків, кількох убили, а двох схопили живими і жорстоко замучили. Їхні трупи лежать ген під лісом.

Просимо господаря, щоб уночі запровадив нас на це місце, бо хочемо поховати тіла героїв, які загинули за волю Закарпатської України. Господар погодився. Пізно увечорі дістались на край лісу й побачили жахливу картину: тіла замучених січовиків були по-звірячому змасакровані — повикручувані руки й ноги, повідрізувані вуха й носи, виколені очі, а в грудях застромлені багнети... Ми з Івасиком не могли приховати свого обурення і клялися, що помстимось над гонведами за таке варварство. Наш господар також розхвилювався — скреготав зубами, а з його очей текли сльози. А потім, знявши шапку, став на коліна разом із нами і тихим голосом проказав: »Вічна вам слава, вам, січовикам, що по-геройськи загинули за кращу долю нашого народу!..«

Ми викопали могилу й поховали їх разом. Помолившись, вернулися до господаря. Після вечері, я не хотів ночувати в хаті й пішов до лісу. Івасик залишився в господаря. Переночувавши в лісі, раненько я прийшов по Івасика, але він відмовився йти далі, сказавши, що залишається на деякий час у господаря. Мені довелося йти в дальшу дорогу самому. Хочу дістатися до словацького кордону, тому пішов у напрямі Сваляви.

Проминуло кілька днів моєї самотньої мандрівки. Втомлений і голодний, я вирішив зайти до однієї хати біля села Довге. Вона була під лісом, а жило в ній двоє старих людей. Від них я довідався, що вчора тут відбувся бій мадярів із січовиками, тому мені радили обминути Довге, щоб не зустрітись з ворогом. Я послухав і пішов у напрямі Сваляви через високі гірські верхи, серед яких довелося й заночувати.

Раненько збудили мене соняшні проміння, що щедро пестили верхи холодних Карпат. У мене зродилось непоборне бажання вступити до Сваляви і ще раз подивитись на містечко, над яким ще недавно гордо маяли наші національні прапори. Маскуючись, я узяв на плечі в'язку дров і подався до Сваляви. Але замість українських, я побачив мадярські прапори. Глибокий біль і жаль схопили мене за горло, а з очей, мимохіть, потекли сльози. Ще більше хвилювання охопило мене, коли побачив закованих трьох українських дівчат, що їх вели мадярські жандарми... Адже ще так недавно тут наші січовики по-геройськи боролися за волю і самостійність нашої молодшої держави, а сьогодні ми вже здані на жорстоку ласку лютого ворога...

Залишивши Сваляву, я знову подався у ліс. Тут мене привітала сильна злива і я промок аж до нитки. Треба було десь переночувати і просушити одяг. Вже смеркалось, дощ перестав падати, почало випогоджуватись. Десь запахло димом і я пішов у тому напрямі. Незабаром, за смереками, побачив хатину, а далі, за потічком — було село. Я зайшов до цієї хати і застав у ній хлопця-підлітка та його молодшу сестру. За кілька хвилин прийшла середнього віку жінка, мабуть, їхня матір, і я звернувся до неї з проханням дозволити мені переночувати в її хаті. Вона погодилась.

Я не знав, що це була мадярська родина, а господар цієї хати служив у мадярській міліції. Навіть не запитав, як хлопець-підліток десь зник із хати і за кілька хвилин з'явився на порозі з рушницею, спрямувавши її дуло мені в голову. Він зауважив під моїм кожухом мій січовий однострій і закричав по-чеськи: »Кріста Пана Бога твого, ти се сакраменскі січак!..«

Мене роззброїли, хлопець зв'язав мені руки і казав іти з ним у село. Я був безборонний і з жахом усвідомлював собі, що мене чекає від мадярів. І раптом вирішив утікати. Наблизившись до мосту на потоці, несподівано скочив убік, але — мавши зв'язані руки — упав і скотився під берег. І це мене врятувало, залунав постріл мадяра, а потім другий, що як джміль задзижчав біля мого вуха, але не »вкусив«, бо мене взяла під свою опіку темна ніч. Десь з боку села залунали свистки, бігла міліція, а я утікав щосили, скільки духу стало. Не легко втікати із зв'язаними руками, я падав, зривався на ноги і знову біг... Нарешті, дістався до лісу й упав на землю. Під лісом блимали електричні лампочки — це погоня шукала за мною. Вкінці все затихло... Небезпека проминула, я заспокоївся, але тепер мене охопила сильна втома і якась сонність...

Зібравши всі свої сили, підвівся, присів, і почав зубами гризти ремінний пасок, яким були зв'язані мої руки. А коли перегриз, мої руки стали вільні. Підвівся і пішов далі. Тепер мене лякали не тільки люди, а й людські хати, бо не знав, хто в них живе. Найкращим, незрадливим моїм другом став мені ліс — темний бір, хоч і він не пестив мене й не раз гіллякою бив по обличчі, але був моїм надійним захисником від мадярських кровожадних рук.

Нарешті вийшов на якусь галявину, тут було більше місячного світла і я побачив копицю сіна. Щойно тепер запитав, що мій мокрий одяг перетворився у замерзлий »панцер«... Копиця сіна манила мене до себе і я вирішив в ній переночувати. Скинув свій мокрий одяг і глибоко зарився у сіно. Розбудив мене голос півня, видно, десь недалеко були хати і люди. Я швидко встав, бо не хотів, щоб мене хтось тут побачив. Одягнув на себе мокрий одяг, що відразу прилип до мого тіла, і побіг, щоб розігрітися...

Незабаром зійшло сонце, стало тепліше. Я знайшов галявину в лісі, сів на пеньку й сушив одяг. Дуже дошкуляв мені голод, але до села

я вже не хотів іти. На щастя, зустрів у лісі дроворубів, що накормили мене й показали дорогу до містечка Перечина.

В Перечині я пішов до знайомого дяка, він радо прийняв мене, нагодував, ще й харчів дав на дорогу. Показав мені кращий шлях до Ужгорода, бо мадярські війська йдуть до словацького кордону й може бути нова війна.

Йду шляхом, що його мені вказав дяк. По дорозі зустрів двоє людей — чоловіка і жінку, що дуже плакала. Вони відразу догадались, що я січовик і відкрили переді мною своє серце. Вертались із похорону жіночого брата, що був учителем у Перечині, а потім старшиною січовиків. Коли мадяри зайняли Закарпаття, він ховався, але вкінці попав у їхні руки. Зазнав жакливого знущання, вони живцем різали на ньому шкіру й начиняли її піском. Викололи очі, поламали руки й ноги, змасакували ціле його тіло...

Чоловік і жінка жили в Ужгороді, побачивши по вимові, що я не місцевий, запропонували мені нічліг у себе й обіцяли показати дорогу на Словаччину.

Я із вдячністю прийняв їхнє запрошення. Поклавшись спати в їхній хаті, відразу заснув. Раптом крізь сон чую, що хтось відчиняє двері. Розплющую очі й на мене паде світло електричної лампочки в руках двох гонведів. У першій хвилині я ледве опанував себе, бо мій мозок прошила думка, що господар мене зрадив і видав у руки мадярам. Але побачив, що господар щось вперто пояснює гонведам, і вони за кілька хвилин вийшли з кімнати, залишивши мене в ліжку. Потім господар розповів мені, що мадяри приходили за квартирами для війська. Побачивши мене, питали, хто я, а він відповів, що його родич із села, який заночував у нього. Вони, на щастя, повірили і пішли.

Удосвіта я встав, одягнувся і пішов із господарем у ліс, звідки вів шлях до кордону. Десь далеко озвалися гарматні постріли. Над лісом, у небесній висоті, почався бій двох літаків. Один із них загорівся, лишаючи за собою димову стрічку — він коміть головою полетів у лісові нетрі. Мені пригадалась розмова з дяком про можливість війни мадярів із словаками...

Нарешті, ліс почав рідшати... Переді мною — кордон... Господар вернувся, я залишився самий...

КІНЕЦЬ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ЕПОПЕЇ

Прийшов вирішальний момент: непомітно перейти кордон... І мені пощастило — я вже на території Словаччини. На душі стало легше, адже я вже вирвався із жорстоких мадярських кліщів. На жаль, швидко розчарувався. Від словаків довідався, що мадяри захопили місто Собранце і довколишній терен. Дійшовши до села Орехово, я побачив, що в ньому повно мадярських військ, бо недалеко звідси простягалась фронтова лінія.

Щоб обминути зустріч із мадярами, йду до однієї словацької родини і прошу дозволити мені переночувати в їхній хаті. Господарі погодились, запросили повечеряти з ними, але вони перелякані, бояться мадярів. Ледве сіли до вечері, як у селі вибухло гарматне стрільно і знявся вогонь... Господарі забрали дітей і втекли до лісу, а мене просили залишитися у їхній хаті, щоб не стояла пустою...

Я залишився. Вночі мене розбудили крики і удари рушничних прикладів об двері. Відчиняю двері — переді мною кількох мадярських вояків, кажуть, що голодні — хочуть їсти. Вони думали, що я господар цієї хати. Хоч і неласкаво, я нагодував ворогів, бо інакше не міг їх позбутися.

Рано стрільнина вщухла, мої господарі вернулися із лісу і дуже дякували мені, що я заопікувався їхньою хатою. Потім почали намовляти залишитися у них, перебути небезпечний час, а коли й погода покращає — легше й безпечніше йти в дальшу дорогу.

Дуже радо приймаю їхню пропозицію, залишаюся у них. Через два тижні мадярсько-словацька війна закінчилася і я знову спинився під мадярською окупацією. Подякувавши моїм господарям-словакам за притулок, у найближчу неділю я подався знову в напрямі нового кордону. Іду полями, що хвилюють зеленою озиминою. Ось переді мною забіліли прикордонні стовпи... Оглянувшись довкола, із запертим віддиком вискакую із збіжжя і щосили перебігаю на словацький бік...

Пощастило, і на цей раз мені допоміг Бог. На душі стало легше і я пішов далі.

Нарешті дістався до містечка Тибишева. Тут жив мій старший брат, колишній січовий стрілець. Розпитую, шукаю за його хатою. І ось я вже на його подвір'ю. Вдома тільки братові діти, батьків нема. Виснажений довгою і важкою мандрівкою, знеможено сідаю на лавочці...

Мала дівчинка, братова донечка, десь побігла і за кілька хвилин вернулася з батьком — моїм рідним братом. Він дивиться на мене, а я на нього, але ні він, ні я не можемо один одного пізнати... Я назвав своє ім'я і прізвище, він своє — і тоді кидаємось у хвилюючі, братерські, обійми...

Так закінчився мій шлях у героїчній закарпатській визвольній епопеї. Я залишився у брата бо додому не міг вернутися — хіба просто в залізні «обійми» польської поліції...

Та ось вибухла німецько-польська війна, «моцарствова» Польща розвалилася, як хатка на курячій лапці. І я вернувся до рідного села. Безмежна радість і для моїх батьків, і для мене. Зібралися сусіди, просять, щоб їм розповісти про боротьбу Закарпатської України за свою державну незалежність. І я розповідаю, хоч разом із розповіддю відкриваються глибокі рани мого серця, викарбовані смертю моїх побратимів-січовиків, що по-геройськи загинули на полі слави...

Прийшла й старенька Грицькова матір, з її очей ллються сльози, розпитує про свого сина-одинака... Як же сказати їй правду, яка мов

лезом гострого ножа поранить її материнське серце? Її син — герой, віддав своє юнацьке, ще не повністю розквітле життя на жертovníку своєї Батьківщини... Але він уже ніколи не вернеться до своєї матері, нехай же, покищо, вона не знає про це, нехай сподівається, як сподіваються тисячі матерей, що ждуть своїх синів і не діждуться. Кажу їй, що ми розлучились із Грицьком, він був в іншій частині січовиків...

Грицькова матір заливається вже сльозами радості, вона буде сподіватися, буде чекати на повернення свого сина...

Через кілька днів вернувся додому Степан Павлишин. Він був у залозі Хусту й попав у мадярський полон. Мадяри видали його полякам і він опинився у горезвісній Березі Каргузькій. Там над ним знущалися, били, щоб на ціле життя «пам'ятав самостійну Україну». Його руки й ноги попухли від кайданів і побоїв, але він залишився незламним. Вийшов на волю після закінчення німецько-польської війни.

Ось так закінчилась моя скромна участь у визвольній боротьбі Закарпатської України. Наші сили були замалі, а наші жертви — безмірно великі, але вони загартували нас до дальшої боротьби за вільну соборну Українську державу. Я ішов на Закарпатську Україну надхненний духом одвічної національної стихії, «десятьма заповідями» українського націоналіста, які запалили моє юнацьке серце незгасним огнем боротьби за права і волю моєї поневоленої, але нескореної батьківщини...

Фізичні поразки наших визвольних змагань це тільки пролог, після якого неодмінно прийде епілог — завершення нашої священної боротьби за Українську державу повною перемогою, а тоді й славному пам'яті полеглих героїв за волю України, в тому й Закарпатській, гідно вшанує ціла наша соборна Батьківщина.

Торонто, Канада.

Чи Ви вже заплатили передплату «В.Ш.» на 1977 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 30-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

В. ЧАПЛЕНКО

ПОХОДЖЕННЯ НАЗОВ МІСЯЦЯ ТРАВНЯ

Назва цього місяця «травень» («тръвьнь») засвідчена в староукраїнських пам'ятках XII стол. (див. у Срезневського). Зв'язок цієї назви із словом «трава» безсумнівний, але первісне значення цієї назви було глибше, як його має тепер для нас вислів «місяць травень». Можна навіть сказати: не тільки глибше, а й інше.

Передусім треба з'ясувати етимологію слова «трава», а допомогти в цьому може тільки мій *адигейський ключ*, оскільки в сучасних адигейських мовах збереглися дані, що з них це слово утворилося. Є в кабардинській мові (як одній з адигейських) дієслівний приросток «тр-», з варіантом «тре-», що означає рух на поверхню чогось, і є дієслово «узн» (з варіантом «еузн»), у якому «е»- — приросток, а в цьому дієслові багато значень, з яких я спочатку використаю «бити».

Поєднання отого приростка «тре-» з «узн» (чи «тр-» з «еузн») давало значення «*вибиватися на поверхню*», а отже й «*вилазити з ґрунту*». А це вже й наближає нас до первісного значення «*трави*». А що «узн» — «еузн» — інфінітивна форма, що з неї, відкинувши інфінітивний нарізок «-н», можна утворити дієприкметника «уз» чи «еуз», то цей дієприкметник і ввійшов в утворення «треуз», і це утворення означало «те, що вибілося на поверхню» (з-під ґрунту). Із цього «треуз» й виникла слов'янська форма слова «трэва». Звичайно, на слов'янському ґрунті, в процесі настання слов'янських мов у цьому утворенні відбулися певні звукові зміни. Якщо взяти на увагу те, що в адигейських мовах «у» (в тому «узн») — це звук, що має дифтонгічний характер, і він у швидкій вимові звучить, як «у», а з нього виникло слов'янське «в». Звук «е», чи то в приростковій «тре», чи то в дієприкметниковій «еуз», — це «іэ», і з нього виник звук повного творення наявний у сучасній болгарській мові: «трева». В українському «трава» звук «а» після «р» постав у поєднанні «тре-» з «еуз». Коли ця назва утворилася з приростка «тр-» та «уз», то тоді виникав глухий звук, засвідчений у староукраїнським «тръвьнь». Кінцевий звук «а» у слові «трава» виник унаслідок приєднання до дієприкметникової форми займенника «е» (фонетично «jэ»), який, асимілювавшись із попереднім глухим «э», і дав цей звук повного творення.

Якщо повернутися знову до *семантики* цього утворення — слова «трава», то можна з'ясувати з допомогою уже даних сучасних слов'янських мов, що отим значенням «те, що вибілося на поверхню» ще в

давнину вона (семантика) не вичерпувалася. Адже легко можна зауважити, що слово «трава» входить до складу таких слів, як «с-трава», «по-трава» («потрава» в польській мові означає «страва», а в російській — «спаш»), ба навіть «о-трава» («отрута» по-російському, бо були й є такі трави чи, наприклад, гриби, що ними можна отруїтися). Але й ці всі значення — їжі, паші, отрути виникли з того ж таки дієприкметника «уз», — «еуз», бо в ньому є й значення (у сучасних адигейських мовах) «кусати», а отже й «їсти», «пастися».

І це останнє було первісним значенням у назві місяця «травень»: це означало «місяць паші», «поживи» (передусім для худоби).

Наявність у цій назві прикметникового наростка -«нь» (як у короткій формі прикметника «синь» — «синій») свідчить про те, що спочатку це було прикметникове означення при іменникові «місяць», а разом ці двоє слів люди могли розуміти як «травний» (в значенні «багатий на пашу, на поживу») місяць. Але пізніше, вживаючи часто самого слова-прикметника так, як ми тепер уживаємо назви місяця «лютий» (первісна форма цієї назви, за моєю етимологією, була «лютень»), люди забули прикметникову форму цього слова та стали розуміти його як іменник (так, як іноді наші поети вживають слова «синь» у значенні «синява» неба).

Таке визначення первісної семантики назви «травень» підтверджує й моя етимологія давньої польської назви цього місяця «*łytyraw*». Перший складник цієї назви «*łyty*» — означав «ковтай! їж!», а всю назву можна перекласти як «ковтай-паша», «їжпаша». Слово «*łyty*» етимологічно споріднене з українським словом «лизати», а звідси і з словом «ложка» як приладом до їдження (пор. польське «*łyżka*», зах.-укр. «лижка», болг. «лъжица», а первісно значення «лизати» було те саме, що й «ковтати», «їсти», як про це свідчить українське слово «лизькати» — помалу, недбало їсти.

З'ясовану вище етимологію назви «травень» чи, краще сказати, її первісну, пізніше забуту семантику підтверджує також етимологія іншої назви цього місяця — назви «май». Ця остання назва своїм звуковим складом збігається з латинською назвою цього місяця «*maius*», і через те дехто думає, що слов'яни запозичили цю назву в римлян. М. Кочерган у своїй недавній спробі з'ясувати походження цього слова висловив сумнів щодо цієї думки, але своєї етимології не дав. А тим часом сама наявність хоч би в українській мові похідних від слова «май» утворень-слів із «немісяцевими значеннями», таких, як от «май» — клечання, «майний» — ряснолистий, може свідчити про його праіндо-європейське походження. «Рослинне» первісне значення слова «май» чи «*maius*» засвідчене і в імені римської богині природи «Майї», але це ймення виникло пізніше, тоді, коли виникла римська поганська релігія і тоді, як у латинській мові було вже слово «май» як загальний іменник так само, як і в інших індо-європейських мовах, в тому й у слов'янських.

А ключем для етимології цього слова є також адигейські мови, в яких до нашого часу збереглися протоіндо-європейські явища. Слово «май», з його звуковим складом і з первісним значенням, можна прямо вивести з адигейського слова «мае», що означає «поживний», «дуже ситий» (так адигейці кажуть про їжу). І фонетично з «мае» можна дуже легко вивести форму «май»: кінцеве «е» (фонетично «jэ»), згідно із закономірністю адигейської фонетики, як ненаголошене, втратило свій глухий голосний «э», а «j» залишився як «й». Семантика «поживности», «паші» була й у первісній назві місяця «май». А це свідчить про те, що назва «май» була синонімом назви «травень». Та й з морфологічного боку утворення «май» було прикметником (яким воно є й тепер в адигейських мовах: «мае» — прикметник).

Пов'язаність значення слова «май» із «рослинністю», з «тим, що росте», походить від значення складника «ма-», який первісно мав форму «мэ» («а» виникло в ньому внаслідок приєднання займенника «е», тобто так, як і в слові «травя»), а це «мэ», в його теперішньому адигейському фонетичному варіанті «мы», означає «яблуко» — кислця, тобто «те, що виростало».

Від семантики «рослинности» походить і слово «маеток», що первісно означало земельну власність із пасовищами, а також «майно» в значенні «багатство», коли до «пасовищ» приєдналося ще значення «худоби», що теж могла «рости», плодитись. У самому слові «худоба» складник «ба» походить від адигейського «бэ», що означає «багато» (від цього «бэ» походять і українські слова «ба-гато», «ба-гатство»). Складник «худ» — означав «збільшення» (кількісне), як про це свідчить адигейське «хуэди»- («хуэ» читають як «ху»), що входить у склад слів із значенням «в скільки раз більше чи менше». Так, як семантика «багатої, буйної рослинности» засвідчена в адигейській назві яблука-кислиці «мы», так і семантика «багатства» пов'язана з адигейською назвою плоду вишні «ба-лий».

Варто тут відзначити, що в українській мові збереглося до нашого часу декілька прізвищ, які колись повиникали як власні імена у зв'язку із з'ясованими в цій моїй статті етимологіями. Це «Майба» — багатий на пасовища, «Майборода» — велика, «рясна» борода, «Байборода» — велика, «багата» на волос борода, «Балей», «Белей» — вишня.

Як бачимо, для остаточного з'ясування етимології двох назв місяця травня мені довелося, з огляду на мій комплексно-аналітичний метод, з'ясувати й чимало інших слів та навіть прізвищ.

Примітка. Усі використані в цій статті адигейські слова я взяв із видання: «Кабардинсько-русский словарь», Москва, 1957 р.

Д-р Григорій ВАСЬКОВИЧ

ШКІЛЬНИЦТВО В УКРАЇНІ (1905—1920)

(9)

Додаток ч. 4

Резолюції II-го Всеукраїнського Учительського З'їзду в Києві

Другий Всеукраїнський Учительський З'їзд, зібраний по постанові 1-го Всеукраїнського З'їзду 10-12 серпня 1917 року, підтверджує його резолюції.

Продовжуючи роботу першого Всеукраїнського З'їзду і зважаючи на те, що справа народної освіти в Україні перейшла нині до рук Української Центральної Ради, З'їзд визнає необхідним, щоб Українська Центральна Рада, через Генеральний свій Секретаріат, провела в життя такі його постанови:

I. Організація нової школи

1. Тому, що національна школа є не тільки ідеальне гасло, а й конкретна психологічна, педагогічна і соціально-політична вимога, то школа в Україні повинна не лише зберегти рідну мову, а й змінити також і свою програму. В шкільній роботі мусить мати місце національна творчість словесна, музична, у згоді з індивідуальними нахилами дітей широке ознайомлення з рідним краєм, його історією і місцевим життям.

2. Цю організацію національної школи учительство мусить провести спільно з представниками народу так: а) щоб школа була єдиною, б) щоб всі громадяни мали право на безплатну нижчу, середню і вищу освіту із забезпеченням учням підручників, одежі, харчу і т. ін., в) щоб освіта була обов'язковою і світською.

Примітка: По бажанню батьків може бути запроваджене навчання релігійне.

3. Єдина школа утворюється на таких підвалинах:

а) Навчання спочатку ведеться на основі оточуючого життя; всяке поняття, що виходить поза межі цього життя, даватиметься приточене до цих меж.

б) Нормальна народна школа повинна бути 7-літньою; методологічно вона збудована на спостереженнях та уявленнях з оточуючого життя.

в) 7-річна школа повинна бути загальноосвітньою, бо тільки при 7-річному курсі можна закласти певні підвалини для розвитку дитини, відповідно до вимог життя.

г) Через економічні та інші умови — 7-літню школу не можна зробити зараз загальною; отже тимчасово можна обмежитись курсом перших 4-ох років 7-літньої школи, проходячи його в сучасній однокласовій школі; курс останніх 3 років треба приладнати до сучасних вищих початкових шкіл.

д) Програма гімназії складається із систематичних курсів наук; курс має бути 4-літній.

е) Технічні школи — сільсько-господарські, учительські семінарії і т. п. — бажано так пристосувати, щоб вступати до них можна було безпосередньо після 7-річної загальноосвітньої школи.

II. Українізація школи

4. Українізація всіх типів шкіл середніх і нижчих повинна переводитися згідно з вимогами педагогії.

5. З 1-го жовтня 1917 р. в нижчій початковій школі навчання у всіх групах повинно провадитись українською мовою.

6. Українізація вищої початкової і середньої школи, а також учительських інститутів і семінарій проводиться у згоді з вимогами першого Всеукраїнського Вчительського З'їзду.

III. Адміністрація школи

7. Генеральний Секретаріят Народної освіти повинен мати своїх представників-комісарів у кожному повіті і в кожній губернії:

а) на чолі просвітньої справи в кожному повіті повинен стояти повітовий комісар по народній освіті, затверджений Генеральним Секретаріятом у згоді з Повітовою Шкільною Радою, або призначений ним;

б) права комісара поширюються на всі школи повіту, позашкільну і дошкільну освіту, в згоді з представниками національних меншостей;

в) комісар входить у Шкільну Раду з правом рішального голосу;

г) комісар затверджує повітових інструкторів по народній освіті, яких можуть рекомендувати центральні або місцеві інституції, по згоді з повітовою Шкільною Радою;

д) всякі непорозуміння між комісаром і Шкільною Радою переходять на розгляд Генерального Секретаріату;

е) детальну інструкцію комісарам повинен виробити Генеральний Секретаріат;

ж) всі постанови по пункту 7 ухвалюються тимчасово, поки не зміняться умови політично-громадського життя в Україні.

IV. Освіта вчителя

8. Закласти «Просвіти» по всіх селах України і заснувати учительські українські спілки по всіх повітах.

9. Організувати кадри лекторів інструкторів для влаштування на протязі наступного року лекцій і бесід із шкільних і освітніх справ на місцях.

10. Заснувати в Києві наукову-педагогічну академію для виховання кадрів науково і педагогічно освічених лекторів, інструкторів по шкільним справам і учителів середніх шкіл.

V. Підручники і програми

11. Влаштувати на літніх вакаціях 1918 р. по всіх повітах України принаймні півторамісячні повні педагогічно-освітні українські курси.

12. Просити Секретаріят і Товариство Шкільної Освіти забезпечити школу в Україні підручниками.

13. Просити Генерального Секретаря Народної Освіти по змозі скоріше виготовити детальну програму єдиної школи, по пляну, ухваленому з'їздом.

14. З'їзд доручає Генеральному Секретареві Народної Освіти скликати предметні комісії з українських педагогів для розроблення програм українознавства в середній школі з наступного року.

VI. Вища школа

Підтверджуючи постанови Першого Всеукраїнського Педагогічного З'їзду з приводу українізації вищої школи, Другий Всеукраїнський Педагогічний з'їзд перш усього нагадує про необхідність здійснити деякі з тих постанов негайно, а саме:

15. Просити Українську Центральну Раду подбати через Генерального Секретаря Народної Освіти про те, щоб у вищих школах в Україні були запроваджені виклади курсів українською мовою.

16. Просити засновану при Українському Науковому Товаристві секцію вищої школи негайно подбати про знайдення потрібних засобів від Української Центральної Ради, через Генерального Секретаря по народній освіті:

- а) щоб приготувати нові наукові сили для українських викладів,
- б) для утворення паралельних катедр з українськими викладами.

17. Відкрити з осені академічного 1917-18 року український народний університет у Києві, розробивши в секції вищої освіти при Українському Науковому Товаристві широкий науковий плян викладів.

18. Просити Українську Центральну Раду подбати, через Генерального Секретаря Народної Освіти, про те, щоб якнайкраще:

- а) заснувати наукову фундаментальну бібліотеку для народного університету,
- б) забезпечити помешкання для українського народного університету,
- в) забезпечити матеріальну сторону викладів.

VII. Організація освіти

19. Тяжке становище дітей робітників і селян та вимоги кращого навчання в школі потребують заснування скрізь при школах українських дитячих народних садків, як літніх так і річних.

20. Підготовка кадрів діячів по дошкільному вихованню вимагає українізації фребелівських інститутів.

21. Просити Генеральний Секретаріат звернути відповідну увагу на русифікаторську роботу деяких земств і урядових інституцій в Україні та вжити відповідних заходів, щоб паралізувати її.

22. Звернути увагу на організацію позашкільної освіти і відкриття книгарень, бібліотек, читалень, народних домів і т. п. інституцій та просити вчителів і все свідоме громадянство, «Просвіти» в першу чергу, якнайближче стати до цього діла.

23. Необхідність захистити дітей від руйнуючого впливу зрусифікованих великих міст потребує:

а) організації інтернатів для дітей селян,

б) організації з учнів середніх шкіл гуртків самоосвіти, клубів, січей, кас товариської взаємної допомоги і т. п.

24. Щоб побільшити культурні творчі сили української громадськості, українське учительство має стежити за своїми учнями і тих із них, котрі виявляють особливий хист до науки, до мистецтва, до техніки, з допомогою шкільних рад, «Просвіт» та інших тих громадських організацій направляти у відповідні школи.

Треба, щоб земства і громадські управи заснували стипендії для дітей бідних батьків.

VIII. Увільнення вчителів

25. Вислухавши доклад про увільнення учителів із війська та зважаючи на велику потребу працівників по організації людности села і проведенню реформ громадського життя, З'їзд просить Українську Центральну Раду вжити всіх засобів, щоб всіх учителів з усіх частин війська, де б вони не стояли, негайно повернути в ті школи, де вони працювали до призову у військо.

IX. Відношення до поділу України

26. Справа нормальної організації і природного удосконалення шкільної освіти в Україні вимагає міцного і негайного сполучення всієї України в єдину державу — частину федеральної республіки. Розрив України, хоч і тимчасовий, утворений російським центральним урядом, шкідливо відіб'ється на справі розвитку просвіти українського народу. Приймаючи це до уваги, Всеукраїнський Учительський З'їзд протестує

проти антидемократичного поділення України, закликає всіх учителів до роботи по об'єднанню України і просить Центральну Раду, Всеукраїнський Земський і Городський З'їзд вжити всіх заходів для сполучення українських земель і утворення єдиної Шкільної Організації на Україні.

(Передрук із журналу «Вільна Українська Школа», ч. 1, вересень 1917 р., стор. 32-35).

Додаток ч. 5

Справоздання Центрального Бюра Всеукраїнської Учительської Спілки від 15 серпня 1917-го до 1-го січня 1919 року (Скорочений передрук)

1. Відродження Всеукраїнської Учительської Спілки

Насамперед ніж почати справоздання про діяльність Центрального Бюра від часу його обрання на 1-ім професійнім учительським З'їзді 13-15 серпня 1917 р. і до 1-го січня 1919 р., — не зайвим буде декількома словами згадати про відродження Всеукраїнської Учительської Спілки. Не кажемо «заснування», а «відродження», бо нинішня Всеукраїнська Учительська Спілка має ідейний зв'язок із Всеукраїнською Учительською Спілкою, яка існувала в дев'ятсотих роках минулого століття і була заснована ідеологами української національної школи і освіти — дд. Грінченком, Черкасенком, Єфремовим та іншими. Принципи статуту першої лягли підвалиною статуту нинішньої, а журнал «Вільна Українська Школа» продовжує національно-педагогічну роботу журналу «Світло», що видавався до війни 1914 р., навіть деякі з учасників попередньої Спілки брали участь у відродженні нинішньої, напр., д. Черкасенко, який прочитав доклад про заснування Всеукраїнської Учительської Спілки в 1900-их роках на Першій професійній з'їзді українського учительства 13 серпня 1917 року: це було живим підтвердженням зв'язку між спілкою дев'ятисотих років і нинішньою, яка відродилась в інших умовах і в інших розмірах.

На Першому Всеукраїнському Учительському З'їзді 5-6 квітня 1917 року, влаштованому Товариством Шкільної Освіти в Києві, було прочитано С. Ф. Русовою доклад про необхідність організації українського учительства. В місяці травні відбувалися в Києві лекторські курси, влаштовані Т-вом Шкільної Освіти для підготовки лекторів на літні учительські курси. На зборах слухачів цих курсів було піднято питання про організацію Всеукраїнської Учительської Спілки. Вирішено приступити негайно до здійснення цієї думки, тому було утворено комісію для розроблення і підготовки справи. В комісію було обрано трьох представників від лекторських курсів і по три представники від агітаційних курсів, улаштованих Інформаційним Бюром Київського

Губерніяльного Земства, і політично-педагогічних, улаштованих Київським Повітовим Земством, що відбувались тоді ж одночасно в Києві, та три представники від Шкільного Відділу при Центральній Раді.

Комісія виробила: 1) проект тимчасового статуту під назвою «Основні принципи об'єднання учителів-українців у Всеукраїнську Учительську Спілку» і 2) проект організації «Тимчасового Центрального Бюро Всеукраїнської Учительської Спілки», що й було затверджено на перших організаційних зборах по утворенні Всеукраїнської Учительської Спілки, які відбулись 30 травня 1917 року. На зборах були учителі з усіх трьох зазначених курсів у кількості до 400 чоловік. На курсах були учителі з усіх кутків України, які і репрезентували собою на зборах учительство всієї України. Головою зборів був І. М. Стещенко. День 30-го травня 1917 року є незабутнім історичним днем для українського організованого учительства, є ерою нового його життя, — це день Відродження Всеукраїнської Учительської Спілки.

Тимчасове Центральне Бюро Всеукраїнської Спілки, складене згідно з проектом, ухваленим 30 травня, проіснувало літо 1917 року, поклало перші підвалини до організації Всеукраїнської Учительської Спілки, виробило статут, підготувало перший професійний З'їзд 13-15 серпня 1917 року, здало на цім З'їзді справоздання про свою діяльність і склало свої обов'язки.

2. 1917 рік

(Від 15 серпня до 1 січня 1918 р.)

На Першій професійній учительській з'їзді, що відбувся 13-15 серпня 1917 року, було затверджено статут Всеукраїнської Учительської Спілки, було вирішено цілий ряд принципових питань, що торкаються різних боків життя і праці учителя, цілий ряд організаційних питань, а також було обрано Центральне Бюро, яке і приступило зараз після з'їзду до тієї величезної праці, що лежала перед ним.

Перед Центральним Бюром були такі завдання: 1) здійснити доручення, які дано було з'їздом, 2) продовжити роботу по організації учительства на місцях, об'єднуючи їх у центрі, а також 3) виконувати завдання Спілки, відповідно до принципів, зазначених у статуті, і проводити біжучу працю...

В основу своєї праці Центральне Бюро поклало зв'язок з місцями і цю думку поставило в центрі своєї уваги.

Утворення власного органу, де б відбивалися всі течії української педагогічної думки, де б освітлювалися всі найважливіші й найболючіші питання української школи і освіти, де б з'ясовувалися ці ж питання у світлі західноєвропейської педагогіки і де б містилися всі відомості із життя учительських спілок — ось що в першу чергу стало по думці Центрального Бюро найпотрібнішою справою. Бо цей орган

повинен був стати найкращим зв'язком сім'ї від центру до периферій, виконуючи колективну думку в питаннях, як педагогічних так економічних і правових. Майже без коштів, із вірою в потребу такого органу, Центральне Бюро приступило до видання і досі не тільки продовжує, а й розвиває, поширює видання журналу «Вільна Українська Школа»...

3. 1918 рік

На протязі всього 1918 року йшла вперта боротьба, що на деякий час зупинила нормальний розвиток нашого культурного життя і перервала постійні зв'язки з місцями. Ця боротьба, що вела за собою постійні політичні зміни, не могла не відбитися на всім житті, а почасти також і на діяльності Центрального Бюро. Не зважаючи на це, його діяльність поширювалася і поглиблювалася, приймала певні форми у внутрішній організації, а виступами в громадському житті і перед державними інституціями Центральне Бюро ставило певні вимоги від імені організованого учительства і брало участь разом з усім свідомим громадянством у боротьбі за кращу будучину рідного краю і народу...

Всеукраїнська Учительська Спілка не налічує багато років свого існування, тому не можна із порівняння зробити висновки, чи розвивається вона, а чи слабне, — але вже ці 2 роки, на протязі яких людство переживало цілі епохи, показали величезний її зріст. Ще 2 роки тому не вільно було учителеві себе звати українцем. Коли ж на українських учительських курсах останніх 2-ох років учительство вивчило історію України, історію її культури, стало свідомими і вірними громадянами своєї вітчизни, воно утворило свою професійну організацію з числом до 20,000 членів. Це дає право вірити, що в умовах вільного національно-політичного життя Спілка зможе розвинути широко свою діяльність і організацію...

Підписані: Голова ЦБ С. Русова.

Члени: Ол. Дорошкевич, С. Романюк, О. Омшанський.

Секретар: А. Бакалінський.

(Скорочений передрук із видання «II-ий З'їзд Делегатів Всеукраїнської Учительської Спілки 15-18 січня 1919 року. Доклади, протоколи, резолюції». Київ, 1919, стор. 18-30).

(Закінчення буде)

ОГЛЯДИ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Проф. Іван КРИЛОВ

ЗБІРКА П'ЄС «ЕПІЛОГ ПРИЙДЕ»

(Замість рецензії)

«Епілог прийде» (Канада, 1975 р.) — збірка п'єс на тему голодової трагедії в Україні, трагедії українського народу під диктатурою московсько-большевицької компартії. Автор збірки — драматург Микола Ковшун.

Голод в Україні 1932-33 років, як говорилося тоді пошепки, був наслідком сталінської політики, щоб таким способом примусити «непокорную» (Україну) вступити в колгосп.

Все це віддзеркалене в двох драмах драматурга (одна з них перекладена на англійську мову — «The Black Vulture») та в одній комедії, щоб показати світові, як московська окупантська влада в Україні запроваджувала комунізм на одному «клаптиковій» землі відновленої московської імперії. І треба визнати, що автор якнайкраще вив'язався з цього завдання, надрукувавши доброю українською мовою свої три п'єси.

I

«Ворон криче» — драма на три дії про штучно організований голод в Україні 1933 року. Автор присвятив її мільйонам українських селян, що впали жертвою цієї жакхливої геноцидної політики.

Дія драми починається у помешканні вчителя народної школи — Діденка. Його дружина, Оксана Дмитрівна, заснула в хаті коло столу. І приснився їй сон, що вона в родині свого батька, дім якого, як повна чаша. В ньому повно гостей, що вітають господаря дому (її батька) із багатим урожаєм та випивають за його щастя і здоров'я.

В хату заходять колядники і просять дозволити їм заколядувати...

Оксана Дмитрівна прокидається, багатий сон розвіявся і її зустріла голодна дійсність, і перше, що спало їй на думку:

«Ось-ось прийдуть зі школи, Леоніде Степановичу, діти. Що я їм дам їсти? Шматок спогаду з батьківської хати?..»

Сталін послав в українські села своїх опричників, щоб організували комісії, які мали вимітати під мітлу всі залишки хліба, що їх селяни могли приховати для прохарчування своєї родини. У драматичному творі «Ворон криче» таку комісію очолив москвин-«десятитисячник»

Лаптев, а складалася вона з голови сільради Грабченка, представника місцевої школи вчителя Діденка та представника комсомолу.

Голова сільради передав учителеві Діденкові »дело« — список родин, що їх мала »обстежити« комісія. Перебігши його очима, Діденко звертається до голови сільради і уповноваженого Лаптева:

»Як?.. І Орина Стогній знов у списках?.. Таж у неї недавно чоловік помер з голоду...«

Прошивши очима Діденка, Лаптев вигукнув:

»Що?.. Що ви сказали?.. Чоловік з голоду помер?.. А хіба на Україні є голод?.. «

Втручається Грабченко:

»Та то так кажуть люди. Який там голод. Ледачому завжди голод«.

Далі дія переноситься до хати вдови Орини Стогній, де відбувається боротьба за жменьку квасолі й торбинку з колосками.

Грабченко, забравши квасолю, передав її Лаптеву, а той, побачивши ще й торбинку з колосками, наказує Діденкові:

»Товаришу вчителю, візьміть того мішка!«

»У вдови ж двоє дітей... Школярі...« — перечеить Діденко.

Лаптев розсердився:

»Партію Леніна-Сталіна не вчити. Вони знають, як піклуватися про дітей. Ніж під колосок — ніж під соціалізм. Взяти мішок!«

Так уповноважені Сталіна, різні Лаптеви з Москви, вимітали всі залишки хліба в Україні, згідно з наказом партії про ліквідацію приватної власності, та голодом примушували українських селян вступати в колгоспи, як єдиної комуністичної форми обробітку землі, навіть ціною мільйонів людських жертв.

Учитель Діденко відмовився від такої »праці« в комісії, залишив її і пішов додому.

За кілька днів Лаптев з'явився у його хаті з начальником міліції. Почався обшук... Знайшли клуночок із борошном, залишений сусідкою для збереження, — вона сподівалась, що в хаті члена комісії найпевніший сховок. Лаптев дає наказ заарештувати Діденка — удар із начальником міліції і Діденко паде мертвим...

Лаптев вигукує:

»Гнилий інтелігент... А все гниле — з дороги! Та варто загибелі три чверті людства, щоб одна стала комуністичною, — сказав товариш Ленін«.

П'єса М. Ковшуна »Ворон криче«, що вміщена в його збірнику »Епілог прийде«, правдива драматична історія з часів організованого голоду в Україні. Вона повинна бути в бібліотеках кожної української родини, а вчителі Українознавства можуть користуватися нею, як історичними фактами. Для української молоді лекційне опрацювання цієї драми буде мати величезне виховне значення. Було б дуже доцільно,

щоб театральні гуртки поставили її на сцені для глядачів молодшого і старшого покоління.

І тепер в поневоленій, закріпаченій Україні нічого не змінилося, про що, між іншим, свідчить і лист українського робітника з Одеси: »Допоможіть нам виїхати з ССРСР, ми не можемо тут жити, над нами знущаються!« — просить міжнародні установи робітник-одесит Леонід Сірий...

II

Драматичний твір М. Ковшуна *»Епілог прийде«* — це зображення життя українського народу під московсько-большевицьким пануванням. Дію драми розгорнено на тлі життя української молоді, з участю їхніх виховників та вчителів.

Закінчивши середню школу, студенти, що готуються до виїзду в Москву на вищі студії, влаштували вечірку із своїми учителями. Ось діалог між учнями і учителем Волощуком:

»Маріянна: Та ще не яканебудь ковбаса, а найкраща в світі — московська.

Волощук: ... Оразу ж видно, Маріянко, що ти не справжня студентка. Чула дещо про діалектичний матеріалізм, але не коштувала, який він на смак.

Маріянна: А то чому ж так?

Волощук: А коли на неї (ковбасу) подивитись з погляду діалектичного матеріалізму, то ця ковбаса тільки формою московська, але українська змістом.

Двоян: Себто як?

Скорина: Дуже цікаво!

Волощук: Ця ковбаса на московських м'ясарнях прибрала тільки форми московської, але зроблена із свиней українських колгоспів. (*Сміх*).

Скорина: Правда, правда! Чудово! Треба занотувати. (*Виймає з кишені записничок і олівець*).

Волощук: Ні, ні, голубчику. Записувати не потрібно. Це сказано, як кажуть, до чарки й ковбаси.

Скорина: Як то цікаво підходити з різного погляду до речей.

Волощук: Поживете, дітки, не такого ще навчитесь...

Вечірка закінчилась, студенти розійшлися, залишилися тільки учителі й обговорюють ситуацію в Україні:

»Волощук: Учора до мене забігав мій небіж. Із села втік. Хоче приховатись десь у Донбасі. Батька його — мого брата — заарештували... як »ворога народу«...

Гнат: Червоне вороння знову клое село.

Волощук: Ви розумієте? Артем — »ворог народу«...

Гнат: Це вічна трагедія українського інтелігента, що корінням зрісся з народом.

Волощук: Двадцять п'ять літ праці на рідній ниві. Просвіта. Хор. Народна школа. Українська громада. І маєте — ворог народу!..

Гнат: Юди розп'яли Христа. А Україна сьогодні — то скривавлена Голгота. Усюди могили, тюрми, хрести...

Волощук: Забрали агронома Шульженка, лікаря Турбая, землеміра Матвійчука...

Гнат: Так, так, так... Добивають націю...

Ольга: Гнате, вгамуйся. Тихо бо...

Гнат: Диктатори розпинають край!

Ольга: Не кричи бо, Гнате... Прошу тебе...

Гнат: Мало крику! Грому треба! Глухі щоб почули!.. Щоб сліпі прозріли...

Ольга: Гнате!.. Молю тебе! Сядь!.. *(Здалеку лине пісня молоді: «За Сибіром сонце сходить»)*.

Гнат: Мозок холодне від уяви... Перед очима безконечний шлях на Сибір... Ідуть і йдуть у засніжену пустелю академіки, інженери, письменники, селяни, робітники... Сотні. Тисячі. Мільйони...

Волощук: Ідуть на канали... На мордування... На загибель... І не видно цьому кінця... Минулої ночі... сусіда мого заарештували... Директора школи Балкового на моїх очах...

Гнат: Так, так... Життя наше в пазурах «Чорних воронів».

Проминув деякий час по тій вечірці й на квартирі Гната Шавлія з'явилися енкаведисти — його заарештували і забрали. Випускники середньої школи, перед своїм виїздом до Москви, зайшли до Маріянни і Наталі, Шавлієвих дітей, щоб їхати разом. Але вони ще залишаються, бо їх батько заарештований, а учительку Ольгу Михайлівну викинули зі школи, як дружину «ворога народу». Прибравши інше прізвище, вона з дітьми, Наталією і Маріянною, виїхала до Москви і влаштувалася прибиральницею у студентському гуртожитку. А діти пішли до інститутів. Почалося навчання...

Минув рік навчання, студенти готуються до іспитів, зокрема з діалектичного матеріалізму. Вони знають, що за ними стежать агенти НКВД і один із них, Булат, каже:

«У гуртожитку нишпорять шпигуни й донощики. Гриця і Бориса забрали вночі після тієї нещасної дискусії. Скорина не встиг навіть забрати в Бориса блокнота з віршами. Про їх обох нічого певного не чути. Говорять, що їх вивезли з міста, а може й...»

Але епілог мусить прийти, хоч уже понад півстоліття Україна стогне в московсько-комуністичному ярмі. Зразком такого епілогу є монолог Маріянни, дочки заарештованого і засланого «ворога народу» — Гната Шавлія:

»Мобілізуйте уяву. Проломіть у думках муровану стіну. Вийдіть на волю. Розгорніть перед очима блакитний екран. Вдивіться в нього очима і вслухайтесь. Чуєте, як по-великодньому весільні дзвони дзвонять? . . І народ збудивсь. Почув серцями поклик Хортиці, Славути, Ненаситця... і проти гурагану скорострілів і гармат леопардами рвонувсь до трону! Стягли по сходах молоха на брук і повселюдно дужими руками вдарили об камінь головою. Тисячеголосо покотилось до крайнеба вільне: *Слава!*«

III

»*Первомайська інтермедія*« Миколи Ковшуна — комедія на три дії, третій твір у його збірнику »Епілог прийде«.

Два брати Наум і Варлам Вареники добились до міста і знайшли будинок їх третього брата Миколи »Вареньєва«. Але до хати їх не пускає жінка Миколи, для неї вони »якісь колгоспники«, що шукають за »барахлом«.

Вони вернулись, та за деякий час знову прийшли і на дзвоник знову вийшла братова дружина Ліна. Але на цей раз, на щастя, недалеко був і сам Микола, що почув їхню розмову:

»Ліна: Я ж вам русским язиком сказала, що тут ніяких Вареників немає.

Вареньєв: Хто там такий?

Ліна: Якісь когути барахла чи родичів шукають...«

І перед братами ще раз двері зачинились. Зніяковілий Наум винувато каже до Варлама:

»Ху-у!.. Мене в піт кинуло, як глянула ця гражданочка. Забув сказати про інженера і про лист...«

Варлам здобувається на відвагу:

»Ось я з нею поговорю«, — і довго дзвонить.

Знервована Ліна кричить до чоловіка:

»Ах, Колю!.. Я більше не можу!.. Піди спитай, чого їм треба?«

На ганок виходить Вареньєв:

»Варлам!? Наум!? Яким вітром?«

І далі — тепла зустріч трьох братів (Миколи, Варлама і Наума) та знайомство прибулих із жінкою Миколи — Ліною.

Микола каже братам, що в нього сьогодні будуть гості й вони потрапили якраз на гостину. В розмові між братами виявляється різниця в їхніх прізвищах. Насправді, Микола зрадив свій народ, пішов до росіян, але, ніяково посміхаючись, каже братам:

»А-а!.. Розумію!.. То, бачите під час видавання пашпортів помилка трапилася з моїм прізвищем. Та так уже й пішло, що замість Вареник — Вареньєвим прозивають«.

Ліна турбується, як то показати гостям Наума і Варлама, коли від них кіньми смердить, а одягнені — як жебраки. Вареньєв заспокоює її

тим, що вони скупаються та одягнуться у його убрання, а те, що вони колгоспники, то й не погано, бо сам Сталін, мовляв, приймав у себе колгоспників — «опору соціалістичного села».

За деякий час у Вареньєва почали збиратися гості. Прийшли і Варлам та Наум. Розмова ведеться на загальні теми. Та ось появився парторг авіазаводу, Кнутов, і розпочалася офіційна частина вечора:

»Рублін (встає): Товариші! Я вношу таку пропозицію: перенести на кілька хвилин офіційну частину заводського мітингу в щасливу советську сім'ю і попросити Івана Івановича Кнутова прочитати всім первомайський наказ.

Кнутов: Але вибачаюсь, що буду читать по-руськи. На заводі всі серйозні документи печатаються тільки на руском языке.

Голоси: Просимо, просимо!

Кнутов (читає наказ): Безпартійному большевіку, маладому ізобретателю, заслужившему полнаво доверія партії і правительства, лучшему із луччих інженеру Николаю Петровичу Вареньєву (*оплески*)... дирекція заводу виносить первомайскую благодарность (*оплески*)... награждает почетной грамотой стахановця-ударника... (*оплески*) і премірует... (*оплески*) полным собранием сочинений Леніна».

Ліна, Вареньєва жінка, що чекала не такої премії — неприємні її виносять на свіже псвітря.

Варлам спокійно, ніби сам до себе, каже:

»Пригадується мені... Коли ми були ще школярами... Наш учитель Микита Васильович читав Гулака-Артемовського «Пан та собака»... Він клясично пов'язував цю байку з українськими землячками, що лобами б'ють перед чужими столами...«

І далі між братами відбулася така розмова:

»Вареньєв: Нікому я не догоджав... Я з переконання...

Варлам: То чому ж ти не радієш «Полному собранію сочинений Леніна»? Дружина щиріша за тебе. Не стрималась. Але почекай, Миколо. Не журися. Одержиш і премію. Не п'ять — десять тисяч!.. Тільки для цього мало ще змінити батьківський рід на табличку Вареньєвих на дверях. Треба душу... Україну продати і... преміюють, озолотять!.. Подумай, брате, над цим... (*Гнітюча павза*).

Наум: Та-ак! Комедія, здається, скінчилася. Ех, життя!.. Скажи, враже, як пан каже! А ти, козаче, і свій розум май... Спасибі тобі, брате Миколо, за хліб і сіль і за добре слово. Наїлися-напилися, та треба й честь знати. Завтра (*зідхнувши*) Первое мая... А ми, Варламе, поїдемо десь далі хліба купувати для колхозників квітучого села».

Збірник Миколи Ковшуна «Епілог прийде», що складається із двох драм і однієї інтермедії, написаний високохудожньою українською літературною мовою. Читається легко, віддзеркалює сковане терором КГБ життя українського народу (переслідування, арешти, заслання,

розстріли) усіх його прошарків — інтелігенції, робітників і селян. Тому варто надруковані в ньому твори якнайширше використати, як ми вже задували, в школах Українознавства, в театральних гуртках, у збірному читанні, зокрема у вихованні української молоді, та поповнити ним свої домашні бібліотечки. Згадані твори М. Ковчуна можуть багато причинитися до ще глибшого зрозуміння цієї безмежної трагедії, що її переживає український нарід ось уже понад п'ятдесят років у царстві московсько-большевицької комуні.

О. ПИТЛЯР

«СВІТЛО ІЗ СХОДУ»

Нью-йоркський квартал, у якому є будинок мого бюро — дивний, як і дивне ціле оце велетенське, несхайне, крикливе місто. На «нашій» вулиці — Емпайр Стейт Білдінг, ще недавно прославлений як «найвищий будинок світу». Побіч нас — Пенсілвенська станція із хмарочосами над нею та «модерний, мов завтра» Медісон Сквер Гарден (він ані «сквер», ані «гарден», а від Медісон Авеню зовсім далеко). Довкола Медісон Сквер Гардену негри торгують героїною і чути запах, як від публічної туалети та зелені (влітку) дерев у велетенських вазонах, і... ні одної лавки, хоч би на лік, а всі підмурівки й кам'яні поруччя навмисне викинені «на гостро», щоб тяжко було сісти. Це так, мабуть, щоб забезпечитись від «бомів» — старих, напівбожевільних і алькоголем знищених волоцюг, що їх усюди повно.

В кіосках продають «м'яку», в книгарнях «для дорослих» — «тверду» порнографію. Продають її, звичайно, не дорослим, а негритянським підросткам. У цьому самому Медісон Сквер Гардені недавно Демократична Конвенція обрала кандидатом на президента побожного баптиста з Півдня, Джіммі Картера — нині президента США, але це аж ні трохи не пошкодило ані наркотикам, ані порнографії, ані «бомам».

Найближчий будинок до нас — готель «Нью-Йоркер», 40-поверховий, колись заможний і славний, місце колишніх українських конвенцій, потім — наглухо замкнений, збанкрутований, із побитими вікнами. Навколо товпляться «кольоровий» пролетаріят і жидівські бізнесмени (адже це «одяговий квартал» — «гармент дістрікт»). Але товпляться вони тільки вдень, увечорі вулиці пустіють. Це, між іншим, тому, що молоді чорні ентузіясти, вийшовши з джезового концерту в «Мангеттен Сентері», залюбки побивали кожного, хто мав біле обличчя або старцюватий вигляд. Свобода!

І ось — десь півроку тому — в готелі «Нью-Йоркер» почали діятися неймовірні речі. Звідкись узялися десятки й сотні молодих людей,

спочатку тільки орієнтального вигляду, а потім і очевидних англо-саксів, чисто одягнених, коротко стрижених, з надхненними або просто симпатичними молодими обличчями. Вони проповідували якусь нову віру, голосно кричали, хоч ніхто їх не слухав. Та це ще не все, до вуличних проповідників ми вже звикли, але тут сталося ще щось інше:

Оті молоді люди, в порядних, чистих комбінезонах, почали чистити цілий готель «Нью-Йоркер» і «Мангеттен Сентер», від хідників аж до даху, та й самі ж хідники чистили — щіткою, милом і водою, навколішки, плиту за плитою. І готель «Нью-Йоркер» мов не той став, заблистіли вікна, двері й стіни і з «Мангеттен Сентера» перестало заносити кльоакою. Аж дивно!

Це, звичайно, не була жодна таємниця. Обидва будинки закупила корейська релігійна група, не-то християнська секта, не-то нова релігія, разом із її Месією, чи пак божественним втіленням, преподобним Сан-Муном. Сан-Мун став сенсацією дня, про нього надруковано статтю в «Таймі», нью-йоркські щоденники писали раз-у-раз про релігійний бізнес його церкви, про її мільйони, про хабарницькі впливи в Конгресі й божественні претенсії її засновника. А серед незліченних «графітів», якими пишаються в Нью-Йорку стіни домів і вагони підземки, з'явилися нові: «Сан-Мун — фашист».

Але все це не вияснює найважливішого: Чому релігія чи Церква Сан-Муна захоплює маси молодих американських людей, дівчат і хлопців, які з подиву гідною жертовністю живуть немов у монастирі чи казармі в молитовному з'єднанні й дисципліні, працюють даром і навіть намагаються зробити неможливе — відчистити Нью-Йорк? І чому сотисячна маса на стадіоні Шей слухала з таким захопленням корейського пророка, який, до речі, говорив до них незрозумілою мовою? (Він не знає англійської мови й кожне його слово мусів перекладати інший кореець).

Я не раз в обідню пору приглядаюся отим молодим агітаторам Сан-Муна. На мене вони не звертають особливої уваги — як і на інших дорослих та старих прохожих. Але вони завзято агітують молодих людей — велика частина яких реагує позитивно на агітацію.

Можливо, що преподобний Сан-Мун і дійсно бізнесмен та спекулянт, хоч «фашистом» називають його, мабуть, тільки прихильники «найдемократичнішої країни світу». Але він напевне добрий психолог. І він збагнув давню правду, що молодь усіх країн світу органічно потребує ідеї, посвяти, мети в житті. Не бачивши цього у власній країні, з її обожнюванням високого життєвого стандарту, вигоди й розваги, американська молодь реагує вандалізмом і наркотиками, неохайним виглядом і розхристаною чуприною. А коли й це, врешті, остогидло їй, — вона шукає нового «Світла із Сходу» й стає ентузіястами чужої ідеї, чужої фальшивої віри.

АСОЦІАЦІЯ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У АМЕРИЦІ

Асоціація Діячів Української Культури (АДУК) створена 1965 року в Торонті, під час протестаційної маніфестації українців проти московсько-більшевицької окупації України, переслідування мови, культури, традиції, нищення культурних пам'яток, терору і арештів. Головою Головної Управи АДУК був вибраний на Основуючому з'їзді (6. 6. 1965 року) д-р Михайло Кушнір, а до складу ГУ ввійшло кількох працівників української культури.

На З'їзді АДУК у Нью-Йорку, що відбувся у днях 30-31 травня 1970 р. в будинку ООЧСУ, головою Головної Управи обрано д-ра Богдана Стебельського, а д-ра Михайла Кушніра — головою Контрольної Комісії.

Заступником голови Головної Управи АДУК д-ра Б. Стебельського був один час сл. п. Володимир Ласовський, а також був проф. Симон Вожаківський, який у зв'язку з виїздом до іншого місця проживання зрезигнував.

Дотепер АДУК видав два збірники п. з. »Естафети« та відбув два з'їзди.

3-го листопада 1976 р. головою ГУ АДУК у Америці — як заступник д-ра Б. Стебельського на США — став письменник Леонід Полтава, а до ГУ АДУК-США ввійшли: секретарка і скарбник п-ні Алла Давиденко, заступник Ждан Ласовський, члени проф. Калина Чічка-Андрієнко, Михайло Черешньовський.

Асоціація (АДУК) — світова установа працівників української національної культури на Заході, себто на еміграції для сприяння збереженню і розвитку вільної культури, як і боротьбі проти примусового російщення й комунізації України.

З невеликим складом Управи, АДУК у Америці відновив наприкінці 1976 року своє членство в центральній українській політичній репрезентації у цій країні, УККА, а через адвоката д-ра Аскольда Лозинського на початку 1977 р. вніс прохання до американських властей про своє правне оформлення та легалізацію.

Асоціація у США сконцентрувала свою активність на Америку, що відпсвідає також американському законодавству — як крайова культурна і неприбуткова установа.

На травень 1977 р. запланований у Нью-Йорку третій З'їзд АДУК, де, крім інших справ, будуть обговорені певні зміни статуту, опрацю-

ваного понад 10 років тому д-ром Михайлом Кушнірем. Він є також автором емблеми світового АДУК: з надламаного стовбура виростають здорові нові гілки. У США АДУК взяв за motto до своєї активності знаменитий вислів Нескороного Валентина Мороза: »З кусника повноцінної гілки виростає вербовий гай«, сповнений віри у відродження не лише нашої культури, а й України, як незалежної держави.

Від листопада 1976-го до кінця лютого 1977-го року АДУК в Америці встиг виявити певну активність під керівництвом ред. Л. Полтави. Тут, на основі повідомлень у »Свободі«, »Українському Народному Слові«, »Гомоні України« та в іншій пресі подаємо хроніку діяльності Асоціації в Америці за той відтинок часу:

12-го грудня 1976 р. в Нью-Йорку в новому домі ОУФронту при 136 Другій авеню відбулися Загальні Збори АДУК-США: саме тоді ж відбувався річний з'їзд ОЖ ОЧСУ. На зборах затверджено Головну Управу АДУК-США в такому складі, як названо вище, схвалено напрямні діяльності, разом із представниками різних Відділів АДУК у Нью-Йорку, Боффало, Філадельфії, північному Нью-Джерсі та інших містах. Там же вибрано управу Відділу АДУК у Нью-Йорку, яку тимчасово очолив Л. Полтава, секретарем і скарбником стала Марія Матійцо, членами інж. Роман Степаняк, Михайло Яблонський, інж. Іван Жуковський, як зв'язковий із місцевим Літературно-мистецьким клубом. Вирішено зреорганізувати працю АДУК, поживити її на різних ділянках, провести облік членів АДУК у Америці, налагодити співпрацю між ГУ і Відділами та окремими Представництвами чи далеко поселеними від центрів самотніми членами; повідомити членів про обов'язкову виплату 10 дол. річно членських внесків — за винятком студентів, пенсіонерів та родин з кількома членами АДУК, коли виплачується лише 10 дол. за всіх; вирішено видати членам АДУК у США членські квитки, нумеровані, із зазначенням років та виплат членських внесків — лише з такими квитками члени можуть мати повне право голосу на зборах Відділів чи З'їздах АДУК. Членські квитки розіслані, їх будуть одержувати також нові члени, бо зголошення надходять далі на адресу Головної Управи АДУК-США.

Хто бажає стати членом АДУК з-поза Америки (США), має зголошуватись із Канади й інших країн безпосередньо до світової Головної Управи АДУК.

Головна Управа АДУК-США, стало інформуючи про свою активність голову світового АДУК д-ра Богдана Стебельського та голову Контрольної Комісії д-ра Михайла Кушніра, змогла проробити, у тісній співпраці з членами і деякими Відділами, наступне в 1977 році:

Вислано листи-вияснення до дирекції Смітсонського Інституту у Вашингтоні про національність українського мистця-модерніста Олександра Архипенка, якого на виставках з рамени того Інституту подано як »русского«; відповідні документи підібрав Ждан Ласовський.

Переслано особисту подяку президентові Парагваю ген. А. Штросне-рові за сприяння відкриттю пам'ятника Т. Шевченкові в тій країні та за участь у церемонії відкриття пам'ятника (це перший у вільному Світі діючий президент держави, який взяв участь у такій українській урочистості).

Одержано від Головного уряду Української Народної Помочі під керівництвом її голови Володимира Мазура — на прохання ГУ АДУК-США — 300 дол. дотації на випродукування фотодокументів-прозірок під назвою «Українська Національна Революція, 1917-1920 роки». Серію опрацював мистець-фотограф, член АДУК, Йосип Старостяк, висвітлення триває понад одну годину, крім того додано 15-хвилинну доповідь на відзначення 60-ліття початку української національної революції 1917 року, що врешті-решт спільними силами всього українського народу привела до віднови Української держави у формі соборної УНР. Серія прозірок АДУК-США висвітлюється у різних містах заходами Відділів АДУК та на запрошення окремих громадян, а прибуток іде на Видавничий Фонд Асоціації.

У зв'язку з припиненням публікацій семи журналів українською мовою при Київському Університеті й виданням їх тільки російською мовою — вислано від ГУ АДУК-США формального протестного листа до генсека Л. Брежнєва у Москву.

Влаштовано наприкінці січня 1977 р. зустріч в залі дому УККА в Нью-Йорку на тему «Проблеми українського правопису», на якій виступали з доповідями д-р І. Гурський та мгр Б. Берест. Наприкінці учасники висловили побажання, щоб спільна мовознавча Комісія НТШ і УВАН дала вказівки, як треба писати чужомовні слова, зокрема географічні назви, напр.: «Нью-Йорк», «Нью Йорк», «Ню Йорк», «Нью-Йорк», «Новий Йорк», «Невйорк», або: «ЗСА» «ЗДА», «США», «ССА», «Північна Америка» тощо. До Інституту Української Мови висловлено побажання видати «Словник українських наголосів»; привітано публікацію двомовного «Словника» М. Дейко у Англії (на 100.000 слів).

У Пітсбургу перетворено Гурток прихильників АДУК на Відділ, що його очолив ред. Павло Маренець; при Відділі засновано «Театр біля мікрофону», який співпрацює з місцевою Радіогодиною ОУВФронту «Пісня України», що її вже понад 10 років веде ред. Володимир Мазур, член АДУК.

Проведено Вечір поезії і пісні в Ірвінгтоні заходами Відділу АДУК у північному Нью-Джерзі, під керівництвом інж. Любомира Калинича, з участю поетів В. Біляйва, М. Щербака, А. Чировського і квартету «Каравана» під управою М. Шкварка, акомпаніатор Христя Закаляк.

Відділ у Філядельфії влаштував цікавий вечір, присвячений українському Харкову та трагічній долі творчої частини української інтелігенції у цьому місті.

Від ГУ АДУК-США вислано три обіжники, членські квитки, понад 80 особистих листів тощо.

Асоціація складається із членів різного віку, зацікавлень і мистецького профілю. З діяльності письменників занотуємо нову книжку голови ГУ АДУК-США Леоніда Полтави «Історія Української Народної Помочі в США і Канаді» (понад 400 стор.), що вийшла наприкінці 1976 р., цікаво написана з документацією і добре видана друкарнею св. Софії, та його ж веселу поему для дітей під заг. «Котячий хор», видану Центральною Управою СУМ-у. Ілюстрації в кількох кольорах, дотепні й талановиті, зладила до цієї поеми член АДУК, студентка і поетка, Оксана Киянка. Вона ж спільно із матір'ю, поеткою Ольгою Лубською, була співавтором віршів для дітей та ілюстрацій до книжечки «Каруселя», опублікованої УНПоміччю в Пітсбургу.

Братство кол. вояків I-ої Дивізії УНА видало в Торонті цінну збірку вояцької поезії члена АДУК Ярослава Курдидика «Серце і зброя», що мала багато позитивних відгуків у пресі. Член АДУК від початку заснування, талановитий письменник-прозаїк д-р Микола М. Аркас закінчує прекрасну «Повість про наш степ широкодолий», що друкується у журналі «Визвольний Шлях» у Лондоні (Англія). Письменник Ярослав Ласовська опрацьовує матеріали до монографії про мистця і культурно-громадського діяча сл. п. Володимира Ласовського. Ред. Павло Маренець створив при Відділі АДУК у Пітсбурзі «Театр біля мікрофону» у співпраці з радіогодиною УВФронту «Пісня України»; Радіотеатр вже мав кілька гарних виступів під час Свята Державности, Свята Т. Шевченка та інших імпрез.

Молодий обдарований актор і режисер Михайло Яблонський, крім виступів у різних п'єсах, готує в Нью-Йорку від АДУК Вечір коротких вистав, присвячений подіям в Україні, в тому в 1940-их і 1970-их роках. Ждан Ласовський підготовляє на відзначення 60-ліття початку української національної революції (1917—1977) виставку грошових банкнотів і поштових значків Української держави, як УНР, так і за гетьмана П. Скоропадського. Спільно з ЛМКлюбом у Нью-Йорку, Відділ АДУК влаштував у березні Вечір пам'яті поета-вісниківця Євгена Маланюка, на якому з вибіркою його творів виступала обдарована рецитаторка Марія Матійцьо, були показані рідкісні фото-прозорки з життя сл. п. Є. Маланюка та передані з магнетофонного запису уривки з його лібретто у власному читанні поета та інших. Голова Відділу АДУК у Боффало мистець Маріян Борачок із членами Управи, у співпраці з адвокатом Андрієм Дякуном вніс до американських властей прохання про правне визнання та субсидію для будови Українського Культурного Центру.

На Оселі УНСоюзу «Союзівка» був урочисто відкритий прегарний бюст-пам'ятник Лесі Українці, що його виконав маестро Михайло Черешньовський, який працює також над мистецьким оформленням новонабутого шестиповерхового дому Організації УВФронту в Нью-Йорку. Гарним успіхом користуються нові платівки члена АДУК, видатної оперової солістки, Галини Алісії Андреадіс, яка чистий прибуток із платівки «Білі лебеді» передала на фонд Корпорації «Українська Опе-

ра» в Америці. Відомий мистець-емаліст Константин Шонк-Русич мав успішні індивідуальні виставки в кількох містах Америки й Канади. Організатор і керівник української щоденної радіопрограми у Боффало Василь Шарван був відзначений грамотою УККА за довголітню культурно-громадську працю. Незабаром вийде з друку велика українознавча праця члена АДУК Івана Мартинюка «Мое рідне село Ценів», публікована з рамени НТШ у США. Це — кілька прикладів з індивідуальної активності членів Асоціації.

Наша зброя в боротьбі з московсько-большевицьким ворогом — українська мова і національна культура у всіх її проявах; з допомогою цієї ж зброї провадиться за кордоном боротьба проти денационалізаційних процесів. Що більше зможе АДУК інспірувати й підтримати морально, а при потребі й матеріально працівників української культури у вільному світі, що краще зможе донести українську правду до розуму й серця оточення, серед якого живемо — то успішніше Асоціація виконає свій почесний і складний обов'язок перед Нескороною Україною. Коли ж мова про АДУК у США, то що більше американських громадян володітимуть двома чи й кількома мовами, то цінніші вони для цієї держави, а про видатний вклад української культури в американський культурний світ вже було сказано і буде ще сказано багато.

АДУК-США запрошує до співпраці всіх, зокрема ті творчі одиниці, які творять, розвивають або зберігають українську мову, культуру, традиції та всі кращі надбання талановитого українського народу, що тимчасово перебуває в колоніальній залежності від Московщини. Всіх, кому важлива й дорога українська національна культура у всіх її проявах, почавши від творчих одиниць аж до творчих колективів — запрошуємо до співпраці в Асоціації Діячів Української Культури.

Л. Ж.

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ УВАН У КАНАДІ

У неділю 6-го березня 1977 року в Вінніпезі, в приміщенні УВАН, відбулися Загальні Збори Української Вільної Академії Наук у Канаді, на яких були присутні та уповноважені 30 дійсних членів Академії і гості.

Після відкриття Зборів, президент УВАН о. д-р Олександр Баран проголосив від імені Президії Академії найстаршого члена УВАН д-ра Микиту Мандрику почесним членом УВАН і попросив присутніхвшанувати хвилиною мовчанкою померлих у останній каденції, зокрема недавно померлого заслуженого члена проф. Ватсона Кіркконела та

працівника-куратора Військово-Історичного Музею при УВАН сотника Всеволода Левицького.

Головою Зборів був сенатор Павло Юзик. Після схвалення протоколу з попередніх Загальних Зборів та заслухання звітів уступаючого президента о. д-ра О. Барана, генерального секретаря д-ра Ірини Любинської, скарбника інж. Андрія Качора та дискусії над ними, Контрольна Комісія в складі Андрія Господина, Миколи Оброци та інж. Михайла Боровського уділила абсолюторію уступаючій Президії з підкресленням, що вона успішно вив'язалася із своїх обов'язків та завершила свою трирічну каденцію випуском *«Ювілейного Збірника УВАН»*, завдяки фінансовій допомозі жертводавців і федерального уряду.

На рекомендацію Номінаційної комісії в складі проф. М. Тарнавецького, проф. О. Гавалешки, інж. М. Боровського та д-ра О. Барана Збори аклямаційно вибрали нову Президію на наступних три роки в такому складі: д-р Ярослав Розумний — президент (голова Славістичного відділу Манітобського університету), д-р Олег Герус — перший заступник президента (професор історії в Манітобському університеті), д-р Ірина Любинська — другий заступник президента (дослідник при Департаменті зоології в Манітобському університеті), мгр Іван Мухин — генеральний секретар (голова Департаменту спеціальних колекцій бібліотеки Манітобського університету), інж. Андрій Качор — скарбник (директор Кредитової Спільки). Члени Президії: о. д-р Олександр Баран — колишній президент (професор історії в Манітобському університеті), д-р Михайло Марунчак (історик), д-р Петро Потічний (професор політичних наук в МакМастер університеті), та д-р Іраїда Тарнавецька (професор слов'янських мов в Манітобському університеті).

В сучасну пору Українська Вільна Академія Наук у Канаді має 74 члени (38 дійсних, 16 членів-кореспондентів і 20 членів-співробітників).

Загальні Збори схвалили плян праці Президії у черговій каденції, висловивши побажання про потребу тісної координації дослідів з іншими науковими інституціями на полі українознавчих студій, а також про необхідність продовжувати і розгортати видавничу працю та влаштовувати академічні виклади.

Президія УВАН

ДРУГЕ ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ»

Вийшло друком друге виправлене і доповнене видання *«Українського правопису»* проф. П. Ковалева. Нове видання вигідно відрізняється від попереднього своїм зовнішнім виглядом — дещо більший формат, блискучий крейдяний папір, виразніший друк.

В тексті другого видання *«Українського правопису»* читачі знайдуть цілий ряд уточнень, виправлень і технічних удосконалень. Деякі складні правила викладені більше доступно й зрозуміло. Власники другого

видання також ознайомляться з українською транслітерацією Конгресової бібліотеки у Вашингтоні, що її нещодавно прийняли всі бібліотеки Америки і Канади. Проте, текст цього потрібного довідника залишився чітким, сконцентрованим, без зайвих несуттєвих подробиць.

Друге видання «Українського правопису» вийшло накладом Інституту Української Мови, що його заснував пок. проф. П. Ковалів ще в 1950 році. Відповідальним редактором правописного довідника залишився Борис Берест.

Крім Інституту Української Мови, нове видання «Українського правопису» ухвалили до вжитку Українська Вільна Академія Наук в Канаді, Шкільна Рада УККА, Рада для справ культури при Світовому Конгресі Вільних Українців і Координаційна Виховно-Освітня Рада Канади.

Цим самим друге видання «Правопису» буде не тільки підручником для учнів, студентів, учителів і виховників, а також і для журналістів, поетів, письменників, мовних коректорів, редакторів і всіх, хто користується українською писемною мовою.

Друге видання «Українського правопису» можна замовляти в усіх українських книгарнях або безпосередньо з канцелярії Інституту Української Мови в супроводі чека на 3.50 дол.:

Ukrainian Language Institute, P.O. Box 54101,
Linden Hill Station, New York, N.Y. 11354, U.S.A.

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

* *Ярослав Паладій* — скульптор і мистець-ілюстратор із Буковини — помер 19 січня 1977 р. від невилікувальної недуги, проживши 65 років. Останні роки жив у Гантері, Н.-Й., на пенсії, з дружиною Єлисаветою. Похований у Бавнд Бруку 21 січня.

Сл. п. Ярослав Паладій уродженець зеленої Буковини, найбільше виявив себе як талановитий скульптор, особливо проектом пам'ятника гетьманові Іванові Мазепі (зберігається в Українському Музеї при Консисторії УАПЦеркви в США). Йому належить перший проект відомої гуцульської церкви у Гантері. В ділянці ілюстрування книжок Ярослав Пала-

дій здобув вирішення на конкурсі ім. Івана Франка в Чикаго за збірку «Абетка історії України», з віршованими текстами до кожної літери авторства Л. Полтави.

* *Театральний Ансамбль при Осередку СУМ-у в Чикаго* здобув велике признание виставами сатиричної ревії «Тяжко на еміграції», в якій у гумористичному світі зображено прикметні українцям за океаном хиби. Ансамбль, під мистецьким керівництвом Мирона Куляса, двічі показував цю ревію у Чикаго, виступав із нею у Мінеаполісі та планує виїзди до інших міст.

* *У Нью-Йорку відбулась конференція членів Комісії Регіональ-*

них Дослідів і Публікацій НТШ, якою керує д-р В. Лев, спільно з Радою Представників Регіональних Ксмітетів. У конференції брали участь представники Бережанщини, Бойківщини, Дрогобиччини, Лемківщини, Самбірщини, Стрийщини, Тербовельщини, Тернопільщини і Ярославщини, але не було ні одного з Наддніпрянських областей України. Недавно вийшли з друку два важливі збірники: «Альманах Станіславівської Землі» та «Історія Гуцульщини».

* *Понад 10,000 відвідувачів Національного Музею Канади* в Оттаві мали нагоду оглянути виставку великої й багатой збірки українського мистецтва, яку незадовго перед своєю смертю у 1976 р. подарував для того Музею сл. п. д-р М. Гуцуляк. Виставка відбулась під тримовним — українською, англійською і французькою мовами — гаслом: «Народні мистецькі скарби України».

* *Драматичний ансамбль «Заграва» з Торонта* показав у Нью-Йорку на початку 1977 року комедію «Мина Мазайло», зліквідованого червоною Москвою незвичайно талановитого драматурга Миколи Куліша. Минулого року ця вистава тричі йшла у Торонті. Найбільший успіх з-поміж акторів мав Юрій Бельський у головній ролі. Поточна преса звернула увагу на актуальність комедії, бо не тільки в «УССР» деякі українці змінювали та й змінюють свої прізвища на догоду московському окупантові на прізвища московського звучання, а й за океаном поширюється це негативне явище: Марія обертається в Мері, Ірина в Айріс, Тарас у Террі тощо.

* *У Словаччині вийшли поезії Богдана Ігоря Антонича* в перекладі на словацьку мову, під заг. «Очарени поган» — «Зачарований поганин». Переклади зладив після 4-річної праці поет Любомир Фельдек. Книжка вийшла невеликим накладом лише 1,500 примірників, у ній поміщені 85 віршів. З цензурних міркувань там пропущено багато найкращих творів поета, автора хвилюючої поезії про Крути й інших.

* *На цвинтарі в Бавнд Бруку (США)* відкрито і посвячено пам'ятник письменникові Миколі Понеділкові. Погруддя на надмогильному пам'ятнику — це робота нині вже також покійного скульптора Сергія Литвиненка. Пам'ятник проектував інж. А. Сумик, а в граніті його виконала фірма Безсоніва.

Американська фахова та українська щоденна преса багато уваги присвятили 50-літтю творчої праці в ділянці балету балерини прсф. Валентини Переяславець, яка 25 років працює у школі Американського Балетного Театру. Перші її виступи відбулися на сцені Київського театру опери й балету в 1926 році. Українська балерина дає виклади таким світовим балетним зіркам, як ось Марго Фонтейн з англійського Королівського балету чи Р. Нуреев.

* *До кінця 1977 року Наукове Товариство Шевченка у США* плянує видати чотири томи праці акад. Михайла Грушевського в перекладі на англійську мову. Комісію для видання «Історії України-Руси» англійською мовою очолює при НТШ д-р Матвій Стахів. Перший том переклав д-р М. Чи-

ровський. Остаточне редагування текстів провадить сенатор Павло Юзик у Канаді. Кошти такого видання незвичайно великі, тому НТШ у США і в Канаді звернулося до громадськості із закликом жертвувати фонди на публікацію фундаментальної праці академіка М. Грушевського.

** У кількох містах Америки заходами Об'єднання Жінок ООЧСУ під керівництвом м'р Уляни Целевич під час Різдвяних свят були встановлені ялинки, присвячені дітям переслідуваних Нескорених в Україні, які позбавлені змоги радіти навіть ялинками. Ялинки були встановлені на вулицях, на балконах домів або в будинках ратуш — міських управ. Така ялинка з присвятою «Дітям в Україні», прикрашена синьо-жовтими кольорами, була встановлена і в «ситі-гол» у Гартфорді заходами Відділу ОЖ ООЧСУ під керівництвом п-ні Софії Радьо.*

** З нагоди 25-ліття своєї праці, українська фірма «Арка» в Нью-Йорку подарувала на церковні та народні потреби 1,000 дол., у тому на новий дім ОУВФронту при 136 Друга авеню, будову церкви св. Юра, НТШ, Патріярший Фонд, Пласт, СУМ та інші. Крамниця «Арка» розповсюджує українські книжки, має також великий вибір видань для дітей, платівки, вишивки, поточну пресу тощо. Організаторами і співвласниками цієї фірми є дир. Ярослав Пастушенко та дир. Роман Поритко.*

** Управа американської публічної бібліотеки в Дітройті (США), як інформувала «Свобода» (ч. 200, 1976), задумувала спалити біль-*

шість книжок Українського Відділу, бо їх майже ніхто не читає — українці не цікавляться власною літературою. Тільки завдяки активному втручанням кол. головної радної міста Дітройту п-ні Марусі Бек вдалося зберегти призначені на спалення книжки. Українці Дітройту й околиць напевно відповідно зареагують на таку загрозу. Згідно з американським бібліотечним законом книги, яких довгий час ніхто не позичає, а які були видані відносно недавно — ліквідуються, щоб дати місце найновішим виданням.

** У відомому видавництві «Ар Сі Ей» у США вийшли одночасно три нові платівки знаної оперової солістки Галини-Алісії Андреадіс: «Білі лебеді», «Арії з опер» та «Алісія Андреадіс співає український національний гімн». Всі платівки в супроводі оркестри з Буенос-Айресу, в тому Симфонічній оркестри оперового театру «Кольон». В дуетах Галина-Алісія Андреадіс співає із солісткою-сопрано Тамарою Лихолай. Платівка «Білі лебеді» награна в ритмі легкої танцювальної музики, зокрема для молоді. Всі твори солістка виконує з властивими їй талантом і красою голосу. У деяких піснях хорове тло творить аргентинський хоровий секстет із театру «Кольон». Г. А. Андреадіс виступала в Нью-Гейвен на Листопадовому святі, а недавно в опереті «Чорноморці» Лисенка-Старицького (вистави Українського Оперного Ансамблю в Нью-Йорку, під керівництвом маестра Лева Рейнаровича).*

** Українські скрипалі-віртуози Дана і Юрій Мазуркевичі, що*

кілька років тому вибрали свободу, працюють, як професори, викладачами музики в Лондоні (Канада), в університеті Західного Онтаріо. Час від часу вони виїждять з концертами в Канаді і в Америці, здобуваючи найвищі оцінки слухачів та фахових рецензентів.

* *Центральна Управа СУМ-у в Бельгії* видала наприкінці 1976 р. поему для дітей під заг. «Котячий хор», пера Леоніда Полтави, кольорові ілюстрації студентки Оксани Киянки з Америки. Поема має 16 стор. великого формату, в двох кольорах, вийшла при фінансовій підтримці братнього союзу УНПомочі у Пітсбургу.

* *До відкритого в жовтні 1976 р. двоповерхового Музею США у Нью-Йорку* українки в Америці почали збирати експонати ще в 1930-их роках (тоді під керівництвом голови США сл. п. Олени Лотоцької). Зібрано дотепер понад 800 експонатів: українських вишивок, одягів, образів-ікон, кераміки, тканин, писанок з різних земель України, в тому дуже давнього розпису, різних виробів прикладного мистецтва, виробів із металю тощо. Всі вони скаталоговані, але для відвідувачів показано лише незначну частину, бо

бракує місця. Музей приміщується при Другій авеню, в домі, що його спільно придбали УККА і США.

* *«Виховний ідеал»* — так зветься цінний poradник для виховників СУМ-у пера сл. п. проф. Григорія Ващенка, виданий у серії «Записки виховника» Центральною Управою Спілки Української Мслюді в Брюсселі (Бельгія). У праці змальовано український виховний ідеал та піддано критиці «ідеал» московсько-большевицького «виховання».

* *У Нью-Йорку й інших містах з успіхом концертувала Капеля Бандуристів ім. Т. Шевченка* під диригуванням її організатора і мистецького керівника, бандуриста-віртуоза Григорія Китастого, якого численні глядачі вітали оплесками і квітами з нагоди 70-річчя з його дня народження.

* *Український мистець-маляр Тарас Шумилович* здобув нагороду на груповій американській виставці за американські й українські пейзажі. Ще в листопаді 1976 року картини Т. Шумиловича виставлялися у залі Мануфактурер Ганнсвер Компані, а спонсором виставки (групової) була Ліга Американських Професійних Мистців.

Зібрав Лесь ОЛЕКСАНДЕР

Набір матеріалу до травневого числа «Визвольного Шляху» закінчений 6. 4. 1977 р.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folksham Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, Vic. 3046. Australia.

Mr. W. Lytwyn,
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T. 2603
Australia.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B. A/Z. 2.
Salzburg-Algen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., Canada M5V 2R3

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casiña de Correo, 70,
Encarnation.

ФРАНЦІЯ:

Union des Ukrainiens de France
186, Bld. St. Germain
75—Paris, 9*

США:

Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y. 10003,
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Дітройт і околиця:

Mr. Ilko Rozak
5051, Sobieski
Detroit, Mich. 48212

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 90 пенсів або 2,50 дол.
Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо роз-
раховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо
повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

~~~~~  
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-  
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ  
ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУ-  
ЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО  
БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,  
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА  
РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

~~~~~